

ÖREBROPROJEKTET

Delstudier

14.

TONÅRINGARS NORMER OCH NORMKLIMAT

Licentiatavhandling

Marta Henricson

1971

Psykologiska institutionen

Stockholms universitet

1977 - 1980 - 1981 - 1982 - 1983 - 1984 - 1985 - 1986 - 1987 - 1988 - 1989 - 1990 - 1991 - 1992 - 1993 - 1994 - 1995 - 1996 - 1997 - 1998 - 1999 - 2000 - 2001 - 2002 - 2003 - 2004 - 2005 - 2006 - 2007 - 2008 - 2009 - 2010 - 2011 - 2012 - 2013 - 2014 - 2015 - 2016 - 2017 - 2018 - 2019 - 2020 - 2021 - 2022 - 2023 - 2024 - 2025

0

1977 - 1980 - 1981 - 1982 - 1983 - 1984 - 1985 - 1986 - 1987 - 1988 - 1989 - 1990 - 1991 - 1992 - 1993 - 1994 - 1995 - 1996 - 1997 - 1998 - 1999 - 2000 - 2001 - 2002 - 2003 - 2004 - 2005 - 2006 - 2007 - 2008 - 2009 - 2010 - 2011 - 2012 - 2013 - 2014 - 2015 - 2016 - 2017 - 2018 - 2019 - 2020 - 2021 - 2022 - 2023 - 2024 - 2025

Förord

Sedan 1965 bedrivs vid Psykologiska institutionen vid Stockholms universitet ett longitudinellt forskningsprojekt, som fått namnet Anpassning - beteende - prestation; Örebroprojektet. Projektet är en tvärvetenskaplig studie av anpassning hos individer från skolåren upp i vuxen ålder. Anpassning betraktas som en process, vilken studeras i en systemteoretisk referensram. En utförlig presentation ges i en monografi av Magnusson, Dunér & Zetterblom (1973).

Inom undersökningen följs två årskurser skolelever i Örebro, födda 1952 och 1955 från det år de gick i grundskolans sjätte respektive tredje klass. En ansevärd mängd basinformation finns nu tillgänglig från datainsamlingar av totalgruppen 1965, 1968 samt 1970 och 1971.

För anpassningsproblematiken centrala frågeställningar har utformats speciella undersökningsinstrument. Det har t ex gällt ungdomsbrottslighet hos pojkar (Olofsson, 1971), symptombelastning hos flickor (Crafoord, 1972) eller störningar i sociala relationer (stickprovsundersökning, Adebäck, 1969).

I föreliggande rapport behandlas en undersökning av tonåringars normer och normkonflikter, vilken genomförts som licentiatarbete av Marta Henricson.

Syftet har varit att kartlägga tonårssituationen i en mellansvensk stad och speciellt studera hur dagens tonåring upplever normförväntningar från kamrater och föräldrar. Inom undersökningens ram har information framkommit, som är av stor betydelse för bearbetning av andra problem, som studeras inom Örebroprojektet.

Stockholm i september 1972

David Magnusson
Vetenskaplig ledare

Anders Dunér

TONÅRINGARS NORMER OCH NORMKLIMAT

STOCKHOLM
KUNGL. HÖFTEKNIKER, P. A. NORSTEDT & SÖNER
1901
Ny Abc- och Läsebok för Småskolan

1. Barnet.
Hvad skall det blifva?
2. Skolan.
Gatan.
3. Fortsatta studier.
Dryckenskap.
4. Framgångsrikt arbete.
Laster och ellände.
5. Hedrad ålderdom.
Förakt och tiggeri.

Licentiatavhandling

Marta Henricson

1971

TONÅRINGARS NORMER OCH NORMKLIMAT

DEL I. TEORETISK BAKGRUND OCH PLANLÄGGNING

Marta Henricson

1970

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	sid.
KAP I.	
EN BAKGRUND TILL UNDERSÖKNINGEN - NÅGRA SYNPUNKTER PÅ TONÅRSSITUATIONEN	1
A. Tonårskultur	2
B. Bilden av tonåringen - extrem eller genomsnitt	3
C. Utvecklingen av ett självständigt normsystem	4
D. Generationskonflikter	4
 KAP II.	
UNDERSÖKNINGENS MÅLSÄTTNING OCH UPP- LÄGGNING	7
A. Normer och normklimat	7
1. Vad är en norm?	7
2. Normer och anpassning	7
3. Tonåringarnas normsituation	8
B. Målsättning	8
1. Huvudsyfte	9
2. Delsyfte: Könroller	9
3. Delsyfte: Utvecklingstrender	9
4. Delsyfte: Normdimensioner	10
5. Delsyfte: Normgrupper och normmönster	10
6. Allmänna syften	11
C. Undersökningens uppläggning	11
1. Undersökningsgrupp	11
2. Undersökningsinstrument	11
 KAP III.	
NÅGRA LINJER I FORSKNING KRING NORMINTER- NALISERING OCH KRING NORMKONFLIKTER	12
A. Forskning kring normer och norminternalisering ..	12
B. Den aktuella undersökningens uppläggning i för- hållande till forskning runt norminternalisering	15
C. Forskning runt tonåringarnas roll- och norm- konflikter	15
 KAP IV.	
NÅGRA VIKTIGA FAKTORER VID INDIVIDENS NORMSKATTNING	20
A. Sociala normtrycksfaktorer	20

	sid.
B. Övriga faktorer	23
1. Personlighetsfaktorer	23
2. Bakgrundsfaktorer	23
3. Norminternalisering	23
4. Tidigare reinforcements	24
5. Situationsfaktorer	24
6. Svarstendenser	24
KAP V. NÅGRA CENTRALA BEGREPP I UNDERSÖKNINGS-	
MODELLEN	25
A. Normer	25
1. Normklassificeringar	25
2. Normdefinitioner	25
3. Strukturella karakteristika	26
4. Legitimitetsaspekter	26
B. Referensgrupp	27
C. Normsändare och normsändarstyrka	27
D. Roller och rollkonflikter	28
1. Roll	28
2. Rollkonflikter	28
E. Normfiktio n	29
F. Normdimensioner	29
KAP VI. METODER OCH INSTRUMENT	31
A. Metodval	31
B. Undersökningsinstrument	31
1. Evaluativ skattningsdel	32
2. Konativ del: Tonårssituationer	32
3. Enkät del: Normsändaraspekter	32
C. Några synpunkter på enkätens utformning	33
1. Val av normreglerade beteenden	33
2. Strukturering av tonårssituationer	34
3. Skattningsskalor	34
4. Sanktionsbedömningar	35
5. Frekvens av "normbrott"	35
6. Enkät del	36

	sid.
KAP VII. NÅGRA METOD- OCH DESIGNPROBLEM	37
A. Åldersaspekter vid planeringen	37
B. Tonåringarnas olika utvecklingsnivå	37
1. Könsdifferenser	37
2. Intrakönsdifferenser	38
C. Referensgrupper för normskattningar	38
1. Avgränsningsproblematik	38
2. Specificering av referensgrupper	38
a. Föräldrar	38
b. Kamrater	39
D. Normfiktions och referensgruppsdefinitionen	40
E. Svartsartefakter vid frågeformulär	40
F. Sampling	41
G. Information	41
1. Lärarinformation	41
2. Arbetsgrupp	41
3. Information till lokalpressen	41
4. Elevinformation	42
H. Administration	42
1. Tidpunkt	42
2. Provledare	42

KAP I. NÅGRA SYNPUNKTER PÅ TONÅRSSITUATIONEN SOM BAKGRUND TILL UNDERSÖKNINGEN

Tonårsperioden har på senare år kommit i centrum för forskningen och debatten runt den unga människans problematik. Tidningarna har varit fyllda av stoff runt ungdomsrevolten och runt frågan om generationsklyftorna. Margaret Mead beskriver i sin senaste bok (1969) generationskonflikten som en kulturkonflikt, där de unga växer upp under så radikalt annorlunda förhållanden att de äldre inte längre kan fungera som lärare och överbringare av den gamla kulturen.

Den växande litteraturen runt ungdomsrevolten berör i allmänhet äldre ungdomar. Vi behöver också forskning runt processerna under de tidiga tonåren som en bakgrund till den senare utvecklingen. Utländska undersökningar finns, men förhållandena växlar från ett land till ett annat beroende på den sociokulturella miljön. (Se Kap III). Kartläggningen av tonårsnormer för svensk del är mera bristfällig. Fältet är stort och vissa stickprov med svar på enstaka frågor (ex. sexuella vanor och attityder) dyker då och då upp i tidningarna. Mera brett upplagda undersökningar föreligger endast för vissa sektorer.

SÖ har t ex haft en enkät "Tonåringen och livsfrågorna" (1969) runt tonåringarnas intresse för och syn på vissa livsfrågor i anknytning till kristendomsundervisningen. Tonårsvärderingar rörande fritidsaktiviteter, kläder, kamratpopularitet etc. har behandlats inom UG-projektet (Andersson, 1969). Denna undersökning är starkt influerad av - och i vissa avseenden identisk med - Coleman's (se nedan) forskning runt "the adolescent society".

Den aktuella undersökningen är koncentrerad till beteendenormer och den är också på detta område närmast en modellstudie av några få aspekter. Den avser att ge en bild av yngre tonåringars (14-16 år) värderingar och handlingsintentioner men också av de krav och förväntningar, som tonåringarna upplever från väsentliga grupper runt omkring dem, som kamrater och föräldrar.

Undersökningen har alltså två fokuseringspunkter: tonåringar och normer. Detta första kapitel ägnas huvudsakligen åt tonårsperiodens specifika problematik ur forskningssynpunkt medan sammankopplingen till normområdet utvecklas i kapitel II.

A. Tonårskultur

Inom ett samhälles ram finns olika delkulturer med delvis speciella normsystem. Många anser att tonårskulturen är en sådan delkultur. Davis påpekade tidigt (1940) att den snabba sociala utvecklingen ökat den oundgängliga klyftan mellan generationerna och att detta lett till skilda "social contents". (Jmf Mead, 1969, ovan). Han betonade också den längre skoltidens möjligheter till ökad tonårsinteraktion och de större riskerna för konflikter mellan generationerna inom den lilla familjen som en bakgrund till utbildandet av en tonårskultur.

Meads (1940) och Riesmans (1950) plädering för en separat tonårskultur med extrem kamratorientering hör också till de tidiga inlägg i debatten som inspirerat till forskning runt problemet med tonåringarnas föräldra- respektive kamratorientering. Ett av standardverken på området, Colemans (1961) omfattande undersökning av vanor, intressen och attityder bland high-schoolungdomar, "The Adolescent Society" ger stöd åt åsikten om en betydande kamratorientering hos amerikanska ungdomar. Han tolkar resultaten i termer av en speciella "tonårskultur". Epperson (1969) kritiserar dock Coelmans tolkning och riktar empiriskt understödd kritik mot dennes frågeformuleringar. Man har hävdat att tonårskulturen framför allt är ett amerikanskt fenomen, men Sugarman (1967) anser att många engelska tonåringar i storstäderna kanske framför allt, ställs inför valet mellan en "elevroll" och en "tonårsroll". Han betonar dock också särdragen i den amerikanska och i den engelska "tonårskulturen".

Vissa skillnader i värderingar inom olika grupper i samhället är ständigt förekommande. En avgörande fråga är alltså hur en separat tonårskultur skulle definieras, vilka kriterier man skulle använda etc., vilket flera adolescensforskare påpekar i en survey som gjorts av Gottlieb & Reeves (1963). Åsikterna är där att en sådan separat kultur ej kan iakttas utan att det mera är fråga om gradskillnader. En vanligt förekommande tanke uttrycks av Coleman (1961): "The adolescent culture is a Coney Island mirror, which throws back a reflecting adult society in a distorted but recognizable image".

Elkin & Westley (1955) hör däremot till dem som förkastar idén om en tonårskultur som skär tvärs över alla klassgränser och de betonar den låga konfliktladdningen och kontinuiteten i socialiseringsprocessen hos kanadensiska tonåringar. Argumentets styrka minskar på grund av ett mycket litet sampel. Bealer, Willits & Maida (1969) har sammanställt en rad forskningsresultat för att belägga myten om en "rebellious youth sub-culture". De konstaterar att tonårsbeteendet naturligtvis skiljer sig från de vuxnas - tonåringarna har sina speciella kläd- och hårstilar, de lyssnar till speciell musik och deras vokabulär är ofta jargonartad - men de anser att det rör sig om gradskillnader snarare än artskillnader. Liknande fenomen med speciella "stilar" kan iakttagas även inom vuxenkulturen. I mera grundläggande värderingar, som politik, religion etc. anser de att forskningen visat att yngre tonåringar i hög grad tenderar att följa sina föräldrar.

Frågan om en separat tonårskultur står öppen. I vårt moderna samhälle har skillnaden mellan vuxen- och ungdomskulturen poängterats och underblåsts av en mäktig "tonårsindustri", som utnyttjar denna skillnad till ekonomiska vinster. Tonårsindustrin har tagit upp och vidmakthåller vissa "tonårssymboler", som tonåringarna mycket väl kan ta över (ex. kläder etc.) och som inte i sig behöver betyda så mycket. Dessa fenomen är inte i sig tecken på en separat tonårskultur.

Klar är dock att skolsituationen renodlar interaktionen mellan jämnåriga, man umgås sällan med de i klasserna under eller över, och det vuxna inslaget utgörs av lärarna. Man får alltså få tillfällen till intergenerationskommunikation. Dessa kommunikationsklyfta ger förutsättningar för en åldersrelaterad uniformitet i värderingar, handlingar och normer. Frågan tycks vara om denna uniformitet bara gäller s.k. "teen-issues" eller om tonåringarna över lag också har annorlunda normer än föräldrakulturen.

B. Bilden av tonåringen - extrem eller genomsnitt?

Litteraturen runt tonårsperioden är fylld av spekulativa inslag, där olika extremvarianter överbetonas och där den "vanlige" tonåringen lätt försvinner ur bilden.

Mytbildningen runt tonårssituationen har bl a analyserats av Adelson (1964), som finner att två diametralt motsatta figurer ofta får representera "tonårstypen". Den ena benämner han "the Visionary" (visionären). Denne kännetecknas av moralisk renhet, och filosofiskt grubbel - en ton-

åring i Salinger-anda - relaterad till vuxenvärlden men utan makt eller bestämmanderätt i denna. Den andra bilden av tonåringen är den mera störande visionen av "the Victimizer" (plågoanden), klädd i läderjacka, grym och asocial - ofta hjälten i fiction och film.

Dessa två extremvarianter är dock lika i sitt motsatsförhållande till den "vanlige" tonåringen, som han framstår vid normalpopulationsundersökningar, lika i sitt extrema oberoende av familjen, i sitt missnöje med den sociala ordningen och i sin radikala lösning av tonårens problem. Det är tveksamt om de kan anses representativa för tonårspopulationen i stort, men den stora "tysta majoriteten" väcker mindre uppmärksamhet.

Örebroprojektets uppläggning med en uppföljning av hela årskursen ger oss här en unik möjlighet att få en mera systematisk och fullständig bild av tonårssituationen i en mellansvensk stad, där hela variationen finns med.

C. Utvecklingen av ett självständigt värdesystem

Tonåren är viktiga för identitetsutvecklingen och för utvecklingen av ett mera självständigt värde- och normsystem. De undersökningar av normutvecklingen som föreligger är vanligtvis koncentrerade till barndomen, (ex. Piaget, 1932) och få resultat föreligger från tonårsperioden. Detta är en brist, då tonåringarna anses speciellt receptiva för förändringar i den individuella värdesystemet på grund av uppbrytande av jag - överjagsmönstret, den snabba intellektuella tillväxten, som möjliggör en mera abstrakt förståelse för etiska begrepp, samt tonåringens orientering mot personlig autonomitet. På senare tid har dock från flera håll betonats att den akuta värde- och autonomikris som postuleras i tonåren är ett faktum bara hos en minoritet. Om denna kris blir aktuell dyker den upp först i senare delen av tonåren (jmf. ungdomsrevolten). Den aktuella uppläggningsen ger möjlighet att belysa vissa aspekter av de yngre tonåringarnas autonomikris på normfronten.

D. Generations- och rollkonflikter

Adolescensfasen medför genomgripande förändringar för individen såväl på det fysiologiska, som på det psykiska och sociala planet. I den västerländska kulturen finns inga fasta regler eller riter, som utmärker övergången mellan barn- och vuxenstatus och som underlättar omställ-

ningen. Tonåren kännetecknas i stället ofta av motstridiga krav och förväntningar - på vuxet ansvarstagande parallellt med barnets lydnads- och beroendeställning, på föräldra- och familjeloyalitet parallellt med en allt starkare kamratloyalitet etc. En specifik rollkonflikt ligger i tonåringens relation till föräldrarna i de fall där motsägelsefulla krav på oberoende - beroende riktas mot den unge, "the dual ambivalence" (Stone & Church, 1957).

Vid den frigörelseprocess från föräldraberöendet som pågår under adolescensen antas vägen till autonomi ofta gå via ett starkt beroende av kamratgruppen. Mead (1940) anser att "peer groups may stand in loco parentis to the individual and substitute standards for him. The result may be real or potential conflict". E. H. Eriksson (1963) betonar kamraternas viktiga roll, då tonåringen projicerar sin egen oklara jagföreställning på en annan och därmed ser den avspeglad och stegvis förklarad.

Tonåringen är intensivt upptagen med att försöka finna och befästa sin roll i samhället. Många får kämpa sig igenom de gångna årens kriser i sitt sökande efter en ny känsla av identitet och kontinuitet. Denna integrationsprocess innebär dock också en fara för rollsplittning, och Eriksson ser tonåringarnas kamratberoende och deras ofta grymma avvisande av alla som är olika, som ett försvar mot just denna rollsplittning.

Tonårssituationen karakteriseras ofta som en fas med motstridiga förväntningar från föräldra- och från kamratgruppen, vilka lätt antas leda till rollkonflikter. Adelson (1964) anser dock att man vanligtvis förstör upp konflikten mellan tonåringen och dennes föräldrar. Konflikten finns menar han, men ligger oftast på ett omedvetet plan. Den öppna konflikten är ofta en "pseudorebellion" som koncentreras till triviala aspekter som kläder, fickpengar, utetider etc. "The parent and child agree to disagree only on teen issues and in so doing are able to sidestep any genuine encounter of differences". Kamratgruppen fyller mest funktionen att lära sig det sociala spelet, anser han.

På senare år har forskningen och litteraturen på adolescensfronten tonat ned de tidigare teorierna om ytterligt starka generationskonflikter och den extrema betoningen av kamratgruppens roll. Man är ense om att konflikter i förhållandet till föräldrarna föreligger och att en betydande kamratorientering äger rum, men hos tonåringen i allmänhet antas detta inte leda till några mer eruptiva lösningar.

Diskussionen under senare år betonar kommunikationsklyftan mellan generationerna, bl a som en effekt av de snabba förändringarna i samhället (Jmf, Mead),

Tonåringens position mitt emellan barn och vuxen och mitt emellan två viktiga referensgrupper - kamrater och föräldrar - har påverkat undersökningens upplägning. Tonåringarnas orientering i förhållande till kraven och förväntningarna från kamrater och föräldrar är centralt.

KAP II. UNDERSÖKNINGENS MÅLSÄTTNING OCH UPPLÄGGNING

I föregående kapitel skisserades en ganska vid ram för undersökningsbakgrunden med tonvikt på tonårsproblematiken. Vi ska här anknyta till undersökningens andra tyngdpunkt - normfrågan. Dessutom ska vi mera preciserat ta upp målsättningen med undersökningen.

A. Normer och normklimat

1. Vad är en norm?

Normer är en av de faktorer som styr vårt handlande i ett socialt system. Under socialiseringsprocessen lär vi oss olika regler (normer) för vårt handlande i relation till andra individer i primär- och sekundärgrupper. Normerna internaliseras, blir våra egna, i större eller mindre utsträckning. Ett studium av normer och norminternalisering kommer därför att ha en central plats i forskningen kring individens anpassning i yttre och inre hänseende. (Örebroprojektet- En studie av anpassning, beteende och prestation!)

2. Normer och anpassning

En diskrepans mellan normerna hos en enskild individ (personlighetssystemet) och normerna i samhället (sociala systemet) kan leda till två olika typer av konflikter. Dels kan den ta sig uttryck i en yttre anpassningsstörning, i revolt, dels kan den leda till intrapsykiska störningar, om individen modifierar sitt beteende till kraven inom det sociala systemet trots motstridiga internaliserade normer. (Anpassningsstörningen kan sedan vara ett positivt eller ett negativt tecken beroende på till vilket socialt system anpassningen sker.)

Vi kan också råka ut för den situationen att vi ställs inför motstridiga normsystem i olika grupper vi tillhör. Man brukar då säga att man hamnat i en marginalposition. Tonåren anses allmänt vara en period då individen befinner sig i en sådan marginalposition.

3. Tonåringens normsituation

Under tonåren försvagas föräldrarnas auktoritet och deras position som normgivare, medan kamratgruppen får ett allt större inflytande på individens tänkande och handlande.

Samtidigt är tonåringen i dagens samhälle dock beroende av föräldrarna på många sätt, inte minst ekonomiskt, man bor hemma, får veckopeng etc. Medan man utåt försöker anta en vuxenroll påminns man ständigt i hemsituationen om sitt beroende och ställs kanske inför specifika åldersnormer av typen innetider, alkoholförbud etc.

En situation där tonåringen möter motsatta rollförväntningar från de två centrala referensgrupperna - kamrater och föräldrar - rymmer i sig en betydande konfliktladdning. Tonåringen ställs då inför en svår balansgång, där man kan tänka sig att några väljer sida helt för att klara situationen med en utpräglad kamratorientering eller motsvarande föräldrabildning. Dessa fall möter ofta i litteraturen (Se Kap I) men vanligen går tonåringarna balansgång med större eller mindre framgång.

B. Målsättning

1. Huvudsyfte

Vi vill undersöka hur tonårssituationen ser ut ur normsynpunkt i en mellansvensk stad (Örebro) med avseende på de viktiga referensgrupperna kamrater och föräldrar. Mot denna bakgrund är en social-psykologisk utgångspunkt naturlig med en analys av tonåringens perception av rollkrav från såväl kamrater som föräldrar och av hur individen själv relaterar till dessa krav.

Den övergripande målsättningen kan mot denna bakgrund formuleras:
ATT STUDERA HUR DAGENS SVENSKE TONÅRING UPPLEVER
(PERCIPIERAR) NORMFÖRVÄNTNINGAR FRÅN KAMRATER OCH
FÖRÄLDRAR OCH HUR HAN SJÄLV (I SINA EGNA NORMER) FÖRHÅLLER SIG TILL DESSA.

Denna målsättning rymmer ett antal viktiga delaspekter:

- a) Med tanke på den knapphändiga svenska forskningen över tonårsnormer (se Kap I) finns en rent deskriptiv målsättning, där vi vill ge en klarare bild av vad dagens tonåring tycker och tänker i normfrågor

(egna normer) och av det normklimat han upplever. (Normklimatet är här definierat som de normer eleven upplever från kamrat- och föräldrahåll.)

Inom Örebroprojektet studeras en hel åldersgrupp (Åk 8) i en mellansvensk stad och detta ger möjlighet att studera hela variationen i normer, såväl hos den stora mellangruppen som för mera extrema grupper (se Kap I:B), vilket är en väsentlig fördel.

b) Generationskonflikter har länge tilldragit sig stort intresse, men ungdomsrevolten överallt i världen har återigen fört fram frågan i första linjen. Vi vill i vårt material med yngre tonåringar studera hur normklimatet där ter sig med eventuella normkonflikter mellan kamrater och föräldrar (se Kap I:B).

2. Delsyfte: Könroller

Könsdifferenser i materialet är viktiga då resultaten på denna punkt speglar effekterna av bl a det könsrollsmönster och den uppfostringspraxis som existerar i vårt samhälle. Pojkens och flickans situation är ofta olikartat strukturerad i tonåren, såväl vad gäller kamratsituationen som förväntningar från föräldrahåll. De utländska forskningsresultaten visar i allmänhet betydande könsdifferenser, och det är intressant att se om dessa återfinns i det svenska materialet. Förhoppningsvis väntar vi oss här mindre könsrolldifferenser än de utländska fynden.

SYFTE: Att studera könsrollerna i tonåringarnas egna normer och i deras perception av kamrat- och föräldranormerna.

3. Delsyfte: Utvecklingstrender

Tonåren är en period med ofta stora förändringar i elevens beteende, värderingar och tänkande. Mot bakgrund av detta vill vi undersöka trenderna i utvecklingen av tonåringens normer och normklimat.

SYFTE: Att studera de förändringar i tonåringarnas normer och normklimat som förekommer mellan 14 och 16-års ålder.

4. Delsyfte: Normdimensioner

Vanligen nöjer man sig med att studera normer i termer av värderingar för olika beteenden, ex. Takala (1965) (Se Kap III:C). Detta är en väsentlig begränsning med hänsyn till komplexiteten i normbegreppet, speciellt beteendenormer. Vi saknar undersökningar av normer, där man sökt relatera individens värderingar till mera beteendeanknutna mätningar. Den aktuella undersökningen har därför även syftet att studera relationen mellan värderingar och beteendeintentioner, ett angreppssätt som härrör från attitydforskningen (se Kap V:F).

Vi har också tagit steget ytterligare mot beteendeanknytning genom att samla in uppgifter om verkligt beteende.

I fråga om beteendenormer är inte bara värderingen av beteendet och de därav följande handlingsimplikationerna intressanta utan också de krafter, som verkar för att beteendet ska följa normen, nämligen sanktionerna. Sanktionsbegreppet är intimt förknippat med normbegreppet, (som också diskuteras under punkt A 2 i Kap V.) och vi vill även försöka studera denna dimension.

SYFTE: Att studera olika normdimensioner som värderingar, handlingsintentioner och sanktioner. Tyngdpunkten är här förlagd till att studera samstämmigheten mellan värderingar och beteendeintentioner i tonårspopulationen.

5. Delsyfte: Normgrupper och normmönster

De flesta normundersökningar rör sig helt på en övergripande nivå. Vi vill också undersöka olika undergrupper som föreligger i materialet. Bakom medeltalen över hela gruppen antar vi att det finns vissa gruppbundna och karakteristiska hållningssätt, som ger en mera differentierad bild av tonåringarnas normsituation.

Ett delsyfte blir därför att undersöka hur denna struktur ser ut och hur dessa undergrupper skiljer sig åt i olika bakgrundsvariabler. Genom att undersökningen ingår i ett longitudinellt forskningsprojekt kan vi sammanställa normdata med annan information om eleverna och därigenom få en väsentligt rikare bild.

SYFTE: Att studera förekomsten av olika undergrupper och normmönster och relatera dessa till bakgrundsinformation om eleverna.

6. Allmänna syften

a) Internationella jämförelser. De utländska forskningsresultaten kring tonåringars roll och normkonflikter, visar i allmänhet att den sociokulturella miljön är av stor vikt för resultaten (se Kap III:C). Vi vill se hur den svenska miljön påverkar tonåringens normer och normklimat och därifrån ha möjligheter till spekulativa jämförelser med data från andra länder ex. Takalas (1965) finska undersökning.

b) Projektinformation. Det har dessutom varit en målsättning att få en täckning av faktorer, som är av intresse att relatera till övriga variabler inom Örebroprojektet. Undersökningen har därför begränsats till att gälla den typ av normer som främst är av intresse att studera i relation till yttre anpassningsdata, nämligen normer som gäller beteenden.

C. Undersökningens uppläggning

1. Undersökningsgrupp

Örebroprojektet började 1965 med en undersökning av dåvarande Åk 3 i Örebro grundskolor. De utgjorde undersökningens huvudgrupp, och vi har här information om deras hem-, skol- och kamratsituation. Dessa elever gick läsåret 1969-1970 i Åk 8 och var då i genomsnitt c:a 15 år gamla. Totalt omfattade Åk 8 40 st normalklasser med c:a 1.100 elever.

För att få information om utvecklingstrender vill vi också få data från Åk 7 och 9. På grund av ekonomiska och lokalmässiga överväganden kunde dock endast ett stickprov av elever ur dessa klasser ingå.

Åk 7 och 9 representeras av ett slumpmässigt stickprov (OSU) på c:a 200 elever ur varje årskurs (endast normalklasser).

2. Undersökningsinstrument

Data insamlades genom en enkät i tre delar som täcker normattityder och beteendeintentioner i olika normreglerade situationer. Den avser såväl egna normer som perciperade kamrat- och föräldranormer (se Kap VI).

KAP III. NÅGRA LINJER I FORSKNING KRING NORMINTER- NALISERING OCH KRING NORMKONFLIKTER

Undersökningen gäller normer för olika handlingar, regler för hur vi "ska" bete oss. För vissa av de normer som studeras, finns en anknytning till mera etiska normbegrepp, men avsikten är inte att försöka beskriva enskilda individer med olika moralisk-etisk inställning etc. Målsättningen är främst att studera hur dagens tonåring förhåller sig till kraven från kamrat- och föräldrahåll på normfronten. Undersökningen ligger närmre attitydforskningen och skiljer sig därför i vissa avseenden markant från forskningen runt norminternalisering och moraliskt-etiska aspekter. En kort orientering om denna forskning kan dock vara väsentlig för att kunna sätta in undersökningen i sitt perspektiv (punkt A nedan). Huvuddelen av detta kapitel ägnas åt forskning kring tonåringarnas roll- och normkonflikter, (punkt C) som mera direkt ansluter sig den aktuella designen och ger en bakgrund till denna.

A. Forskning kring normer och norminternalisering

Den första större och mera moderna undersökningen runt norminternalisering "The Character Education Inquiry" (Hartshorne & May, 1930) sökte en underliggande "ärlighetsfaktor" för individens beteende i olika situationer. (Introducerade bl a användandet av objektiva situationstest.) Undersökningen kom bl a att visa svårigheterna vid denna typ av forskning. Eysenck (1953) påpekar att "although Hartshorne and May have failed to show that human conduct is completely specific, they have shown conclusively that it is far less general than we tend to imagine, and far more strongly determined by the specific situation in which it occurs", - ett påpekande som kan vara väsentligt att ha i minnet vid tolkningen av data.

En undersökningslinje centreras runt Piaget's forskning. Piaget's (1932) banbrytande studie "Moral judgement of the child" utnyttjar fri intervju-metodik med tonvikten vid utvecklingen av den kognitiva komponenten vid etiska bedömningar. Piaget presenterade små berättelser där motivet för handlingen, konsekvenserna av denna etc. varierades medan hand-

lingen hölls relativt konstant. Intresset koncentrerades till de kriterier, som barnet använde för sin bedömning. Piaget indelar den utvecklingsmässiga mognaden i två stadier: "Moral realism" med ett absolut, okritiskt accepterande av moraliska regler, där konsekvenserna av handlingen kommer i förgrunden och "Moral relativism", där reglerna är internaliserade och hänförs till ömsesidigt samtycke snarare än yttre auktoritet, samtidigt som motiven till handlingen får allt större vikt. Piaget har tyvärr ej gjort någon detaljerad undersökning av tonårsperioden. Han har heller inte tagit upp individuella skillnader i utvecklingen och sökt relatera dem till möjliga influerande faktorer ex. i familje- och sociala miljön.

Parallellt med Piaget's europeiska forskning introducerades personlighetsundersökningar av omnibustyp i USA. Detta medförde att studiet av normer kom att integreras i totalundersökningar av mera globala begrepp som "karaktär", "överjag" etc. Man koncentrerade sig här på diagnos och deskription av individer. Havighurst et al's brett upplagda fältstudie av 16-åringars moraliska utveckling och karaktär i mellanvästern är med tanke på tonårsklientelet av intresse (Havighurst & Taba, 1949, Peck & Havighurst, 1960). De undersökte hur karaktärsutvecklingen påverkas av värdesystem hos de sociala grupper individen tillhör och i vad mån den påverkas av kvaliteten i de emotionella relationerna till föräldrar, kamratgruppen. etc. Undersökningen bygger på komplexa bedömningar utifrån omfattande intervjuer, skattningar och testningar. De fann att "the ability to apply moral beliefs to an increasing range of conflicting life situations is quite undeveloped at the age of sixteen" och att tonåringarna fortfarande uppvisade hög grad av föräldrakonformitet.

De delade upp materialet i olika karaktärstyper:

1) de med gtt rykte: a) "self-directive", som är reflekterande och kritiska rörande etiska frågor och är i färd med att utarbeta ett eget normsystem, b) "adaptive", som tar upp omgivningens principer och attityder, och c) "submissive" som söker leva upp till auktoritetens förväntningar.

2. de med sämre "rykte" som indelas i: a) "unadjusted", som är förvirrade inför normer och moraliska principer, och b) "defiant" som förkastar de allmänt accepterade principerna.

Slutligen har de en stor grupp av blandad typ.

Metoder som separat studerade normer och handlande och den konflikt som kan resultera på grund av diskrepanser mellan dessa två aspekter introducerades av Beller (1949). Han rapporterade bl a en ökning av differensen mellan vad man angav att man "bör" respektive vad man "gör" vid ökande ålder, något som även Morris (1958) konstaterade. Fridenberg & Havighurst (1948) anpassade denna teknik till en mera omfattande studie av normer inom olika områden. Ett formulär med 115 olika handlingar i 11 olika kategorier besvarades först i termer av "How bad is it" och sedan i termer av "How would you feel" (om du utfört handlingen ifråga).

Psykoanalytiska teorier kom att ligga till grund för undersökningar som koncentrerades till föräldrarnas uppfostringsprinciper i relation till barnets samvetsfunktion, överjagsstyrka etc., speciellt med utgångspunkt från identifikationsprocessen. Forsknigen har här rönt svårigheter och en tendens till att i stället studera samvetets effekter i termer av "guilt-responses". På senare tid har antalet undersökningar med projektiv teknik ökat markant. Den mest frekvent använda tekniken har varit någon form av "story-completion", som ex. hos Allin-Smith (1957), där man sökte mäta överjagsstyrkan utifrån de "guilt-responses" som rapporterades vid olika normöverträdelser. Skamreaktionerna visade sig dock i hög grad specifika för olika "content areas". Aronfreed (1961) har på samma sätt analyserat reaktionerna på aggressiva normöverträdelser och undersökt i vad mån man tar ansvar för handlingen, söker korrigera felsteget eller skyller på yttre faktorer.

Man utgår här i allmänhet från att de projektiva svaren direkt reflekterar individens verkliga handlingstendenser och antar en lineär och stark relation mellan skamkänslor och motstånd mot frestelser liksom mellan skamkänslor och normstyrka. Hoffman (1963) påpekar bl a att man ej kontrollerat motivationsfaktorn. Att en individ har starka etiska begrepp innebär inte i sig att han betar sig moraliskt, då detta är en funktion av komplexa faktorer i hans moraliska struktur av jagkontroller och situationsfaktorer etc. Edwards (1965) betonar i sin diskussion av forskningen kring norminternalisering liksom flera andra forskare, att detta område är mera komplext än man ursprungligen utgick från och att ingen nu existerande teori kan anses ge en tillfredsställande förklaring av de olika aspekterna.

B. Den aktuella undersökningens uppläggning i förhållande till forskning runt norminternalisering.

Som redan påpektas är syftet här inte primärt att försöka skilja ut individer med olika moralisk-etisk karaktär eller dyl. Vi närmar oss dock denna linje i den del av undersökningen som studerar olika normmönster i tonårspopulationen. Undersökningen ligger annars närmare attitydforskningen runt norminternaliseringen.

Undersökningen koncentreras till en avgränsad period och har inte huvudsakligen en utvecklingspsykologisk målsättning à la Piaget, även om åldersvariationer i normer och normsändarrelationer under tonåren i skolan studeras.

Genom sin inordning i ett större projekt som täcker olika aspekter av individens anpassning, kan de här erhållna resultaten relateras till andra relevanta funktionsområden och därigenom ge en fördjupad information på individplanet. Den liknar härigenom närmast omnibusundersökningarna i USA.

Datainsamlingen koncentreras här till medvetna responser då en projektiv teknik är svår att anpassa till undersökningens surveykaraktär.

Den specifika situation som studeras - tonåringens multipla referensgruppsituation - medför att uppläggningsmetoden anknyter till forskning runt roll- och normkonflikter, som redovisas under punkt C.

C. Forskning runt tonåringars roll- och normkonflikter

Forskningen runt normkonflikter har bl a stimulerats av Stouffers (1949) analys av en situation med simultana roller med motstridiga förväntningar (elev som skrivningsvakt). Han lät eleverna skatta sin upplevelse av referensgruppernas (lärare och kamrater) olika förväntningar och sanktionsintentioner och fann att variationen i accepterat beteende var viktig för individens försök att kompromissa mellan de konfliktfyllda förväntningarna. Han fann också intressanta interindividuella skillnader i perception av förväntningar och därmed också i individens val av handlingsalternativ. Vilket handlingsalternativ som valdes påverkades också av om handlingen var offentlig eller kunde hållas hemlig.

Rommetveits (1954) teoretiska diskussion liksom Takalas (1965) finska undersökning har i mycket inspirerat till den aktuella designen. Takala undersökte finska tonåringars (15 och 18 år) värderingar samt deras uppfattning om kamrat-, föräldra- och lärarvärderingar utifrån separata skattningar av ett trettiotal handlingar. Differensen mellan skattningen av kamrat- och föräldranormerna utgjorde "konflikt"-mättet. Tonåringarna såg generellt föräldrarnas normer som strängast medan de egna normerna placerades mellan kamrat- och föräldranormerna. Diskrepansen mellan dessa två referensgruppers normer var överlag störst för pojkarna men storleken varierar kraftigt för olika handlingar. Takala konstaterade en tendens att de egna normerna närmar sig kamratnormerna med ökande ålder. Hon fann också att skattningarna av lärarnormer och föräldranormer ej skiljde sig markant.

Vid en klusteranalys av de olika normhierarkierna (en rangordning efter stränghet) föll pojkarnas skattning av kamratnormerna vinkelrätt mot flickornas upplevda lärarnormer. Hon lade in ett koordinatsystem med dessa skattningar som axlar och de övriga hierarkierna kunde då prickas in i ena kvadranten. Flickornas egna normer föll då mitt emellan pojkarnas egna normer och de upplevda föräldranormerna.

Socialgruppsdifferenserna var överlag små i Takalas material men en viss tendens förelåg bland pojkar i socialgrupp 3 att uppleva föräldranormerna som mindre stränga än pojkar från socialgrupp 2. Studien bygger i viss mån på ett selegerat material - läroverksungdomar.

Takalas undersökninge härrör från en relativt lantlig, auktoritär finsk miljö. Musgrove (1964 a) visade att normkonflikten mellan kamrat- och föräldraförväntningar var större i mer auktoritärt strukturerade skolmiljöer ("grammar schools" jämfört med "modern schools") vilket styrker den specifika ekologiska miljöns betydelse. I hans studie fick tonåringarna (15 år) rangordna ett antal roller i följande avseenden: hur de idealt ville vara, hur de ansåg sig verkligen uppträda samt hur de upplevde att kamraterna och föräldrarna ansåg de skulle vara. Differenserna i rangordning utgjorde konfliktmättet. Pojkarna visade då en större "normkonflikt" än flickorna. Dessutom förekom differenser mellan skoltyper men ej för socialgrupp. Tonåringarna upplevde generellt moderns, faderns och lärarens förväntningar som likvärdiga.

Musgrove (1964 b) har även undersökt intergenerationsattityder och fann att trenden att välja föräldrarna som "companions" var mycket låg i olika situationer bland 14-åringar men ökade markant med ökad svårighetsgrad hos situationen.

Riley, Riley & Moore (1961) försökte empiriskt verifiera Riesmans (1950) hypoteser om tonåringarnas "other-directedness" genom att analysera värderingen av 20 olika personlighetsmodeller (Achievement models, Peer relations Models etc.) i termer av tonåringarnas egna önskningar, upplevelsen av föräldra- och kamratförväntningar samt deras egna framtidsönskningar. Resultaten stöder inte Riesmans extrema kamratbetoning utan ger en mera moderat bild i likhet med Musgroves och Takalas resultat, där tonåringarna valde sin egen väg som en "kompromiss" mellan kamraternas och föräldrarnas förväntningar.

Morris (1958) intervjuade engelska tonåringar om vad de "borde göra" respektive "skulle göra" i situationer med konfliktfyllda kamrat- och föräldraförväntningar. Resultaten fick honom att allvarligt ifrågasätta kamratgruppens attraktivitet och auktoritet bland engelska tonåringar. Han fann att tonåringarna betraktade sina kamrater med viss ambivalens, "they are regarded with liking for the feeling of security they give and the pleasant activities which are possible in groups. But the fact that friends can be a nuisance is very clearly recognized, and it is felt that one should be able to stand against them when necessary to assert one's own right".

Fluktuationerna i svaren under tonårsperioden var kraftiga och också heterogena i materialet.

Morris sökte också få fram orsaken till val av handling och rapporterar 6 typer av något Piaget-influerade skäl: "normative, authority, reciprocity, self-interest, independence and conformity". Han fann en klar diskrepans mellan vad tonåringar anser borde göras, och vad de tror att de verkligen skulle göra. De "normativa" elementen ökade med ålder snabbare som motiv för ideala än för verkliga handlingsalternativ. En långsam minskning med ålder i bedömningar baserades på "self-interest" förelåg liksom ett minskat beroende av auktoriteter och en ökning i "independence"-svar. Komplexiteten i svaren ökade med ålder och generellt konstaterades att situationella differenser förekom frekvent i värderingarna.

Brittain (1967) intar även hon en moderat hållning i kamrat- föräldrafrågan. Hon utgår från hypotesen att items som anses viktiga i kamratkretsen får kamratkonforma svar medan de som anses viktiga i föräldrarnas ögon blir föräldrakonforma. Hon använde ett "Cross Pressure Test" med situationsbeskrivningar med föräldra- respektive kamratkonforma svarsalternativ, men tonåringarna fick dessutom rangordna situationerna efter svårighetsgrad och efter deras vikt för föräldrar respektive kamrater. Hon fann att föräldrakonformiteten övervägde starkt med kamratsvar först för frågor som ansågs oviktiga i föräldragruppen. Resultatet är svårtolkat då faktorn "situationernas svårighetsgrad" interagerar och tonåringarna inför svåra val visar större tendens att vända sig till föräldrarna.

Coleman (1961) påpekade trots sin tes om en tonårskultur även kompromisslösningen mellan kamrat- och föräldrainflytandet. Han sökte relatera det relativa inflytandet av kamrat- och föräldraattityder till situationens närhet och relevans för normsändaren. Inom UG-projektet (Andersson, 1969) fann man i likhet med de flesta studier en tendens till att tonåringarna orienterar sig mot kamratvärderingar i vissa situationer och mot vuxna värderingar i andra. Man betonar liksom Coleman att situationen tycks vara en viktig determinerande faktor för vilket beroendeförhållande till kamrater - föräldrar man får fram. Detta överensstämmer även med Brittains slutsats. Andersson betonar också att man inte kan betrakta tonåringarna som en enhetlig grupp och gör bl a en intressant analys av värderingar hos "the leading crowd" jämfört med övriga. Dessa elever kan ju vara speciellt viktiga normsändare i tonårsfrågor. Han söker också differentiera ut olika grupper efter styrkan i deras kamratorientering.

I anslutning till sin teoretiska modell undersökte Rommetveit (1954) "tonårskonflikter" över religiösa attityder och värderingar i åldrarna 14-15,5 år, där man fyllde i ett attityd formulär dels ur egen, dels ur kamrat- och dels ur föräldrasynpunkt. I överensstämmelse med bl a Takala fann Rommetveit att de egna attityderna lokaliserades mitt emellan kamrat- och föräldraattityder, samt att pojkarna upplevde en större "konflikt" mellan normsändargrupperna. I en undersökning av könsroller fann Rommetveit dock ej lika klara normkonflikter.

Nieman (1954) utnyttjade också han möjligheten med bedömningar från egen synpunkt och från perciperade föräldra- och kamratvärderingar. Han studerade en specifik aspekt (attityd till kvinnliga roller) och fann redan i åldern 11-13 år en tendens bort från föräldrainfluensen.

Douvan & Adelsons (1966) omfattande intervjuer av amerikanska tonåringar ledde till slutsatsen att den öppna konflikten ofta var en "pseudorebellion" medan den verkliga konflikten låg på ett omedvetet plan.

De noterar vissa intressanta könsdifferenser i kamratrelationens roll i tonåren. Tonårspojken behöver kamratgruppen för att stödja honom i hans sökande efter självständighet, "he wants a band of rebels' with whom he can identify and so gain the strenght he needs for a stance against adult authority". Flickorna däremot bildar klickar med en, två eller tre goda vänner och de värderar inte gruppsolidariteten på samma sätt som pojkarna. I allmänhet opponerar de sig inte lika öppet mot föräldraauktoriteten; "the intimate friend will be used as a source of support and a repository of confidences, but not as an ally in open rebellion".

Douvan (1969) studerade också processen med att omskapa de ursprungliga identifieringarna och utformandet av ett mera internaliserat och personligt värde- och kontrollsystem. Hon ansåg att processen är olika för de båda könen, där analytiska teorier om olika lösningar av oedipalkonflikten som grund för olikheten stämmer väl med resultaten.

Flickornas tycks mindre medvetet engagerade i att skapa ett oberoende kontrollsystem än pojkarna. De visade ett mera okritiskt accepterande av föräldraregler och såg inte dessa som yttre, hämmande faktorer i samma utsträckning som pojkarna.

Pojkarna var över lag mera oroade över kontrollaspekter, speciellt kontrollen av aggressivitet. De reagerade ofta oppositionellt medan flickorna upprätthöll ett mera accepterande beroendeförhållande till föräldrarna.

Undersökningen visade att norminternaliseringen är väsentligare hos pojkar och hos dessa korrelerat med jagstyrka, medan detta mönster inte är lika tydligt hos flickor. I flickornas fall tycks i stället mognaden ifråga om interpersonella relationer vara av större vikt för jagintegrationen.

KAP IV. NÅGRA VIKTIGA FAKTORER VID INDIVIDENS NORMSKATTNING

Med tanke på normernas nära relation till socialt beteende, sociala förväntningar etc. har vi i den aktuella undersökningen valt en socialpsykologisk utgångspunkt. Tonårsperioden lämpar sig ju också väl för en analys av rollkrav från kamrat- och föräldrahåll.

Den teoretiska referensramen är influerad av Rommetveits (1954) teorier i "Social norms and roles", Intrycken därifrån har integrerats med rön från adolescensforskning, attitydforskning samt undersökningar och teorier kring normer och roller (Se Kap III).

Modellen som skisserats i Figur IV:1 är ett försök att renodla några av de faktorer som antas påverka individens egna normer (operationaliserad i normskattningen). Den schematiska uppdelningen i "sociala normtrycksfaktorer" och "övriga faktorer" är betingad av att undersökningen är koncentrerad till den förstnämnda sidan medan "övriga faktorer" ej studeras ingående.

Modellen har huvudsakligen ett klarifierande och deskriptivt syfte, och den ger en starkt förenklad bild av situationen.

A. Sociala normtrycksfaktorer

De distala omgivningsfaktorerna utgörs av "sända normer" från olika normsändare, här begränsade till sända föräldra- och kamratnormer. Dessa variabler utgör det normklimat som individen utsätts för, eller \mathcal{C} -press i Murrays (1938) terminologi. En fullständig täckning av vissa variabler har visat sig svår att erhålla, (data insamlas ej på föräldrasidan) och istället har vi koncentrerat oss på individens upplevelse av de sända normerna.

De perciperade kamrat- och föräldranormerna är de normer som eleven upplever att kamraterna och föräldrarna företräder (=mottagen norm). Mått på dessa normaspekter får vi i form av skattningar i elevenkäten.

I den mån enkätsvaren speglar de normer som eleven verkligen upplever hos kamrater och föräldrar har vi här ett mått på den normpåverkan (β -press) som individen utsätts för. Detta är, ju också underlaget för individens agerande i olika sociala situationer och vi får alltså här "primärdata".

Individens perception och tolkning av de sända normerna ger inte alltid en korrekt bild av normstimuleringen och därför har en viss förvrängning (normfiktion) tagits med i modellen. Ett mera ingående studium av normfiktionen förutsätter goda mått på "sända normer". Normfiktionen kan därför endast delvis studeras med denna design. (Se diskussionen i Kap VI.)

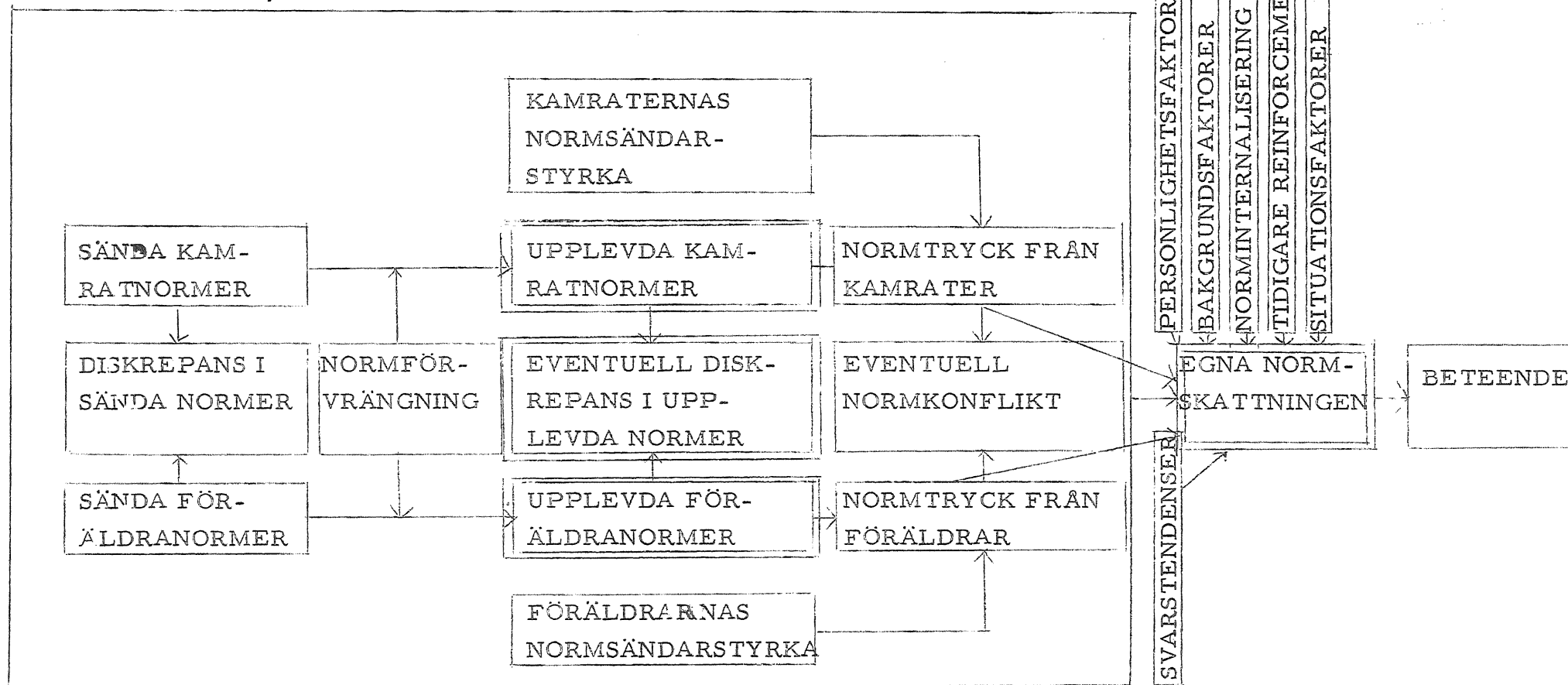
Under tonåren förekommer att motstridiga normer sänds i samma fråga från kamrat- och föräldrahåll varför diskrepansen i perciperade normer blir en viktig faktor i modellen. Olika individer tänks utsatta för olika stora diskrepanser i perciperade normer.

I vad mån de normer som tillskrivs olika referensgrupper förmår påverka individens egna normer är avhängigt av referensgruppens normsändarstyrka. Detta är ett mycket komplext begrepp som Rommetveit (1954) strukturerar i termer av 1) den emotionella relationen mellan normsändare och normtagare, 2) normsändarens kontrollmöjligheter visavinormtagaren och 3) normsändarens intresse att påverka normtagaren på ett visst område. Wolfe, Quinn, Snoek & Rosenthal (1964) har i stort samma dimensioner.

Normsändarstyrkan är ett begrepp vi behöver i modellen, men som är svårt att mäta. Vi skulle möjligen kunna sluta oss till det bakvägen genom att studera individens relativa kamrat- respektive föräldraorientering.

Normsändarstyrkan kan ses som kraften bakom de sända normerna och ger en hypotetisk faktor i modellen kallad "normtryck". Denna faktor gör det enklare att se hur en eventuell "normkonflikt" mellan olika referensgruppers normer kan tänkas uppstå för individen. En stor diskrepans i de normer som sänds från kamrater och föräldrar behöver inte i sig innebära en konflikt (vilket dock impliceras i Takalas (1965) och Rommetveits (1954) undersökningar m fl); nämligen om trycket bakom en eller båda normerna är lågt. Man kan också tänka sig situationen att ena sidans krav upplevs som irrelevanta ock icke är legitima (se vidare Kap V:A 4), ex. om de kommer från en negativ referensgrupp. Vi får då inte

Sociala normtrycksfaktorer

Figur IV:1. Deskriptiv modell för några olika faktorers inflytande på den egna normskattningen
Dubbelram innebär att mått på dessa faktorer ingår i undersökningen.

^x Dessa faktorer tänks interagera sinsemellan och med aspekter inom sociala normtrycksfaktorer med ytterligt komplext.

en direkt värdekonflikt, men en konflikt kan här ändå uppstå, om denna grupp har möjlighet att via sanktioner sätta kraft bakom förväntningarna.

Om en konflikt föreligger måste man också räkna med olika försök att lösa denna från individens sida, där vi sannolikt bara kan se slutresultatet. Dessa konfliktlösningar kan ta sig en rad olika uttryck som kompromiss, ensidig konformitet etc.

Som nämnts ingår en rad andra faktorer förutom sociala normtrycksfaktorer i den komplexa processen bakom struktureringen av de egna normerna i en skattning på en enkät. Dessa studeras inte explicit i undersökningen och kommer därför att antydvas mera schematiskt.

B. Övriga faktorer

1. Personlighetsfaktorer

Dessa spelar en mycket viktig men komplex roll för individens sociala interaktion och för hur de olika normtrycksfaktorerna påverkar individen. Förutom den emotionella relationen mellan normsändare och normtagare beror normtagarens mottaglighet bl a på en rad komplexa personlighetspsykologiska faktorer som behov av trygghet, behov av att hävda sig etc.

Tyvärr är dessa faktorer inte med annat än perifert i undersökningen då personlighetsdata är knapphändiga inom projektet.

2. Bakgrundsfaktorer

Olika bakgrundsfaktorer som socialgruppstillhörighet, kön etc. antas påverka individens normer och värderingar antingen direkt eller via andra variabler. Inverkan av ett antal sådana variabler kan studeras genom den basinformation som finns tillgänglig inom projektet.

3. Norminternalisering

Då en norm är internaliserad följer individen normen i sitt handlings-sätt, även om ingen normsändare finns till hands. För att studera norminternalisering krävs en annan design och gärna en utvecklingspsykologisk referensram med longitudinell uppföljning. Tonåren är också en omstruktureringsprocess, Rommetveit (1954) talar om en externalisering av normer i tonåren, varför mönstret kan antas fluktureras.

4. Tidigare reinforcements

Den aktuella undersökningen skär in i en pågående process. Detta medför att vi har svårt att få en täckning av specifika händelser som kan ha påverkat norm- och attitydbildningen på olika områden.

5. Situationsfaktorer

Situationsfaktorer påverkar i vilken grad en viss norm aktualiseras eller anses tillämplig ute i livet. Man kan t ex tänka sig olika "situational hurdles" för normbrott etc. En separatstudie vore här nödvändig. Också situationsfaktorer i själva testmaterialet påverkar förstås skattningarna.

6. Svarstendenser

Det slutliga svaret i form av en skattning påverkas av individuella svarstendenser. I största möjliga utsträckning har dessa sökt motverkas/kontrolleras genom designen.

KAP V. NÅGRA CENTRALA BEGREPP I UNDERSÖKNINGEN

Flera av de begrepp som ingår i undersökningen är vaga och odefinierade och en närmare avgränsning kan vara väsentlig liksom en inplacering av dessa begrepp inom olika teoretiska strukturer.

A. Normer

1. Normklassificeringar

De klassificeringar av normer som förekommer i litteraturen är vitt skilda och präglade av den specifika målsättningen för typologiseringen.

Davis (1966) ger en traditionell sociologisk uppdelning i "folkways, mores, customary law, enacted law and institutions". Normens källa kan vara anonym (sed) eller den kan vara kodifierad i lagtext. En typologi baserad på innehållskriterier återfinns hos Parsons (1951) med indelning i "norms regulating behavior, belief or feeling". Hos R. T. Morris (1956) finner man en omfattande resumé över olika kategoriseringsförsök.

Den aktuella studien rör beteendenormer. De normer som studeras är vanligen inte kodifierade i lag (ramnormer) utan baserar sig på samhällets-, föräldrarnas- och skolans förväntningar och sanktioner ("moralnormer").

2. Normdefinitioner

En norm kan definieras som en mer eller mindre uttalad regel för hur något "bör" vara beskaffat, hur man "bör" bete sig etc. Ibland finns denna regel som nämnts kodifierad i lag, ibland är den en mer eller mindre uttalad förväntning på medlemmarna i en social grupp.

Den gruppdynamiska forskningen studerar både bildandet och effekten av sociala normer i situationer där medlemmarna är såväl normsändare som normtagare. Festinger, Schachter & Back (1950) definierar norm som "a uniform set of directions which the group induces on the forces which act on the members of the group". Denna "gruppsycksdefinition" har mycket gemensamt med Stouffers (1949) definition i termer av "role obligation", "role expectation" även om denna refererar till en institu-

tionaliserad situation. Rommetveits (1954) definition ansluter nära till ovanstående "a pressure existing between a norm sender and a norm receiver in a category of recurrent situations". Alla dessa normdefinitioner är i termer av en kommunikation mellan normsändare och normtagare av vissa värderingar och förväntningar.

Avvikelse från en norm väntas medföra oangenäma konsekvenser, medan konformitet ger en positiv följd. Sanktionsaspekten impliceras i de olika formuleringarna av "socialt tryck", men uttrycks kanske klarare hos Homans (1950): "A norm is a sanction pattern", och i Allardt-Littunens (1962) något snävare definition; "beteenderegler som följs av straff om man inte lyder!".

Normdefinitionen i den aktuella undersökningen ansluter sig delvis till Rommetveits (1954) definition. I denna ligger också sanktionsaspekten från Homans och Allardt-Littunen. Vi har därför speciellt undersökt sanktionsstyrkan vid normbrott.

3. Strukturella karakteristika

Olika karakteristika som intensitet, grad av kristallisering etc. hos normen kan vara viktig att beakta vid jämförelser mellan grupper och individer. Jackson (1966) har studerat olika strukturella karakteristika utifrån en "response potential curve". Variationsvidden i tolererat beteende är hos honom en viktig normaspekt liksom hos Stouffer (1949). Även Sherif (1966) betonar att normen inte får betraktas som en punkt utan "as a range with a modal behavior within it".

För den aktuella uppläggnings har dessa strukturella aspekter främst intresse vid tolkningen av data.

4. Legitimitetsaspekter

Cloward & Ohlin (1960) bl a tar upp legitimitetsaspekten hos normbegreppet. De anser att vissa delkulturer kan dra tillbaka sin legitimitetsinvestering i samhällets normer, något som ofta noterats i adolescenslitteraturen. Man kan då mycket väl känna till samhällets normer, men ändå inte följa dem eftersom man inte anser dem ha relevans eller anser dem vara negativa.

Legitimitetsinvesteringen kommer delvis in i de aktuella normskattningarna. Det kan ex. vara intressant att notera tonåringarnas legitimitetsinvestering i föräldra- och samhällsnormerna. Rommetveit (1954) talar ju om en "externaliseringsprocess" av tidigare internaliserade normer under tonåren.

B. Referensgrupp

Referensgruppsbegreppet har visat sig mycket användbart i en rad olika sammanhang, och det har därför också fått mycket olika betydelser. Shibutani (1965) delar upp de olika användningsområdena på tre grupper: a) grupper som jämförelsepunkt, b) som aspirationsgrupp och c) grupper vars synsätt, perspektiv accepteras av individen. Även Kelley (1952) tar upp referensgruppernas olika funktioner och skiljer på en "comparative" respektive en "normative function". Det är alltså viktigt att notera att medlemsgrupp och referensgrupp ej nödvändigtvis sammanfaller.

Som Newcomb (1958) påpekar kan det också vara väsentligt att skilja på positiva och negativa referensgrupper. Under frigörelseprocessen i tonåren kan man ex. tänka sig att föräldrarna för en del tonåringar kan bli negativ referensgrupp, vars normer man aktivt tar avstånd från.

Den här aktuella referensgruppsbegreppet har en klart normativ funktion. Med den aktuella definitionen av referensgrupp blir denna i stort synonym med normsändargrupp (se punkt C).

C. Normsändare och normsändarstyrka

"Normrelationen innebär delvis en kommunikations- och inflytanderelation och vi kan urskilja normsändare och normmottagare" påpekar Dahlström (1968). Normsändare kan vara enstaka individer eller grupper vars åsikter, beteende etc. påverkar individen.

Kommunikationsforskarna har ingående studerat normsändare och deras olika karakteristika, speciellt på konsumentsidan. Man har framför allt visat att normsändarna är olika för olika områden. (Katz & Lazarsfeld, 1955, Katz, 1967).

I denna undersökning har normsändargrupperna begränsats till kamrater och föräldrar och vi studerar deras inflytande inom en begränsad sektor av tonårssituationen.

Normsändarstyrkan har tidigare diskuterats (se Kap IV). Den är väsentlig för normsändarens möjligheter att påverka normtagaren. Att försöka mäta denna vållar dock problem.

D. Roller och rollkonflikter

1. Roll

En social roll kan ses som ett system av sociala normer som riktats mot en individ som medlem av en grupp, kategori etc. En omfattande survey av rollbegreppet återfinns i Nieman & Hughes (1951) samt Biddle & Thomas (1966). Från att ha varit en sociologisk och antropologisk term för "status", "position" etc. har rollbegreppet alltmera kommit att utsträckas till informella och ostrukturerade situationer.

Den här aktuella rolldefinitionen förankrar begreppet i en analys av förväntningar och krav snarare än en strukturell analys av statussystem. "Role behavior is social interaction brought about by stereotyped expectations referring to the individual who plays the role and the latter's internalization of these expectations and resultant felt obligations" (Rommetveits, 1954).

2. Rollkonflikter

Vi har vid flera tillfällen påpekat att tonåringen i dagens samhälle förväntas spegla en rad olika roller: elevrollen, kompisrollen, "snart-vuxen"-rollen etc. Hur de olika rollerna definieras från ex. kamrat- och föräldrahåll och samstämmigheten i definitionerna är väsentliga aspekter för tonåringens möjligheter att anpassa sig till sin situation. När rollkrav av motstridiga karaktär riktas mot individen finns risk för rollkonflikter. Parsons (1951) definierar rollkonflikt som "the exposure of the actor to conflicting sets of legitimized role expectations, such that complete fulfillment of both is realistically impossible". Detta överensstämmer väl med modellen i Kap IV där en perciperad normdifferens anses nödvändig men inte tillräcklig för en verklig normkonflikt.

Biddle & Thomas (1966) tar upp olika lösningsmönster för rollkonflikt: a) ensidig konformitet, b) kompromiss, då handlingen ej är konsistent med endera rollkravet utan söker medla mellan kraven och c) "avoidance", en handling som är inkonsistent med båda kraven. Med tonvikt på lösning-

ar av sistnämnda slag påpekar Parsons (1951) "the significance of role as a factor in the genesis of alienative motivation".

E. Normfiktioner

Individens perception av förväntningarna från olika normsändare kan som nämnts vara en mer eller mindre verdikal spegling av de sända normerna. Takala (1965) visar på gruppnivå en normfiktion i perception av kamratnormerna, då dessa generellt skattas som mindre stränga än vad kamraterna själva uppger. Rommetveits (1954) resultat för norska ungdomar stöder de finska rönen. Frändén (1968) finner liknande gruppfiktionsfaktorer på militärmaterial. Till en del kan de rapporterade fiktionsfynden vara en funktion av det speciella skattningsförfarandet och kanske främst av den vida definitionen av referensgrupperna (se Kap VII:D).

Felaktigt perciperade förväntningar från olika normsändargrupper leder till en dålig anpassning för individen. Sherif & Sherif (1951) betonas att vid hög normfiktivitet "the discrepancy between an individual's perceived return and his actual return from the group is low and may lead to frustration and anxiety".

Fiktionsstudier förutsätter goda mått på den sända kommunikationen. På föräldrasidan har detta ej varit möjligt och genom den fria referensgruppsdefinitionen (se Kap VII) minskas möjligheterna till fiktionsstudier på kamratsidan. Det är dock väsentligt att ha detta begrepp med i diskussionen av data.

F. Normdimensioner

Allport påpekade tidigt att två individer kan ha samma "attityd" och ändå se väldigt olika på en rad aspekter hos attitydobjektet. Detta har bl a legat till grund för en multidimensionell attitydapproach under senare år. Katz & Stodtland (1959) förordar en undersökning av den evaluativa, den kognitiva och actionkomponenten hos attityder för att ge en mera nyanserad bild av strukturen och för att förbättra eventuella prediktioner. Triandis (1957); Fiedler, Osgood, Stornlow & Triandis (1964); Fishbein (1967) mel utgår från en analys i termer av en affektiv komponent, en beleif- och en konativ komponent (mätt med semantisk och behavioral differentialteknik).

Värderingsdimensionerna är en viktig del i själva normstrukturen. Även beteendedimensionen är här central varför en uppläggning liknande den på attitydforskningsområdet lämpar sig väl för undersökningen. De kognitiva komponenterna är ytterligt mångfacetterade och svåra att belysa och ingår inte direkt i undersökningen. Man kan dock möjligen räkna in sanktionsbedömningarna här. Sanktionsdimensionen är central vid normen (se punkt B). Piliavin, Hardyck & Vadum(1968) har ex. en "cost-reward" modell, där just sanktionsstyrkan, risk för upptäckt etc., är grundbegrepp vid analys av konformt - icke konformt beteende.

Den aktuella studien rymmer alltså en multi-komponentanalys av en rad aspekter på tonårsnormer.

KAP VI. UNDERSÖKNINGSMETOD OCH -INSTRUMENT

A. Metodval

Valet av undersökningsmetoder har styrts av överväganden rörande datas svårtillgänglighet, av kvalitets- och effektivitetskrav samt av allmänna projektkrav. Örebroprojektets målsättning att följa upp hela årskurser medför att surveystudier ligger nära till hands.

Föratt få en täckning av normattityder i tonårsklasser över huvud taget, var enkätmetodiken fördelaktig såväl ur kostnadssynpunkt som att den är lättadministrerad och lätt att utvärdera. Kritiken mot enkätmetoder är omfattande och redan på 40-talet samlade Ellis (1946) en rad kritiska synpunkter som främst gällde en bristande validitet och stabilitet men även fakingproblematiken. Dessa felkällor kan i viss mån begränsas genom noggranna itemkonstruktion, adekvat motivering av försökspersoner etc. Som alltid måste man naturligtvis vid utvärderingen se resultaten mot bakgrund av den metod som använts. Med hänsyn till enkätmetodens begränsningar koncentrerades huvudundersökningens frågeställningar till sådan information som kan erhållas på grupp-planen.

Sammankopplingen med tidigare insamlade data rörande huvudgruppen (åk 8) gav möjlighet till en mycket mera nyanserad bild av individen och hans situation än en separat enkätundersökning skulle kunna ge. Enkätdata utnyttjades också som underlag för att plocka ut olika normgrupper som kan vara av särskilt intresse att undersöka ur anpassningssynpunkt.

Undersökningen berör ytterligt komplexa processer och en intervjuundersökning planerades som ett komplement till surveytekniken. Denna kunde dock ej genomföras inom ramen för detta projekt.

B. Undersökningsinstrument

Huvudundersökningen omfattade en enkät i tre delar:

- a) en evaluativ skattningsdel
- b) en konativ skattningsdel (beteendeintentioner)
- c) en enkätmedel med frågor om normsändaraspekter

Formuläret finns redovisat i bilaga I.

1. Evaluativ skattningsdel

Denna bestod av tre separata listor för skattning av

- a) egna värderingar
- b) percipierade kamratvärderingar
- c) percipierade föräldravärderingar

Skala: 7-gradig (mycket dumt --- helt okey)

Items: 10 normreglerade beteenden av speciell relevans för tonårs- och skolsituationen.

Skattningslistorna för kamrat- och föräldravärderingar upptog dessutom en rangordning av 3 speciellt status- eller negativt laddade items för normsändargruppen i fråga samt uppgifter om åsyftad referensgrupp.

2. Konativ del: Tonårssituationer

Denna del bestod av 10 olika konkreta tonårssituationer som avsåg att täcka just de 10 normrelaterade beteenden som bedömts i del 1.

För varje situation skattades följande aspekter:

- a) egna beteendeintentioner
- b) förväntat kamratbeteende (= percipierade kamratintentioner)
- c) percipierade föräldraförväntningar på det egna beteendet.

Skala: 7-gradig (skulle absolut --- skulle absolut inte)

För varje situation genomfördes dessutom skattningar av normsändarnas sanktionsstyrka:

- a) föräldrarnas percipierade sanktionsstyrka
- b) kamraternas percipierade sanktionsstyrka

Skala: 5-gradig (skulle ogilla det mycket starkt --- skulle absolut inte bry sig om det)

Slutligen fanns också en fråga om de själva brutit mot normen och frekvensen av deras "normbrott".

Skala: 5-gradig (aldrig --- väldigt ofta/> 10 ggr)

3. Enkät del: Normsändaraspekter

Frågorna i denna del täcker i huvudsak följande aspekter:

- a) Kamrat- och föräldrarelationer
- b) Egna och hemmets normattityder
- c) Självpupplevelse

Del 3 in gick enbart för Åk 8, där individuella normmönster studeras.

C. Några synpunkter på enkätens utformning

1. Val av normreglerade beteenden

På grund av det stora antalet olika bedömningar för varje norm var det nödvändigt med en stark begränsning av antalet beteenden som studerades. Utprovningen startade med 12 items men en hel del har bytts ut och antalet reducerats under förundersökningskedet.

Urvalet har styrts av en rad målsättningar. Dels ville vi täcka relevanta funktionsområden för tonåringar som skolsituationen, kamrat- och föräldrasituationen samt samhällssituationen. Den strikta uppdelningen på funktionsområden har dock modifierats under de fortlöpande diskussioner, förundersökningar, omformuleringar etc., som föregått den slutgiltiga uppsättningen. Den slutliga uppsättningen gällde normer för följande handlingar:

1. Att fuska på en skrivning eller ett förhör
2. Att skolka från skolan
3. Att strunta i föräldrarnas förbud
4. Att stanna ute sent på natten utan lov
5. Att "driva på stan" varje kväll
6. Att dricka sig berusad (på öl, vin eller sprit)
7. Att pröva hasch
8. Att snatta (i butik eller varuhus)
9. Att ha samlag med pojk/flickvän
10. Att tala med skolläkaren/skolsköterskan om en kamrat med knarkproblem (i avsikt att hjälpa honom/henne)

Fortfarande kan dock följande strukturering märkas: Item 1 och 2 rör skolsituationen, Item 3 och 4 hem- föräldrasituationen och dess regler, Item 10 ger en "ren" kamratlojalitetsaspekt medan Item 5-9 är av mera allmän social-samhällskaraktär. Det är främst denna senare del som utökats något i förhållande till de övriga.

Normer relaterade till åldersroller var också av intresse p g a den brytning mellan barn- och vuxenstadiet som utmärker tonåren (stanna ute sent, dricka sig berusad, samlag, strunta i föräldraförbud). Flertalet situationer är dessutom laddade med kamratsolidaritetsaspekter, då dessa är ytterligt väsentliga i dessa åldrar.

Itemvalet har slutligen också styrts av motivet att täcka relevanta aspekter i förhållande till övriga delprojekt, främst kriminolog- och symtomenkäterna.

2. Struktureringen av "tonårssituationer"

Värderingar av abstrakta begrepp som "fusk" etc. får ofta en mångtydighet som försvårar tolkningen av resultaten. En mängd forskningsansatser koncentreras helt till detta plan, ex. Takalas undersökning. På senare tid har situationsbeskrivningar som underlag för bedömningar och skattningar dock ökat i antal och förekommer ex. hos Morris, Brittain, Allin-smith m fl (se Kap III).

Beteendeintentionerna ligger närmre handling och de är därför särskilt värdefulla när vi studerar beteendenormer. Vi ville här få en anknytning till klart strukturerade situationer som ligger nära tonåringarnas egna erfarenheter. Situationerna konstruerades runt samma handlingsalternativ som skattas i värderingsdelen. De är enkelt formulerade och ansluter nära tonåringens verklighet. (Vid förundersökningar har mottagandet från eleverna över lag varit positivt - de har "känt igen" situationerna.)

Även formuleringar och urvalet av dessa situationer har genomgått en successiv process under utprövningsstadiet med omformuleringar, byten etc. Till skillnad från de situationsbeskrivningar ex. Piaget och Allin-smith (se Kap III) utnyttjade, innehåller dessa inte handlingar med olika motiv utan strukturerar en situation, där individen själv ska ta ställning till hur han/hon skulle handla.

3. Skattningsdelen

Takala använder en 5-gradig skala med endast negativa värdeomdömen. Hon finner att denna skala är otillräcklig och att även positivare omdömen behövs för att täcka exempelvis skattningen av kamratvärderingarna i vissa avseenden. För den aktuella undersökningen ansågs en större spridning önskvärd för att ge möjlighet att studera skillnaderna i normer mellan olika referensgrupper. Dessutom ansågs en accepterande pol vara nödvändig och detta styrktes av förundersökningarna. Skalan har därför gjorts 7-gradig med alternativ från "mycket dumt" till "helt okey". Skalan för beteendeintentionsskattningarna har av samma skäl gjorts 7-gradig med alternativen "skulle absolut" till "skulle absolut inte".

Ordvalet vid definitionen av den accepterande polen har ingående diskuterats. Termen "okey" definieras i instruktionen till eleverna för att få en entydig bedömningsgrund. (Med "okey" menar vi här att man kanske inte direkt tycker en sak är bra, men att man ändå tycker att det kan vara tillåtet). Terminologin har dock visat sig väl anpassad till tonåringarnas egen.

Definitionen av polerna till dumt - okey har ett starkt inslag av legitimitetsaspekter (acceptans). Legitimitetsupplevelsen är kanske också den väsentligaste inför dessa beteenden och ligger dessutom sannolikt närmre till för tonåringarna i deras bedömning.

Skalan är konstruerad så att man får en hel mening med bedömningen integrerad. Varje item har genom denna uppställning också skilts från nästa i så stor utsträckning som möjligt i avsikt att undvika interferens vid bedömningarna.

För att motverka att bedömningarna av egna respektive kamrat- och föräldravärderingarna ska påverka varandra inbördes utförs skattningarna på 3 separata listor. (När en lista är ifylld läggs den undan i svarskuvertet.)

4. Sanktionsbedömningarna

Individens bedömning av sanktionsstyrkan från de aktuella normsändarna vid "normbrott" är ett viktigt komplement till beteendointentionsskattningarna. Sanktionsskattningen kan indirekt ge ett mått på det specifika beteendets relevans för respektive normsändargrupp. I de fall beteendet har hög relevans för normsändaren kan han/hon förväntas utöva ett starkare tryck för konforma beteenden med starkare negativa sanktioner vid normbrott.

Vid sanktionsskattningarna är det inte lika väsentligt med diskrepansmått har skalan 5 steg från "skulle absolut inte bry sig om det" - "skulle ogilla det mycket starkt". Vi täcker här alltså bara negativa sanktioner.

5. Frekvens av "normbrott"

För varje situation anges också i vad mån individen själv vid något tillfälle har begått "normbrott". Detta ger oss på individnivå en baselinje mot vilken vi kan se elevens värderingar och handlingsintentioner. På gruppnivå ger det i vissa fall möjlighet att bedöma hur pass frekvent ett beteende är hos en tonårspopulation.

6. Enkätdelen

Enkätdelen är ett komplement till skattningslistorna och ger information om väsentliga bakgrundsaspekter vid tolkningen av individens normskattningar.

Tonvikten ligger här på normsändaraspekter och en rad frågor om kontakten med föräldrar och kamrater samt individens påverkbarhet från dessa. Upplevelsen av normklimatet i hemmet är också väsentligt. En del aspekt här är konfliktfrekvenserna och antalet konfliktområden mellan tonåringar och föräldrarna.

En faktor som mycket litet beaktas i undersökningen är den egna norminternaliseringen och egna normsträngheten och därför har ett antal frågor lagts in för att få en viss om än rudimentär belysning.

I tonåren förekommer ofta en medveten strävan att vara "annorlunda" mitt i övrigt starka konformitetssträvanden. Detta kan möjligen ha återverkningar även på normfronten och är därför viktig att täcka liksom självkänslan etc.

Liefrågorna slutligen har tillkommit som en indikator på hur många som slentrianmässigt svarar med socialt accepterade svar. Liefrågorna har utformats efter modell av MMPI:s kontrollskalor. Tyvärr torde även en del individer med ytterligt starka normer och bortträngningar etc. kunna hamna i denna lie-kategori.

KAP VII. NÅGRA METOD- OCH DESIGNPROBLEM

Detta kapitel tar upp en rad ~~siss~~semellan mycket olika problem som vi stött på vid planeringen av undersökningen.

A. Åldersaspekter vid planeringen

Med tanke på förändringar under tonåren har en tvärsnittsstudie av normutvecklingen planerats. Eleverna i huvudgruppen (åk 8) är vid höstterminens slut knappt 15 år och har då intellektuellt och emotionellt uppnått en mognad, som är viktig för bedömningar av det slag som förekommer i undersökningen. Eleverna i Åk 7 och 9 genomgår en något förkortad version.

Vid förundersökningar i Stockholm och Väserås har tonåringarna själva hävdats att de i 8:an känner sig betydligt mera självständiga än tidigare med kamratberoendet bakom sig. Materialet från Åk 7 kan här ge en viss information. Det skulle varit värdefullt att kunna följa utvecklingen ända från Åk 6, men dessa elever ansågs väl unga stt ställas inför de aktuella frågorna.

B. Tonåringars olika utvecklingsnivå

1. Könsdifferenser

"The adolescent spurt", "den plötsliga snabba tillväxten", är ett fenomen som uppträder hos alla ungdomar, även om den uppvisar en mycket stor interindividuell variation såväl i tidpunkt för inträde som i intensitet och duration. Hos flickorna antas denna allmänt äga rum tidigare än hos pojkar.

Variationerna i utvecklingsnivå mellan könen ger i 14-15-års åldern ett mognadsmässigt försprång för flickorna. Just differenser i utvecklingsstadium kommer därför att vara en bakomliggande faktor vid könsjämförelser i data. Vid en kartläggning av tonårssituationen är detta ett ofrånkomligt faktum.

2. Intrakönsdifferenser

Även differenserna inom kön kan vara av avsevärd storlek i de här aktuella åldrarna, en faktor som i ringa grad beaktats av forskarna vid tolkningen av data från tonårsmaterial. I den aktuella undersökningen kan ex. individuella differenser i egna värderingar och i kamrat- och föräldrakonformitet vara ett utslag av den bakomliggande faktorn "utvecklingsnivå".

För flickor i Åk 8 finns information om mensbebut. Ett ossifikationsmått för en bedömning av utvecklingsnivån har insamlats för ett stickprov av elever inom Åk 8. Möjligheter föreligger alltså till en bedömning av utvecklingsnivåns inverkan på normskattningarna. Ett specialprojekt behandlar just åldersfaktorns betydelse vid de olika delundersökningarna inom Örebroprojektet (Blom, 1971).

C. Referensgrupper för normskattningarna

Valet och specificeringen av normsändargrupper är av avgörande betydelse för undersökningen.

1. Avgränsningsproblematik

Man kan logiskt tänka sig en hierarki av olika normsändare/-grupper med varierande styrka, dvs varierande möjligheter att påverka individens egna normer. Den aktuella uppläggningskonstruktionen koncentreras till kamrater och föräldrar. Ett flertal undersökningar (bl a Takala, Morris och Hartshorn & May) (se Kap III), har funnit att lärarnas inflytande på tonårsnormerna inte givit något utöver föräldrainflytandet. Bedömning av lärarvärderingarna uteslöts därför.

2. Specificeringen av referensgrupper

a) Föräldrar

Skattningen gällde den poolade upplevelsen av föräldranormerna (i den mån individen har två föräldrar). Det hade varit intressant att studera om föräldrarna i vissa fall upplevs ha olika värderingar och effekten av detta på tonårsnormerna, men även detta har av utrymmes/motivationella skäl måst uteslutas.

I den mån föräldrarna upplevs ha olikartade åsikter utgör det komplexa skattningsförfarandet ett problem. För att ändå hålla denna faktor under kontroll ingick en fråga som avsåg samstämmigheten mellan föräldrarna i normhänseende.

b) Kamrater

Vid kamratskattningarna utgick vi från definitionen: "de kamrater, som du bryr dig mest om". Avgränsningen avsåg här att komma åt den positiva normsändargruppen på kamratsidan. Detta innebär att normsändargruppen kan variera från elev till elev, så att vissa skattar sina klasskamraters åsikter, andra sin bästa kamrats åsikt och andra åter vad kamraterna i gänget tycker. Denna olägenhet har bedömts som ofrånkomlig om man vill få en relevant normsändargrupp på kamratsidan. (I en följdfråga angav eleven vilken referensgrupp av dessa alternativ han använt och hur denna förhåller sig till klasskamraterna i normhänseende).

Om referensgruppen definitionsmässigt låsts till "klasskamrater" (som är vanligt vid undersökningar av denna typ) hade vi för ett stort antal elever sannolikt fått en poolning av upplevelsen av klasskamratnormerna, där **kanske** vissa extremindividers åsikter förskjutit medeltalet i skattningarna (detta torde bli vara fallet vid Takala's (1965) skattningar). (Se också punkt D).

Även om det kan vara av intresse att få ett mått på "normklimatet i klassen" är detta dock sannolikt i många fall en hypotetisk konstruktion utan normsändarvärde för en rad elever, där ex. bästa kamraten är den avgörande normsändaren.

För individer med en accepterande attityd i normfrågor skulle klasskamratnormerna sannolikt skattas någonstans kring medelvärdet, medan de klasskamrater de umgås med och identifierar sig med kanske ligger ännu längre ut i sina attityder än de själva. Vi skulle med ett sådant mått få en underskattning av den diskrepans som de upplever mellan kamrat- och föräldrarnormerna.

För elever med extremt stränga normer å andra sidan, kan en selektion av kamrater med likartade normer äga rum i anpassningssyfte, vilket i viss mån isolerar för skillnader mellan föräldrarnas- och klasskamraternas normer.

Detta är bara exempel på några skeva situationer som kan uppstå med normsändargruppen på kamratsidan specificerad till "klasskamrater". För vissa elever ter sig det dock helt naturligt att med den fria kamratdefinitionen ändå välja klasskamraterna.

D. Normfiktioner och referensgruppsdefinitionen

De olika fiktionsfaktorer som rapporterats (Takala, 1965, Rommetveit, 1954, Frändén, 1968) torde delvis vara en naturlig följd av definitionen av referensgruppen. De har alla använt stora omfattande definitioner som "dina klasskamrater", "din pluton" etc. I de flesta klasser/grupper finns extrema element. Det är ett allmänt känt faktum att extremvärden vid poolning av olika värden påverkar individens bedömningar i högre grad än normalvärden. Mot bakgrund av bl a detta är det sannolikt att individens bedömning av "klasskamratnormerna" kommer att förskjutas i riktning mot extremindividernas åsikter. Vi får då vid gruppstudium en "normfiktionsfaktor". Med den fria referensgruppsdefinition vi använt kan vi bara undersöka normfiktionen för de elever som uppger klasskamraterna som normsändargrupp. (Endast för dessa elever kan vi få ett mått på "sända normer".) Detta blir alltså en selegerad grupp, som medför att en separat normfiktionsstudie skulle bli mindre givande.

E. Svartsartefakter vid frågeformulär

Frågeformulär har tyvärr brister som kan vara svåra att komma åt. Rena testartefakter som kan åstadkommas genom en fix itemordning etc. kontrollerades här i så stor utsträckning som möjligt genom randomisering av items. Mera personlighetsanknutna felfaktorer som olika typer av "set" är svårare att kontrollera.

Vid den typ av frågor som förekom i undersökningen är tendensen att ge socialt accepterade svar vanligtvis högt. För att minska riskerna för en förvrängning av svaren har anonymitetsskyddet varit viktigt. Vi utnyttjade ett kodningsförfarande på enkäterna så att eleverna ej behöver ange namn. Genom att använda speciella testledare utan anknytning till skolan ökade ytterligare elevens möjligheter att förlita sig på anonymitetsskyddet.

Individuella variationer i tendensen att ge extrema svar är en annan faktor som är väsentlig vid den aktuella typen av skattningar. Vid de diskrepansmått som utnyttjades i undersökningen kommer denna typ av svartsartefakter in också i olika individers tendens till "levelling" eller "sharpening" av en diskrepansupplevelse. Vi bedömde det inte möjligt att komma åt dessa faktorer utan en speciell undersökning.

Mera flagranta tendenser till slarviga eller "oärliga" svar är vanligen lättare att identifiera. För att en något mera känslig indikator har ett antal "lie-frågor" lagts in i designen (se Kap VI).

F. Sampling

P g a lokalmässiga och ekonomiska faktorer kunde som nämnts hela Åk 7 och 9 inte ingå i undersökningen, utan ett stickprovsförfarande infördes.

Stickprovet drogs slumpmässigt (OSU). I årskurs 9 kunde ett stratifierat sampel för olika linjer möjligen ha givit en viss vinst. Detta var dock ej möjligt att genomföra i Åk 7 och samma förfarande tillämpades då i stället för båda årskurserna. Ur statistisk synpunkt valdes en storlek på 200 elever ur varje årskurs (c:a 20 %). För att det slutliga stickprovet skulle få denna omfattning samplades ett större antal elever (250 st) för att ge utrymme för bortfall p g a sjukdom etc.

G. Information

1. Lärarinformation

Samtliga berörda lärare informerades i god tid före genomförandet om undersökningens målsättning och innehåll. De meddelades också om skolstyrelsens stöd och godkännande för undersökningen. De lärare som friställs från undervisning p g a undersökningen hade tillfälle till mera ingående information genom samtal med en representant för projektet.

2. Samarbetsgrupp

Varje undersökning som genomförs i Örebro har först diskuterats och godkänts i en arbetsgrupp med representanter för skolstyrelse, skolledning, lärare, rektorer och målsmän.

3. Information till lokalpress

Ett nära samarbete med pressen var viktig för att säkerställa undersökningsresultaten. Tidningsredaktionerna tillställdes undersökningsmaterialet före undersökningen med ombads att ej skriva om dessa förrän undersökningarna genomförts.

4. Information till elever

En information till eleverna via elevråden planerades men måste utslutas p g a de osäkra effekterna vid en attitydundersökning.

Eleverna i Åk 8 fick dagen före undersökningen information av lärare/rektor om att de skulle vara med och svara på frågor vid en undersökning.

Informationen till Åk 7 och 9 var känsligare p g a att det där rör sig om ett stickprov och misstänksamhet om uttagningsprinciperna lätt kan uppstå. Dessa klasser informerades av testledarna samma dag som undersökningen genomfördes om det slumpmässiga uttagningsförfarandet samt om vilka som skulle delta.

H. Administration

1. Tidpunkt

Undersökningar genomfördes vid mitten av terminen (början av november) för att klassen ska ha hunnit stabiliseras. Då det var väsentligt att undvika förhandsinställningar planerades undersökningen så att den genomfördes för samtliga klasser i en skola under samma dag.

2. Provledare

P g a frågornas natur var en uppdelning av klassen i en pojk- och flickgrupp önskvärd. Detta medförde också en mindre undersökningsgrupp vid varje tillfälle. Provledarna var alla speciellt utsända av projektet för att eleverna ej skulle identifiera dem med skolan och därigenom känna sig hämmade i sina möjligheter till ärliga svar.

Litteraturförteckning för Del I - III
finns sammanställd i Del II.

Bilagor finns sammanställda i en särskild
del.

TONÅRINGARS NORMER OCH NORMKLIMAT

DEL II: ANALYS AV NORMKLIMATET I TRE
TONÅRSKLASSER (ÅK 7-9)

Marta Henricson

1971

Del II

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	sid.
KAP I. ÖVERSIKT AV UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING.....	1
A. Vad är en norm?	1
B. Viktiga faktorer i tonåringens normsituation	1
C. Undersökningsdimensioner för beteendenormer	2
1. Värderingar	2
2. Beteendeintentioner	2
3. Sanktioner	3
4. Egna 'normbrott'	3
D. Normområden	3
E. Undersökningsgrupp	4
 KAP II. UNDERSÖKNINGENS GENOMFÖRANDE	 5
A. Administrativa åtgärder	5
1. Tidpunkt	5
2. Genomförande	5
3. Information till lärare	5
4. Information till elever	5
B. Anonymitetsskydd	6
C. Bortfall	6
 KAP III. PLANDERADE BEARBETNINGAR OCH HYPOTESER	 8
A. Målsättning	8
B. Bearbetningar i Del II	8
1. Bearbetningar av data från Åk 7-Åk 9	9
2. Bearbetningar av data från Åk 8 enbart	9
C. Hypoteser i anslutning till bearbetningarna i Del II ...	9
1. Hypoteser om relationen mellan egna-, kamrat- och föräldranormer	10
2. Hypoteser om specifika effekter av könsrolls- mönstret i samhället	11
3. Hypoteser om åldersförändringar	13
4. Hypoteser rörande relationen mellan olika norm- dimensioner	13

	sid.
KAP IV. NÅGRA MÄTTEKNISKA SYNPUNKTER	15
A. Reliabilitetsmått	15
1. Allmänna försiktighetsåtgärder	15
2. Frågor avseende "ärligheten" i svaren	16
B. Validitet	18
C. Prövning av skillnader mellan grupper	19
D. Massignifikansproblematik	20
 KAP V. TONÅRINGARNAS EGNA VÄRDERINGAR	 21
A. Värdet av värderingar	21
B. Tonåringarnas egna värderingar	22
1. Stränga värderingar	22
2. Mittfältsvärderingar	22
3. Accepterande värderingar	23
4. Allmän nivå i värderingarna	24
C. Värderingar och ålder	25
1. Flickornas värderingar och ålder	25
2. Pojkarnas värderingar och ålder	26
D. Värderingar och köns tillhörighet	27
 KAP VI. NORMKLIMATET PÅ KAMRATSIDAN (VÄRDERINGAR)..	 30
A. Kamraterna som referensgrupp	30
1. Spontant val av normsändargrupp på kamratsidan..	30
B. Normklimatet på kamratsidan	31
C. Normklimatet på kamratsidan i relation till egna värderingar	 32
1. Differenser mellan egen- och upplevd kamrat- värdering	 32
2. Jämförelse mellan accepterande egna- och accep- terande kamratvärderingar	 33
 KAP VII. NORMKLIMATET PÅ FÖRÄLDRASIDAN (VÄRDERINGAR)	 35
A. Den ensidiga synen på föräldragenerationens värder- ingar	 35
B. Percipierade föräldravärderingar	36
C. Genomsnittlig nivå på föräldravärderingarna	37

KAP VIII.	TONÅRINGARNAS NORMER OCH NORMKLIMAT: VÄRDERINGAR	38
A.	Sammanfattande kommentar om tonåringarnas egna värderingar	38
B.	Upplevelsen av normsändargruppernas värderingar .	40
C.	Relationen mellan egna värderingar och perception av kamrat- och föräldravärderingar	40
D.	Normhierarkier	41
E.	Prövning av några referensgruppshypoteser	42
F.	Sammanfattande diskussion av referensgruppsrelationer i värderingarna	44
KAP IX.	TONÅRINGARNAS EGNA HANDLINGSINTENTIONER ...	44
A.	Attityder, normer och beteende	44
B.	Allmän struktur i intentionerna	45
1.	Genomsnittlig nivå i enskilda intentioner	45
2.	Genomsnittliga handlingsintentioner	47
C.	Värderingar och handlingsintentioner	47
D.	Handlingsintentioner och ålder - prövning av en hypotes	49
1.	Egna handlingsintentioner	49
2.	Perception av kamraternas handlingsintentioner .	50
3.	Percipierade föräldraförväntningar på tonårsbeteendet	50
4.	Ålderstrender och handlingsintentioner	51
E.	Könsroller och handlingsintentioner - prövning av några hypoteser	51
1.	Snatta i butik/varuhus	52
2.	Alkoholberusning	52
3.	Föräldratrots	52
4.	Kamratsolidaritet	53
5.	Skolka från skolan, driva på stan	53
6.	Haschrökning	53
7.	Könsroller i handlingsintentioner, några kommentarer	54

	sid.
KAP X.	
PERCEPTIONEN AV HANDLINGSKLIMATET PÅ KAMRATSIDAN	55
A. Kamraternas percipierade handlingsintentioner	55
B. Egna handlingsintentioner och perceptionen av kamraternas	57
 KAP XI.	
PERCEPTION AV FÖRÄLDRAFÖRVÄNTNINGAR PÅ TONÅRSBETEENDET	59
A. Percipierade föräldraförväntningar på olika tonårs- beteenden	59
B. Föräldrarnas godtrogenhet	60
 KAP XII.	
TONÅRINGARNAS NORMER OCH NORMKLIMAT: HANDLINGSINTENTIONER	63
A. Sammanfattande bild av tonåringarnas norm- klimat från kamrat- och föräldrabåll	63
1. Perceptionen av kamratintentionerna	63
2. Perceptionen av föräldraförväntningarna	65
B. Kompromissmönstret mellan kamraternas inten- tioner och föräldrarnas förväntningar	66
C. Hypoteser om tonåringarnas referensgruppsorien- tering	66
D. Handlingsintentioner i relation till värderingar och till beteende	68
1. Korrespondens i värderingar och intentioner	68
2. Beteendeprediktion utifrån värderingar eller handlingsintentioner?	69
E. Sammanfattande kommentar	71
 KAP XIII.	
KAMRATERNAS OCH FÖRÄLDRARNAS SANKTIONS- STYRKA	72
A. Kamraternas och föräldrarnas allmänna sanktions- mönster	73
B. Föräldrasanktioner för olika beteenden	74
1. Åldersdifferenser i föräldrasanktioner	74
2. Sanktionsmönstret	75
3. Könsdifferenser i percipierade föräldrasank- tioner	76

	sid.
C. Förväntade sanktionstendenser från kamraternas sida	78
1. Relationen mellan kamrat- och föräldrasanktionerna	79
2. Åldersdifferenser i perceptionen av kamratreaktionerna	80
3. Könsskillnader i perception av kamratsanktioner	81
 KAP XIV. VAD ÄR TUFFT OCH VAD SKA MAN LÅTA BLI SOM TONÅRING?	 83
A. Kamratförväntningar	83
1. Vad anses tufft bland tonåringar?	83
a. Förstaval	
b. Totala antalet val	
2. Vad är det som kamraterna tycker man ska låta bli?	86
a. Förstavalen	
b. Totala antalet val	
B. Föräldraförväntningar	87
1. Vad tycker föräldrarna att tonåringar verkligen ska låta bli?	87
2. Vad kan föräldrar tolerera?	88
 KAP XV. SLUTDISKUSSION AV NÅGRA AKTUELLA FRÅGOR I ANSLUTNING TILL UNDERSÖKNINGENS MÅLSÄTTNING	 90
A. Generaliseringsmöjligheter	90
B. Multikomponentmetodik vid mätning av tonårnormer	91
C. Tonårskulturen och relationerna till kamrater och föräldrar	93
1. Konfliktsektorer för tonåringar	94
2. Relationen till kamrater och föräldrar	95
a. Vikten av kamratpopularitet	
b. Kamratkonformism	
c. Upplevelse av kamrat- föräldraförståelse	
d. Upplevelse av uppfostran och föräldrastränghet	

sid.

e. Aggressivitet mot föräldrarna	
f. Upplevelse av föräldraförståelse	
3. Sammanfattande kommentarer	98
D. Slutkommentar	99

I Del I redovisas den teoretiska bakgrunden till undersökningen. Där finns också litteraturgenomgång, problemdiskussioner och planeringen av undersökningen.

Del II är tänkt att kunna läsas fristående från Del I. Den är koncentrerad till resultatredovisning. För att underlätta läsningen finns ett kort sammandrag av undersökningens uppläggnig i inledningskapitlet.

KAP I. ÖVERSIKT AV UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING

Undersökningen behandlar en speciell aspekt av tonårsproblematiken, den som gäller tonåringarnas normer och normklimat. Här presenteras i kort-het några aspekter på undersökningens uppläggning för att ge en bakgrund till resultat- och slutsatserna.

A. Vad är en norm?

En norm kan definieras som en mer eller mindre uttalad regel för hur nå-got "bör" vara beskaffat, hur man "bör" bete sig etc. Ibland finns denna regel kodifierad i lag, ibland är den en mer eller mindre uttalad förvänt-ning på medlemmarna i en social grupp etc. Normerna kan gälla för be-teende, för uppfattningar eller för känslor.

Normen är en av de krafter inom det psykologiska systemet som styr indi-videns anpassning till omgivningens sociala system.

Den aktuella undersökningen koncentreras till normer för beteenden, bl a för att dessa är intressanta att relatera till de anpassningsdata som före-ligger inom projektet.

B. Viktiga faktorer i tonåringens normsituation

Tonåringen befinner sig i en sorts "marginalposition" - inte vuxen och inte barn. I sitt sökande efter en egen väg och en egen identitet påverkas ton-åringen av de värderingar, normer och mönster som finns i hans referens-grupper. De två kanske viktigaste referensgrupperna för tonåringen är kamraterna och föräldrarna.

Vi är speciellt intresserade av tonåringens egna värderingar och av de vär-deringar och de förväntningar som han/hon möter från kamrat- och föräld-rahåll.

Det är ofta svårt att komma åt kamraternas respektive föräldrarnas för-väntningar på tonåringens beteende, deras "sända" normer. Undersök-ningen koncentreras därför till tonåringarnas egna normer för sitt beteen-

de och deras upplevelse (perception) av kamrat- och föräldranormer (= tonåringens "normklimat"). De sända normerna från kamrater och föräldrar filtreras ju ändå genom den mottagande personens upplevelsesfär, och styr högt just i egenskap av "upplevda förväntningar". En mätning av elevens upplevda kamrat- och föräldraförväntningar ger oss härigenom kanske väsentligare data.

Förutom föräldrar och kamrater är lärarna viktiga normsändare för tonåringarna i skolan. Deras roll studeras inte här av uttrymmesskäl, eftersom ett flertal undersökningar (se Del I:3) har visat att deras inflytande inte skiljer sig markant från föräldrarnas.

C. Undersökningsdimensioner för beteendenormer

1. Värderingar

I normen ligger alltid inbyggd en värdering av beteendet. Normen uppmunt-
rar till beteenden som anses positiva och vice versa. Att studera hur olika
beteenden värderas är därför centralt i varje normundersökning.

Vi har här konstruerat en "värderingsdel" med en huvudsakligen affektivt
värderande målsättning. Vi vill där mäta individens globala inställning.

Denna del består av 3 st skattningslistor. De egna värderingarna och de
perciperade (upplevda) kamrat- och föräldraförväntningarna skattades
på separata listor för att minska inferensen mellan skattningarna. (I bi-
laga 1 finns listan för egna värderingar bifogad).

2. Beteendeintentioner

Vid beteendenormer tillkommer en betydande action-komponent. För att
undersöka normens handlingsimplikationer har en speciell beteendeinten-
tionsdel baserad på konkreta tonårssituationer konstruerats. Uppdelning-
en i en värderings- och en beteendeintentionssdel har bl a inspirerats av
multi-komponentmetodik inom nyare attitydforskning.

I anknytning till situationsbeskrivningen skattade eleverna a) vad de själva
skulle göra i en sådan situation, b) vad de trodde kamraterna skulle göra
och c) vad föräldrarna trodde de skulle göra. En tonårssituation med åt-
följande bedömningar finns i bilaga 2a och en sammanställning av de olika
situationsbeskrivningarna i bilaga 2b.

3. Sanktioner

Homans (1950) såg normen som "a sanction pattern". De påföljder man kan vänta sig vid eventuella normbrott är väsentliga att undersöka.

För varje situation frågade vi också efter styrkan i de förväntade reaktionerna (sanktioner) från kamrater och föräldrar vid eventuellt "normbrott". Se bilaga 2a.

4. Egna "normbrott"

Slutligen fanns för varje situation en fråga där eleven angav om han/hon själv begått ett dylikt "normbrott". (Normbrott är här vanligen definierat utifrån föräldra-samhälls-synpunkt men i ett fall även utifrån kamratsolidaritetssynpunkt.)

D. Normområden

Undersökningen täcker olika normreglerade beteenden i skolan, i hemföräldra-situationen och i den samhälls-sociala miljön, som är av relevans för en tonåring.

Genom att såväl värderingen som beteendeintentionen för dessa beteenden skattas dels utifrån egen normsynpunkt, dels utifrån upplevda kamrat- och föräldraförväntningar blir antalet bedömningar mycket stort. Antalet beteenden som studeras har därför måst begränsas kraftigt. Vi har utifrån en rad överväganden stannat för följande 10 beteenden (se Del I:7).

1. Att fuska på en skrivning eller ett förhör
2. Att skolka från skolan
3. Att stanna ute sent på natten utan lov
4. Att dricka sig berusad (på öl eller vin)
5. Att pröva hasch
6. Att strunta i föräldraförbud (och ex. gå på en föräldrafri skiva vid förbud)
7. Att driva på stan nästan varje kväll (eller stå vid någon kiosk och hänga)
8. Att ha samlag med stadig pojk-/flickvän
9. Att tala med skolläkaren om kamrat med knarkproblem (i avsikt att hjälpa honom/henne)
10. Att snatta (i butik eller varuhus)

E. Undersökningsgrupp

Undersökningen genomfördes för elever som sedan våren 1965 studerats inom Örebroprojektet. De gick under läsåret 1969-1970 i Åk 8 i Örebro grundskolor. Drygt 1.000 elever (hela Åk 8) som i medeltal var 15 år gamla vid undersökningstillfället, besvarade frågorna.

Dessutom deltog ett slumpmässigt stickprov av elever på c:a 100 pojkar och 100 flickor från vardera Åk 7 och från Åk 9. Denna information avsågs komplettera bilden av tonåringens normklimat under de sista skolåren.

KAP II. UNDERSÖKNINGENS GENOMFÖRANDE

A. Administrativa åtgärder

1. Tidpunkt

Undersökningen genomfördes i november 1969 i Örebro grundskolor.

2. Genomförande

Samtliga klasser i en skola besvarade enkäten under en dag för att minimera informationseffekter. Totalt genomfördes undersökningen på 7 dagar (7 högstadieskolor). Genom ett positivt samarbete med pressen hade ingen information om undersökningen läckt ut.

Enkäten besvarades under 1 lektionstimme. Då mindre grupper var att föredra med hänsyn till materialet delades klasserna upp i en pojk- och en flickgrupp. Testningen sköttes av speciella testledare från Psykologiska Institutionen.

3. Information till lärare

Samtliga lärare och rektorer hade på ett tidigt stadium fått information om undersökningens syfte och innehåll och om alla arrangemang för själva testningen.

4. Information till elever

Eleverna i Åk 8 fick dagen före undersökningen, p g a nödvändiga klassrumsbyten, information om att de skulle vara med vid en enkätundersökning. Uppllysning om innehållet fick de först vid undersökningstillfället.

Eleverna i Åk 7 och Åk 9 fick lektionen innan de skulle besvara enkäten information av de speciellt utsända testledarna. Dessa berättade att en undersökning genomfördes bland tonåringarna på skolan, men att endast vissa slumpmässigt utvalda (detta förfarande förklarades tydligt) elever kunde få delta. Mottagandet var i allmänhet positivt, med besvikna reaktioner för de som ej "kommit med" i stickprovet. Liksom eleverna i 8:an fick de först vid själva undersökningstillfället vetskap om frågornas karaktär.

B. Anonymitetsskydd

Vid denna typ av undersökningar är det viktigt att minimera förekomsten av oärliga svar eller önskan att ge socialt accepterade svar. Anonymitetsskydd spelar då en viktig roll.

Vi kunde här bygga på att eleverna i Åk 8 tidigare varit med om flera undersökningar utan några påföljder för dem personligen. Dessutom har ett antal olika åtgärder vidtagits för att ge anonymitetsskydd.

1. Testningen genomfördes av personer utan anknytning till skolan. Detta ansåg vi vara en grundförutsättning för "ärliga" svar och spontana kommentarer från eleverna styrkte detta.
2. Eleverna slapp skriva sitt namn på formulären utan tilldelades ett kodnummer - som de visste att endast testledarna kände till. Eleverna kunde ej vara "helt" anonyma, då vi inom projektet vill kunna relatera resultaten till tidigare insamlade data om eleverna. Av subjektiva kommentarer att döma accepterade dock eleverna detta förfarande.
3. Efter ifyllandet fick var och en själva lägga formuläret i ett kuvert och försegla det.

Vid en summering av dessa åtgärder blev den rapporterade effekten från elevernas sida att man upplevde ett fullgott skydd.

I Åk 7 och 9 har vi inga tidigare insamlade data om eleverna, som gör en uppföljbar kod önskvärd. Dessa elever försattes i en mera utsatt position, då endast några få elever i varje klass deltog. Detta kan hos eleven lätt leda till en rad funderingar om urvalsprinciper etc., även om alla noggrannt informerades om slumpmässigheten i urvalet. Av dessa skäl tillämpades en fullständig anonymitet vid svaren i 7:an och 9:ans stickprov. Eleverna fick dock också här ett kodnummer för att göra situationerna likartade. Förfarandet följde det för Åk 8, men kodnumren fördelades slumpmässigt.

C. Bortfall

Bortfallet var litet, c:a 5-7 %. Då ~~specialklasserna~~ testades något senare gjordes ett försök att minska bortfallet ytterligare genom att samla in information från de elever i normalklasserna som var frånvarande vid testtillfället. (Detta kunde på grund av resurserna endast genomföras i de skolor, som ändå besöktes för ~~specialklassernas~~ del och begränsades ytterligare av att "pryo" förekom i ett flertal skolor.)

Vid denna "uppsamling" gjordes dock den intressanta iakttagelsen att flera elever som var frånvarande vid första testtillfället också var det vid uppsamlingen. Man angav ofta från klasskamrarnas sida att det var fråga om notoriska skolkare. Tyvärr måste bortfallet alltså anses vara klart negativt selegerat - en intressant grupp med sannolikt högre frekvens av skolk än normalt etc.

Tack vare den låga initiala frånvaron har bortfallet inte blivit högt utan ligger omkring 5-6 % för huvudgruppen. Se tabell II:1 nedan.

Tabell II:1. Bortfall i Åk 8 (normalklass)

	Totala antalet elever	Elever som besvarat enkäten	Bortfall antal	%
Flickor	562	533	29	5,2
Pojkar	560	525	35	6,3
Totalt	1122	1058	64	5,7

Totalpopulationen utgörs av de elever som vid undersökningstillfället (november 1969) gick i normalklass i Örebro grundskolor. (Elever som flyttat sedan terminens början etc. har uteslutits ur populationen.)

I specialklasserna blev bortfallet stort p g a många elever hade förlängd pryö. Dessa data har tills vidare lämnats utanför bearbetningarna då de också kommer från vitt skilda klasstyper med litet elevunderlag.

I Åk 7 och 9 hade en sampelstorlek på c:a 100 elever av varje kön bedömts som lämplig utifrån statistiska överväganden, dvs c:a 20 % av elevantalet. För att ta hänsyn till bortfallet, samplades ett något större antal elever initialt, 125 elever av varje kön.

Bortfallet framgår av tabell II:2. Det är i stort sett av samma storlek som i Åk 8 men stiger för flickorna i Åk 9 av oklär anledning. (Möjligen kan flickornas mera accepterande hållning till skolk - se resultatredovisningen - vara en orsak.)

Tabell II:2. Bortfall för sampel i Åk 7 och Åk 9.

	Uttaget sampel	Antal elever som besvarat enkäten	Bortfall		
			Antal	%	
Åk 7	Pojkar	125	116	9	7,2
	Flickor	125	117	8	6,4
	Totalt	250	233	17	6,8
Åk 9	Pojkar	125	116	9	7,2
	Flickor	125	111	14	11,2
	Totalt	250	227	23	9,2

Samplet drogs OSU ur normalklasserna i Åk 7 och Åk 9. Det slutliga samplet utgör i 7:an 22% av totala antalet elever (1.047 st) vid undersökningstillfället (21 % av flickorna, 23 % av pojkarna). I Åk 9 uppgick samplet till 22 % av totala elevantalet (1.035) efter bortfall (22 % av såväl flickor som pojkar).

KAP III. PLANERADE BEARBETNINGAR OCH HYPOTESER

A. Målsättning

Som framgick av målsättningsanalysen i Del I:II är huvudsyftet att studera svenska tonåringars egna normer och hur han/hon upplever (perciplierar) krav och förväntningar från kamrat- och föräldrahåll. Genom att undersökningen utförs i Örebro kan resultaten väl generaliseras till "landsortsstäder" i Sverige, men däremot knappast till storstadsregionerna.

Avsikten är dels att täcka informationsluckor p g a bristande forskning och därigenom ge ett fastare underlag för diskussionen om tonårsproblematiken, dels att utifrån en socialpsykologisk synvinkel studera normklimatet med tidiga tecken på eventuella generationskonflikter.

Genom att undersökningen genomförs på en hel årskurs har vi möjlighet att studera hela normvariationen och undviker härigenom den vanliga felkällan med generaliseringar utifrån extremfall.

I anslutning till huvudmålsättningen finns ett antal delsyften som att

- a) Studera effekten av det existerande könsrollsmönstret i samhället på tonåringarnas normer.
- b) Få en inblick i utvecklingstrender under tonåren i skolan.
- c) Undersöka relationen mellan olika normdimensioner.
- d) Undersöka återspeglingsen av den sociala strukturen i tonåringarnas normer (Del IV).
- e) Undersöka förekomsten av speciella normgrupper och normmönster och relatera dessa till olika bakgrundsvariabler (Del III).
- f) Undersöka effekterna av speciella normsystem i hemmet på tonåringarnas normer (Del IV).

B. Bearbetningar i Del II

De övergripande bearbetningarna görs på materialet från Åk 7-9, men tyngdpunkten ligger på data från Åk 8. Specialanalyserna utförs på material från Åk 8, där detta bl a relateras till tidigare insamlad information om deverna.

Innan vi går in på bearbetningarna kan en kommentar vara nödvändig. När det i texten refereras till tonåringarnas perception av exempelvis kamratnormer är det hela tiden skattningen av kamraternas värderingar/beteendeintentioner etc. som avses. Detsamma gäller de egna normerna - där avses de normer han/hon ger uttryck åt i sin skattning.

1. Bearbetningar av data för Åk 7-Åk 9

För såväl värderingar som för beteendeintentioner kommer följande aspekter att studeras:

- a) Könsdifferenser i egna normer/skattningen av kamrat- och föräldranormer.
- b) Åldersdifferenser i egna normer/skattningen av kamrat- och föräldranormer.
- c) Relationen mellan egna-, kamrat- och föräldranormer och potentiella områden för "normkonflikter".

dessutom studeras

- d) Perciperad sanktionsstyrka från kamrat- och föräldrahåll.
- e) Vad som anses "tufft" respektive vad som ogillas i en tonårspopulation.

Tonvikten kommer vid de deskriptiva momenten att läggas vid materialet från Åk 8 då vi här har mera fullständiga data och denna årskurs utgör projektets huvudgrupp.

2. Bearbetningar av data från Åk 8 enbart

För data från Åk 8 gör vi också

- a) en analys av skillnader i värderingar och beteendeintentioner.
- b) en analys av kamrat-föräldrarelationer i anknytning till diskussionen om tonårskulturen.

C. Hypoteser i anslutning till bearbetningarna i Del II.

Mot bakgrund av tidigare forskningsresultat har en rad hypoteser uppställts. Då det här huvudsakligen rör sig om utländska undersökningar, är prediktionerna tentativa.

På basen av det existerande könsrollsmönstret i vårt svenska samhälle har vi också ställt upp ett antal hypoteser om skillnader i pojkarnas och flickornas normer och om utvecklingen i normhänseende med ökad ålder.

Dessa hypoteser är alltså baserade på en vag och global upplevelse av könsrollsmönster, uppfostringspraxis etc. i vårt land. Med hänsyn till denna vaghet är signifikansprövningen genomgående tvåsidig.

1. Hypoteser om relationen mellan egna-, kamrat- och föräldranormer

En rad utländska undersökningar (Takala, Morris, Musgrove, Rommetveit och Riely, Riley & Moore - Se Del I:III) visar att tonåringar i allmänhet vid skattningen av sina egna värderingar placerar dessa mellan kamrat- och föräldravärderingarna. Utifrån allmänna erfarenheter är detta mönster också förväntat. Föräldrarna ses som representanter för samhällets normsystem. Kamraterna har man däremot hört skryta om ett och annat och man tillskriver dem ofta en friare hållning än den egna. Vid skattningen av egna normer tillkommer sannolikt också en idealisering av egna motiv.

Mot denna bakgrund har vi följande hypotes:

Hypotes 1. Tonåringarnas egna värderingar kommer på gruppnivå att ~~skattas~~ mellan kamrat- och föräldravärderingarna.

Vi antar alltså att det vanligaste mönstret är att tonåringarna upplever föräldrarnas värderingar som strängare än de egna och kamraternas som mildare. Är skillnader mellan kamraternas- och föräldrarnas värdering stor kan man anta att en potentiell normkonfliktsituation föreligger.

Vi antar också att denna hypotes är giltig vad gäller handlingstendenser, dvs:

Hypotes 2. Tonåringarnas egna intentioner till "normbrott" är mindre uttalade än perceptionen av kamraternas men frekventare än perceptionen av föräldraförväntningarna.

De resultat som Douvan & Adelson, Musgrove, Takala och Rommetveit (se Del I:III) rapporterat visar att pojkarna i tonåren i allmänhet upplever en större diskrepans mellan föräldrarnas och kamraternas åsikter än vad flickorna gör och att de relaterar sig närmare kamraterna i sina egna värderingar. På basis av detta har följande hypoteser uppställts:

Hypotes 3. Diskrepansen mellan kamrat- och föräldravärderingarna är på gruppnivå större för pojkar än för flickor.

Hypotes 4. Pojkarnas egna värderingar ligger på gruppnivå närmare kamratnormerna än flickornas.

I Takalas (1965) undersökning närmar sig de egna normerna kamratnormerna med ökad ålder. Detta leder till hypotesen:

Hypotes 5. De egna värderingarna närmar sig de skattade kamratvärderingarna med ökad ålder.

Vi antar att detta förhållande är giltigt även på handlingssidan:

Hypotes 6. De egna handlingsintentionerna närmar sig kamraternas skattade handlingstendenser med ökad ålder.

2. Hypoteser om specifika effekter av könsrollsmönstret i samhället

Vissa av de hypoteser vi ställde upp rörande mönstret mellan egna-, kamrat- och föräldravärderingarna var könsrollsrelaterade.

Allmänt antar vi att om en skillnad mellan pojkarnas och flickornas värderingar och handlingsintentioner föreligger bör den gå i könsschablone-
nas riktning.

Vi tänker oss att flickornas "överjaguppbyggnad" oftare är strängare i vårt samhälle. Vi vet ex. att flickorna mindre ofta registreras för olika kriminella handlingar, vilket väl är såväl könsrollsrelaterat som en effekt av uppfostringssituationen. Av de beteenden vi studerar har snatteri(i butik/varuhus) den starkaste kriminella laddning och vi får då hypotesen:

- Hypotes 7. a) Flickorna har strängare egna värderingar av snatteri än pojkarna i dessa åldrar och percipierar också kamrat- och föräldravärderingarna som strängare.
- b) Flickorna har färre egna intentioner för snatteri än pojkar i dessa åldrar och percipierar färre intentioner hos kamraterna.

Könsrollsmönstret i vårt samhälle innesluter skilda förväntningar på pojkar och flickor vad gäller sexuella relationer, och dessa är ofta accentuerade just i ungdomsåren.

- Hypotes 8. a) Flickorna har strängare egna värderingar av sexuella relationer än pojkar i dessa åldrar och percipierar också kamrat- och föräldravärderingarna som strängare.
- (b) Hypotesen om handlingsintentioner kan ej prövas, då denna fråga måste utgå i formuläret.)

En något annorlunda bakgrund även om den fortfarande har anknytning till könsrollsmönstret har de skilda förväntningar på pojkar och flickor man möter inför alkoholkonsumtion och alkoholberusning.

- Hypotes 9. a) Flickorna har strängare värdering av att dricka sig berusad än pojkar i dessa åldrar och percipierar också kamrat- och föräldravärderingarna som strängare.
- b) Flickorna har färre intentioner att dricka sig berusad än pojkar i dessa åldrar och percipierar också färre kamrat-intentioner.

Flera forskare, bl a Douvan & Adelson (1966) har rapporterat fynd som stöder hypotesen att flickornas föräldrarevolt är mindre markerad än pojkarnas. Mot bakgrund av detta har hypotes 10 konstruerats.

- Hypotes 10. a) Flickorna markerar i sina egna värderingar mindre trots mot föräldranormerna "stanna ute sent utan lov" och "strunta i föräldraförbud" än pojkarna i dessa åldrar. De percipierar också kamrat- och föräldravärderingarna som strängare.
- b) Flickorna har färre intentioner att bryta mot föräldranormerna än pojkar i dessa åldrar och percipierar också färre kamratintentioner.

Hypotes 11. Flickorna percipierar färre föräldraförväntningar om normbrott för snatteri, alkohelpåverkan och brott mot föräldranormer.

Hypotes 12. Flickorna förväntar sig strängare sanktioner från föräldrarna vid brott av typ snatteri, alkoholberusning, sena hemkomster etc.

Pojkarnas och flickornas solidaritetskrav ter sig olika i dessa åldrar enligt bl a Douvan & Adelson. Vi förväntar oss här en större aktualisering av kamrat-"lojalitet" bland pojkarna, som yttrar sig i att man inte lämnar ut kamraten till vuxna etc. ens för hans/hennes eget bästa.

Flickor antas ju också ha starkare "vårdinställning" än pojkarna vilket leder till hypotesen:

Hypotes 13. a) Flickorna har mildare värderingar än pojkarna av att tala med skolläkaren om kamrat med knarkproblem i dessa åldrar och percipierar också mildare kamratvärderingar.

b) Flickorna har mera aktiva intentioner att tala med skolläkaren än pojkarna och percipierar också frekventare kamratintentioner.

3. Hypotes om åldersförändringar

Generellt kan man förvänta sig mera accepterande attityden såväl värderingshänseende som vad gäller handlingsintentioner med ökad ålder. Vissa av normerna som "att stanna ute sent utan lov", "samlag med pojk-/flickvän" och i viss mån även "att dricka sig berusad" och "strunta i föräldraförbud" är klart åldersrelaterade, dvs de är knutna till en upplevelse av vad som är "lämpligt" i en viss ålder och inte.

Vi har här på basis av allmänna trender i uppfostringspraxis ställt upp följande hypoteser om det specifika normmönstret:

Hypotes 14. a) Med ökad ålder sker en förändring mot en mera accepterande värdering av beteenden som "samlag med pojk-/flickvän", "stanna ute sent utan lov", "dricka sig berusad" och i viss mån även "strunta i föräldraförbud". Detta gäller speciellt den egna- och den skattade kamratvärderingen medan de perciperade föräldravärderingarna sannolikt förändras mindre.

b) Med ökad ålder ökar handlingsintentionerna för de aktuella beteendena såväl för egen del som för kamraterna. Föräldrarna antas också förvänta sig frekventare normbrott i dessa avseenden.

4. Hypoteser rörande relation mellan olika normdimensioner

Skattningarna av värderingarna ger ett mera abstrakt och globalt mått på individens norm/attityd till beteendet. Vi har kompletterat detta mått med en skattning av beteendeintentionerna i konkreta situationer. Dessa senare bestäms förutom av de etiska värderingarna också av en rad andra motiv.

Mot bakgrund av förundersökningsresultaten förväntar vi oss att man anger frekventare handlingsintentioner än vad de rena värderingarna skulle ge vid handen, dvs att den procentuella andelen elever med aktiva handlingsintentioner överstiger dem med accepterande värderingar.

Hypotes 15. Skattningar av värderingar kommer över lag att vara strängare än motsvarande skattningar av handlingsintentioner.

KAP IV. NÅGRA MÄTTEKNISKA SYNPUNKTER

Undersökningen ingår som ett led i en longitudinell uppföljning av elever i Örebro grundskolor. Detta medför att man måste ta en rad hänsyn för att inte störa möjligheterna att återkomma med andra undersökningar. Detta har bl a vållat problem att erhålla ett enkelt reliabilitetsmått. Inordningen i ett större projekt medför dock väsentliga fördelar som väl väger upp dessa inskränkningar.

A. Reliabilitetsmått

Initialt förelåg planer på en retestning av ett slumpmässigt urval av klasser. Möjligheterna att motivera elever i denna ålder till ännu en likadan skattning bedömdes som små. Ett sådant reliabilitetsmått skulle sannolikt påverkas av motivationsbrister i så stor utsträckning att det inte längre blev mening sfullt.

Att få en uppfattning om stabiliteten i mätningarna är över huvud taget problematiskt i dessa åldrar. Vi vet att förändringarna äger rum, men att de sker med olika hastighet för olika individer och vid olika tidpunkter. Det blir därför omöjligt att särskilja den bristande stabilitet som är en direkt utvecklingseffekt respektive den som är en följd av brister i mätinstrumentet. Om man för att minimera utvecklingseffekterna lägger en retesting alltför nära i tiden skulle man i stället få in minneseffekter.

Ytterligare enkäter skulle dessutom distribueras till eleverna under samma läsår och det var således viktigt att inte förstöra motivationen för dessa. Med hänsyn till detta ansåg vi det olämpligt med en retest.

Materialet lämpar sig inte heller för en split-halfberäkning. Vi har i stället utnyttjat en rad olika indikatorer och vägar för att få en uppfattning om svarsprocessen.

1. Allmänna försiktighetsåtgärder

Vi har här försökt kontrollera ärligheten i svarsprocessen genom att studera extrema svarsmönster. I den mån eleverna vill skämta med sina

svar är ju extremvarianter som enbart 7:or eller enbart 1:or etc. tänkbara mönster. En av de återkommande frågorna går i motsatt riktning mot de övriga och kunde därför bli tjäna som en indikator (vände inte svars-mönstret här var det ett momentum etc.). Enkätfrågorna mot slutet av formuläret kunde också ge ledtrådar om formuläret besvarats slentrianmässigt eller mera på basis av verkliga förhållanden. Genomgående tycks eleverna dock ha ansträngt sig för att vara ärliga och det är ett fåtal enkäter som kunde misstänkas för medveten förfälskning.

Testledarna bedömde också varje klassavdelning efter hur de fungerade under besvarandet av enkäten i ett antal avseenden. I de avdelningar (ett fåtal pojkgrupper), där ljudnivån var hög har stickprov av enkäter kollats.

2. Frågor avseende "ärligheten" i svaren

Den sista frågan i enkäten refererade just till ärligheten i besvarandet och svarsfrekvenserna framgår av tabell IV:1.

Tabell IV:1. Hur pass ärligt har Du svarat på frågorna i den här undersökningen ? (Åk 8)

	Flickor		Pojkar	
	Frekv.	%	Frekv.	%
Ej besvarat frågan	5	1	16	3
"Har svarat helt ärligt"	419	79	369	70
"Har svarat ganska ärligt"	109	20	139	28
"Har inte svarat ärligt"	-	-	1	-
	N = 533		N = 525	

Bland de blanka svaren har vi några få elever som vi vet inte tidsmässigt hann med slutfrågorna, men det kan också finnas några som fann frågan mindre trevlig att besvara. I övrigt förefaller resultatet tillfredsställande. Det stämmer också väl med subjektiva iakttagelser och diskussioner. Eleverna hävdade ofta klart att de försökt vara så ärliga som möjligt.

Bland enkätfrågorna i slutet av formuläret fanns det också insprängt ett antal "lie-frågor" av den typ som förekommer i MMPI-testet. Dessa frågor ger närmast en indikation på elever med tendens att framställa sig själva i "god" dager, som ex. förnekar att de någonsin ljugit eller säger att de aldrig varit arga på någon etc. Man kan naturligtvis inte ute-

sluta att vissa elever besvarar dessa frågor så och ändå upplever sig helt ärliga, men det rör sig då om mycket "stränga" personer. Vi redovisar här svaren på frågorna var för sig:

Tabell IV:2. Talar Du alltid sanning?

	Flickor		Pojkar	
	Frekv.	%	Frekv.	%
Ja, alltid	51	9,5	37	7
För det mesta	470	88	475	90
Sällan	8	1,5	4	1
Blank	4	1	9	2
Totalt	N = 533		N = 525	

Som framgår av tabell IV:2 är det procentuellt få elever som anser sig alltid tala sanning, utan svaren faller i den gängse kategorin "för det mesta". Resultatet stöder att det stora flertalet elever vid besvarandet inte försökt att framställa sig själva i en bättre dager. Att tendensen i viss mån förekommer hos vissa individer, 7-10 % är knappast förvånande.

Vi frågade också "Har Du aldrig någonsin varit arg på någon människa?" och här visar svaren som framgår av Tabell IV:3, föga eller ingen tendens att försöka försköna svaren. Detta stöder intrycket att vi fått relativt "ärliga svar".

Tabell IV:3. Har Du aldrig någonsin varit arg på någon människa?

	Flickor		Pojkar	
	Frekv.	%	Frekv.	%
Nej, aldrig	-	-	-2	-
Jo, ibland	302	57	348	66
Jo, rätt ofta	230	43	170	32
Blank	1	-	5	1
Totalt	N = 533		N = 525	

Bland de s. k. lögnfrågorna fanns också en om regelbrott. Av tabell IV:4 finner man också här att tendensen att försköna svaren är mycket måttlig. Således är det bara 2-6 % som anser sig aldrig ha brutit mot en regel, trots att frågan möjligen kan uppfattas något olika.

Tabell IV:4. Har du aldrig någonsin brutit mot en regel?

	Flickor		Pojkar	
	Frekv.	%	Frekv.	%
Nej, aldrig	35	6	12	2
Jo, ibland	434	82	415	79
Jo, rätt ofta	61	11	89	17
Blank	3	1	9	2
Totalt	N = 533		N = 525	

Det sammanfattande intrycket av dessa olika frågor är alltså att eleverna ej i någon större utsträckning tycks ha försökt att försköna sina svar.

B. Validitet

I planeringsskedet ingick en intervjuundersökning av extremgrupper som ett led i valideringsprocessen. Denna skulle utföras som ett delprojekt, och kom tyvärr inte att genomföras.

Validiteten i normskattningarna anser vi bäst visas i de olika delstudier som genomförs på basen av dessa data. Den inre konsistens som data visar vid de grupperingar av materialet som utförts med latent profilanalys (LPA) är ett sådant exempel (Se Del III). Ytterligare en rad delprojekt förekommer, där exempelvis de olika profilgruppernas symptombelastning studeras, Sandstedt (1971), där grupperna studeras med avseende på data i Åk 3 och 6 etc., Domfors (1971). Analysgrupper som plockats ut från andra undersökningar studeras också med hänsyn till normskattningar, Blom (1971), profilgruppstillhörighet etc., Hultberg (1971). Vi får på detta sätt en rad olika belysningar av validiteten i de insamlade data, alltså närmast en begreppsvalidering.

Hultberg (1971) har ex. på basis av en symptomenkät under Åk 8 plockat fram extremgrupper i en asocialitetsfaktor. Hon finner då att de lågasociala tillhör en normsträng profilgrupp såväl vad gäller värderingar som beteendointentioner medan mellangruppen sprider sig mera över profilgrupperna. Den högsociala gruppen har huvudsakligen högprofilmönster också i normenkäten.

Den undersökning på data från Åk 3 och 6 som Domfors (1971) genomfört visar skillnader mellan profilgrupperna på dessa stadier, som ger en form av validering (se vidare Del III).

Domfors finner att lärarskattningar som utfördes i Åk 6 av ex. aggressivitet, motorisk oro och skolmotivation skiljer sig för de olika profilgrupperna. Också eleverna själva (enkätsvar Åk 6) upplever redan där skillnader i skoltrivsel, i arbetsbelastning, ängslan inför kamratrelationer. Speciellt för flickornas del finner man också skillnader mellan grupperna i kamratorientering och i frekvensen av kamratkontakter.

Föräldrarnas rapportering av problem vad gäller läxläsning, läggdicer, att få eleven att lyda, fickpengar etc. när dessa elever var i 13-års åldern skiljer sig också för profilgrupperna. Så långt tillbaka som i Åk 3 finner man vissa skillnader mellan de olika grupperna i lärarskattningar, på elevenkätsvar etc.

Resultaten visar alltså att vi redan i Åk 6 kunde finna skillnader mellan eleverna i olika normgrupper. Tonåringarnas normmönster tycks alltså intimt sammankopplat med en rad anpassningsdata.

Vi har här diskuterat hur de normgrupper man kan urskilja i Åk 8 tidigare anpassat sig i skolan. De resultat som Sandstedt (1971) redovisar ger stöd för normgruppernas meningsfullhet också när vi studerar anpassningen i Åk 8. I en enkät som flickorna besvarade under vårterminen i Åk 8 finner hon att profilgrupperna skiljer sig systematiskt enligt förväntningarna vad gäller förekomsten av snatteri, alkoholberusning, användande av narkotika etc. under läsåret i Åk 8 (självrapportering). Hennes resultat om de olika normgruppernas relationer till kamrater, föräldrar och lärare stöder också de data som framkommit i den aktuella undersökningen (Se Del III, Kap V - VII).

C. Prövning av skillnader mellan grupper

När prövningarna har gällt två grupper har t-test genomgående använts. Vid prövning av skillnader mellan flera grupper har vi använt anvägs variansanalys på det övergripande planet och sedan t-testat enskilda grupp-skillnader. Programmet inrymmer här också en korrektion i antal frihetsgrader vid skillnader i varians i de olika grupperna. Det enda undantaget från denna regel med envägs variansanalys är prövningarna av åldersskillnader.

Vi hade här bara tre åldersgrupper och hade också klara förväntningar om utvecklingen. Vi utgick nämligen från antagandet att om det sker en åldersförändring ska denna vara tydligast mellan Åk 7 och Åk 9. Vi testade alltså först denna skillnad. I de fall den var signifikant gick vi in och testade skillnaderna mellan Åk 7-8 respektive mellan Åk 8-9. Som framgår av texten är det endast i de fall vi får en signifikant åldersskillnad mellan Åk 7-9 som dessa delprovningar används i hypotesprövande syfte.

D. Massignifikansproblematik

Med anledning av det stora antalet variabler blir massignifikansproblematiken aktuell. Vi har hela tiden varit medvetna om dessa risker och lagt tyngdpunkten vid de resultat där vi finner ett konsistent mönster i data.

KAP V. TONÅRINGARNAS EGNA VÄRDERINGAR

A. Värdet av värderingar

Vid normundersökningar ställer man ofta upp en rad beteenden och ber olika personer skatta dem som "bra-dåliga", "förbjudet - tillåtet" etc. (Takala, 1965, Beller, 1949, Friedenberg & Havighurst, 1948 m fl.) Vid en sådan skattning plockar vi sannolikt fram vårt "bättre jag" eller vad vi lärt oss att man "ska" tycka. Vi får alltså ett mått på vad personen med pennan i hand vill ge för bild av sina värderingar. Måttet har därigenom sannolikt en något perifer anknytning till personens beteende.

Campbells (1963) diskussion om "situational hurdles" kan här ha relevans. I testsituationen, där inga krav ställs på att man ska bete sig i enlighet med värderingarna och där ex. inga kamrater har vetskap om hur man svarar är det lätt att ge uttryck åt diverse etiska värderingar. Man svarar annorlunda om man måste stå för svaren inför ex. kamraterna (Stouffer, 1949, Bronfenbrenner, 1967, 1969) och om skattningen ska leda till beteendeeffekter (Campbell, 1963).

I en konkret situation måste man tänka sig en hierarki av motiv, där kanske värderingarna ibland kommer i bakgrunden för andra hänsyn. Forskarna har här gång på gång varit tvungna att inse situationsfaktorernas stora roll, vilket understryks bl a av Eysenck (1953) och Edwards (1965) i deras evaluering av resultat från normundersökningar.

Är man väl medveten om begränsningarna kan ett mått på värderingarna vara intressant. Speciellt gäller detta om man som här ställer skattningarna av de egna värderingarna i relation till skattningar av kamrat- och föräldravärderingar och till skattningar av beteendeintentioner.

Vi har också försökt minimera behovet av en medveten "frisering" av svaren genom att garantera nära nog fullständig anonymitet. Den omedvetna friseringen kan vi däremot inte komma åt.

B. Tonåringarnas egna värderingar

Eleverna i Åk 7-9 skattade vad de själva tyckte i fråga om 10 olika beteenden på en 7-gradig skala från "våldigt dumt" till "helt okey". (Fördelningar för skattningarna av enskilda beteenden i bilaga 6.) Figur V:1 och V:2 visar de genomsnittliga värderingarna på olika åldersnivåer. Man får där en form av rangordning av dessa beteenden med i stort tre nivåer.

1. Stränga värderingar

På alla tre åldersnivåerna hamnar beteenden som "snatta i butik/varuhus" och "röka hasch" i ett strängt kluster. Skattningarna är där starkt positivt sneda, dvs det är ett mycket litet antal elever (1-3 %) som skattar dessa beteenden som positiva (tabell V:1). Snatteri är ju ett regelrätt lagbrott som kan få rättsliga påföljder. Att detta avspeglas i värderingarna är kanske inte underligt. Vad gäller haschrökning hade eleverna just varit föremål för en intensiv informationskampanj med anledning av de senaste årens ökning av narkotikaproblemet. Man kan sannolikt räkna med en restriktiv initialvärdering av haschrökning som ytterligare förstärkts av kampanjen.

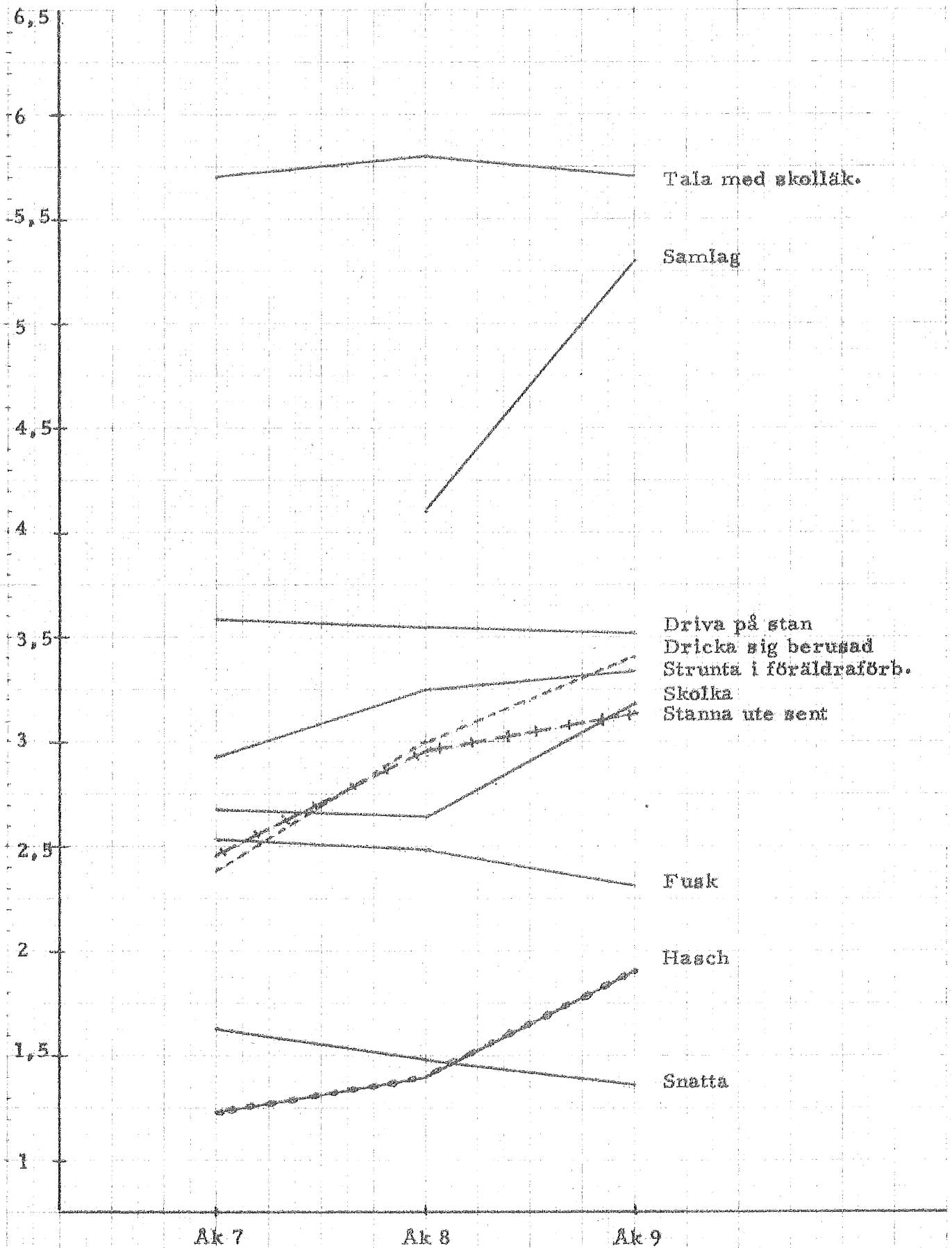
2. Mittfältsvärderingar

Huvuddelen av de studerade beteendena bildar ett mellankluster där den inbördes placeringen växlar något mellan olika årskurser och mellan kön. Situationen i Åk 8 (där dataunderlaget är störst) framgår av tabell V:1, som visar den procentuella andelen elever som givit accepterande skattningar.

Vi ser där att mellan var 4:e och var 5:e elev i 8:an uppger att de tycker det är "okey" att dricka sig berusad. Detta har troligen sin grund i en "tonårskultur", där framför allt mellanölsdrickandet antagit stora proportioner. Att dricka sig berusad anges också mest frekvent när eleverna spontant får välja vad kamraterna anser "tufft" (kap XIV). Flickorna och pojkarna i 8:an visar här i stort samma preferens, vilket går mot hypotesen om olikheter i värderingar på en könsrollsmönstret i samhället. Resultaten tyder här alltså på en utjämning av värderingarna inom tonårskretsar. Motsättningen mellan tonåringarnas och föräldrarnas värderingar är däremot påtaglig vad gäller alkohol (kap VII) och situationen rymmer potentiella normkonflikter.

Fig. V:1.

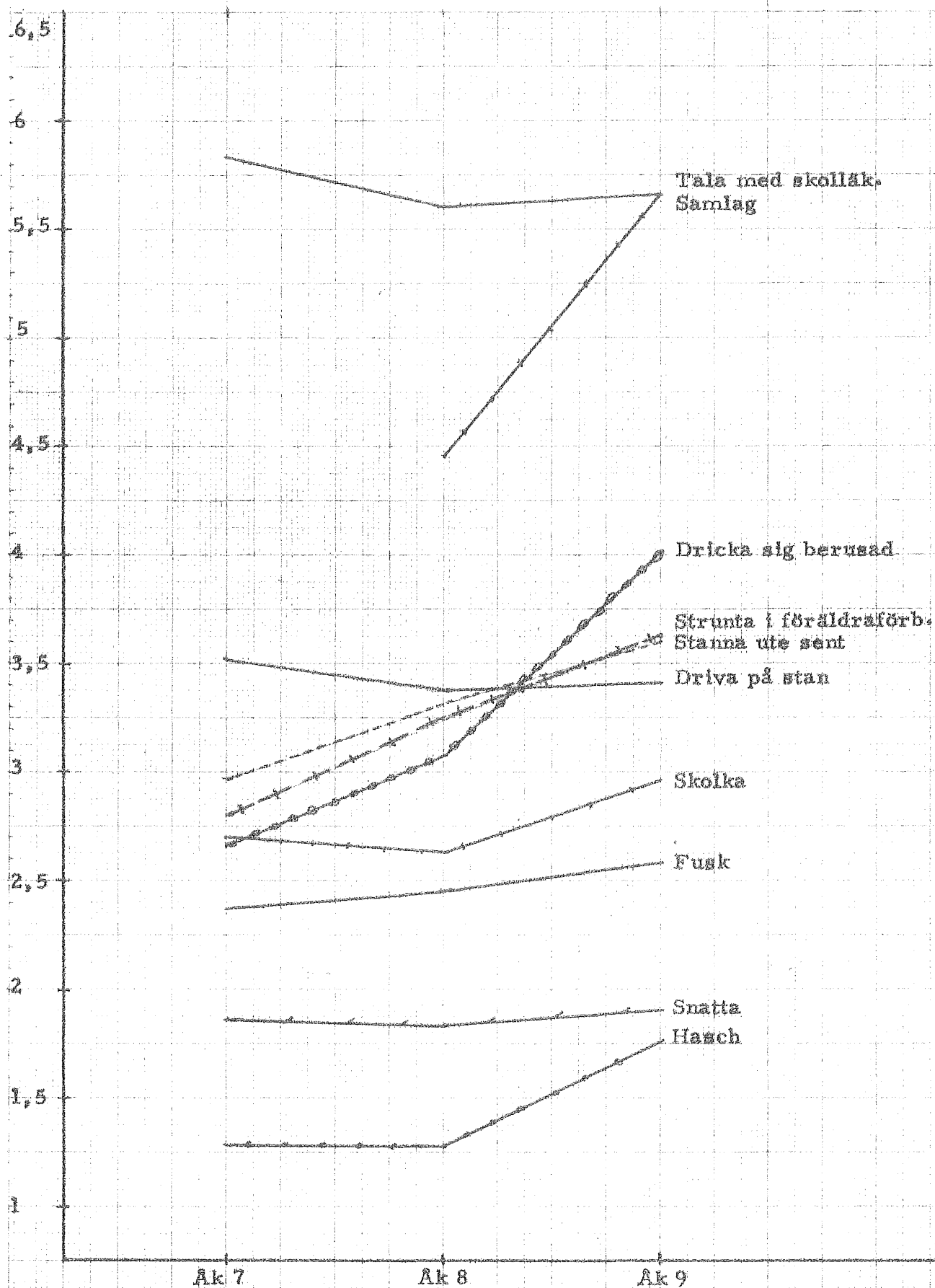
Flickornas egen värdering av olika beteenden
i Åk 7-9. (Medeltal).

1 = Våldigt dumt

7 = Helt okey

Figur V: 2. Pojkarnas egen värdering av olika beteenden
i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = Världigt dumt

7 = Helt okey

Tabell V:1. Procentuella andelen elever i Åk 8 som givit accepterande skattning (skalsteg 5-7) av olika beteenden. (Itemgrupperingen har anpassats efter figurens klustring.)

Värderat beteende	% av flickorna	% av pojkarna	Anm. om fördelningsform
Pröva hasch	2	1	Starkt positivt sned
Snatta i butik/varuhus	2	3	Starkt positivt sned
Fuska på skrivn./förhör	8	7	Positivt sned
Skolka från skolan	10	9	
Stanna ute sent på natten utan lov	10	15	
Strunta i föräldraförbud	16	16	
Dricka sig berusad	21	23	
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga	30	23	Tendens till rektangulär (flick)
Samlag m. pojk-/flickvän	46	54	Rektangulär
Tala m. skolläkaren om kamr. m. knarkp.	85	80	Negativt sned
Totala antalet elever	N = 533	N = 525	

Driva på stan varje kväll tycker c:a var 4:e elev i Åk 8 är acceptabelt. Däremot är det relativt få som för egen del anger en positiv värdering av fusk eller skolk. Sannolikt är man här influerad av skolans syn, jagideal etc. Skattningen av kamraternas värdering och även de egna beteendentionerna talar här ett helt annat språk. Speciellt vad gäller fusk är detta markant, som framgår av följande siffror för Åk 8: 7 % av pojkarna uppger en positiv värdering, men det är 37 % som säger att de själva skulle fuska i en frestande situation.

Exemplet visar bl a hur väsentligt det är att mått på egna värderingar kompletteras med andra aspekter. Exemplet belyser också elasticiteten i normens efterlevnad i vissa fall. 30 % av eleverna, som alltså ej accepterat fusk i sin värdering när denna är fristående kan inför andra hänsyn (ex. önskan om bra betyg på en skrivning etc.) tänka sig att fuska.

3. Accepterande värderingar

Två sinsemellan mycket olika beteenden får accepterande värderingar. Att "samlag med pojk-/flickvän" placeras så högt - varannan elev anser att det är okey med sexuella relationer i dessa åldrar - avspeglar en mildare sexualmoral bland ungdomar än tidigare. Vad gäller attityder till

sex har en mycket snabb förändring kunnat iakttas i samhället under senare år, men det är ändå en anmärkningsvärd hög acceptans, som tonåringarna visar (50 %), om man jämför med de övriga siffrorna i tabellen.

Även om en liberalisering också tycks ha inträtt i föräldravärderingarna på denna punkt (se Kap VII) är det ändå en stark diskrepans mellan föräldrarnas värdering och tonåringarnas egen när det gäller samlag mellan tonåringar. Vi har här en generationsklyfta.

"Att tala med skolläkaren om kamrat med knarkproblem", avsåg att mäta kamratsolidaritet men fungerade inte tillfredsställande - vilket bl a dess placering så högt i värderingsrangordningen visar.

4. Allmän nivå i värderingarna

Tabell V:2 visar den genomsnittliga värderingen över alla beteenden ("Tala med skolläkaren" ingår ej p g a sin annorlunda karaktär).

Den allmänna nivån i värderingarna är sträng med en genomsnittligt avståndstagande attityd. Resultaten stämmer föga med revoltbetoningen i viss tonårslitteratur. Man finner genomsnittligt inga könsskillnader i stränghet i värderingen men däremot en ålderstrend. Värderingarna blir mildare med ökad ålder, vilket stämmer med förväntningarna, då flera av normerna är åldersrelaterade. (Se punkt C.) Trenden skyms i viss mån av att vissa normer (ex. för snatteri) utvecklas i motsatt riktning, dvs blir strängare med ökad ålder.

Tolkningen av skillnaden mellan Åk 7 och Åk 8 resp. 9 är tväksam, då värderingen av samlag (som ju är jämförelsevis accepterande i de högre årskurserna) saknas för Åk 7.

Tabell V:2. Genomsnittlig stränghet vid skattningen av 9 olika beteenden. Egna värderingar.

	Flickor \bar{M}	Pojkar \bar{M}	Flickor N	Pojkar N
Årskurs 7 ^x	2,43	2,52	117	116
Årskurs 8	2,77	2,71	533	525
Årskurs 9	3,06	3,29	111	116

^x Data baserar sig på 8 beteenden

C. Värderingar och ålder

Enligt kapiteluppläggningsen skulle vi här enbart behandla åldersförändringar i egna värderingar och sedan ta upp åldersfrågan igen i Kap VI och VII för skattningar av kamrat- resp. föräldravärderingar. För att få möjlighet till en översikt har vi här frångått detta mönster (liksom vid prövningen av könsrollshypoteserna under punkt D) och behandlar åldershypotesen i ett sammanhang.

Vi prövar här hypotesen 14 att värderingarna av beteenden som regleras av åldersnormer, som ex. "samlag med pojk-/flickvän", "stanna ute sent utan lov", "dricka sig berusad", "strunta i föräldraförbud" blir mildare i högre årskurser. Vi antar då också att beteenden som fusk och snatteri, där åldersinslaget är mindre, ej ska visa denna utveckling.

Hypotes 14 får klart stöd för såväl pojkar som flickor i egna värderingar, som framgår av tabell V:3 och 4. Vi ska följa utvecklingen litet närmre för pojkar och flickor för sig.

1. Flickornas värderingar och ålder

Flickorna blir mera accepterande i sina egna värderingar av att stanna ute sent utan lov, att dricka sig berusad eller strunta i föräldraförbud mellan 14 och 16 års ålder. Signifikanta åldersdifferenser finns i samtliga fall redan mellan 14-15 års ålder. Det är påtagligt att det också blir en klart ökad acceptans av sexuella relationer mellan Åk 8 och 9.

Hypotes 14 får alltså klart stöd vad gäller egna värderingar. Utöver hypotesen finner vi en större acceptans inför skolk och haschrökning med stigande ålder. Denna ökade acceptans av skolk är starkare för flickornas del. Detta skulle kunna vara en följd av att skolk för dem inbegriper frånvaro p g a mensbesvär etc., som kan tänkas bli vanligare under högstadiet. Vad gäller attityden till hasch har vi funderingar om att flickorna träffar äldre pojkvänner och därigenom tidigare/oftare kommer i kontakt med ex. hasch än vad pojkarna på motsvarande åldersnivå gör. Detta skulle sedan kunna påverka attityden i fråga.

Vad gäller det tillägg till hypotesen som avser normer, som ej antas bli mildare med ökad ålder, finner vi att flickorna snarast visar en utveckling åt motsatt håll. Man blir strängare i de egna värderingarna av snatteri. Vad gäller fusk finns också en sådan trend som dock inte är signifikant.

Tabell V:3. Sammanställning av signifikanta åldersskillnader i flickornas egna värderingar resp. i percipierade kamrat- och föräldravärderingar mellan Åk 7-9. (Om något annat ej anges avser skillnaden en förändring mot mildare värdering).

Beteende	Egna värderingar			Perc. kamratvärd.			Perc. föräldravärd.		
	Åk 7-8	Åk 8-9	Åk 7-9	Åk 7-8	Åk 8-9	Åk 7-9	Åk 7-8	Åk 8-9	Åk 7-9
Fuska på en skrivn./förhör					$p < .01^+$	$p < .01^+$		$p < .05^+$	
Pröva hasch	$p < .001$	$p < .01$	$p < .001$		$p < .05$	$p < .01$			($p < .10$)
Stanna ute sent på natten utan lov	$p < .001$		$p < .001$			($p < .10$)	$p < .01$	$p < (.10)$	$p < .01$
Skolka från skolan		$p < .001$	$p < .02$		($p < .10$)		($p < .10$)	$p < .02$	$p < .01$
Dricka sig berusad	$p < .001$	$p < .02$	$p < .001$	$p < .001$	$p < .02$	$p < .001$		$p < .05$	$p < .05$
Samlag m. pojk-/flickvän	-x	$p < .001$	-x	-x	$p < .001$	-x	-x	$p < .001$	-x
Snatta i butik/varuhus		$p < .05^+$	$p < .02^+$		$p < .05^+$	$p < .02^+$			
Tala m. skolläk. om kamr. med knarkproblem				($p < .10$)					
Strunta i föräldraförbud	$p < .05$		$p < .05$						
Driva på stan varje kväll					($p < .10$)				

x (Frågan förekom ej i Åk 7)

+ Värderingen strängare med ökad ålder

Tabell V:4. Sammanställning av signifikanta ålderskillnader i pojkarnas egna värderingar resp. i percipierade kamrat- och föräldravärderingar mellan Åk 7-9.

(Om annat ej anges avser skillnaden en förändring mot mildare värdering)

Beteende	Egna värderingar			Perc. kamratvärd.			Perc. föräldravärd.		
	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9
Fuska på skrivn./förhör									
Pröva hasch		p<.001	p<.01		p<.01				
Stanna ute sent på natten u. kv	p<.01	p<.05	p<.001	p<.01	(p<.10)	p<.001		p<.01	(p<.10)
Skolka från skolan		p<.05			p<.02	(p<.10)	(p<.10) ⁺	p<.05	
Dricka sig berusad	p<.01	p<.001	p<.001	p<.001	p<.001	p<.001		p<.001	p<.01
Samlag m. pojk-/flickvän	- ^x	p<.001	- ^x	- ^x	p<.001	- ^x	- ^x	p<.001	- ^x
Snatta i butik/varuhus									
Tala m. skolläk. om kamr. med knarkp.									
Strunta i föräldraförbud	p<.001	p<.02	p<.001	(p<.10)	p<.001	p<.001			
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga									

^x Frågan förekom ej i Åk 7

⁺ Anger strängare värdering med ökad ålder

Stöd för hypotes 14 får vi också i skattningen av kamratvärderingarna även om åldersskillnaderna vad gäller det mera direkta föräldratrotset (stanna ute sent utan lov, strunta i föräldraförbud) ej når signifikans. Tonårsflickorna upplever en minskad acceptans från kamraterna för snatteri och fusk i högre årskurser. Normklimatet på kamratsidan blir här alltså kärvare, medan acceptansen för hasch ökar.

När det gäller normklimatet på föräldrasidan får vi återigen stöd för vår åldershypotes. Som en parallell till den egna (och kamraternas) mildare värdering av stanna ute sent, alkoholberusning och sexuella relationer upplever tonåringarna också en mildare föräldravärdering. (Att föräldrarna inte antas bli mera accepterande inför att eleverna struntar i föräldraförbud är kanske naturligt.) Föräldraattityden till skolk tycks också följa utvecklingen i egna värderingar. Skolk kan här för flickornas del möjligen inbegripa mera föräldraaccepterad hemmavaro, vilket också stöds av att föräldrasanktionerna upplevs mindre starka (Kap XIII) av flickorna.

Resultaten ger närmast en validering - vi får en acceptansökning inför åldersnormerna, men inte vid vissa andra beteenden. Man noterar dock också parallelliteten i utvecklingen i egna normer och i det normklimat tonåringarna upplever från kamrat och föräldrahåll. Eventuella konflikter mellan generationerna hade ex. kunnat skärpas om acceptansen i egna värderingar inte hade haft någon motsvarighet i föräldrarnormerna etc.

Man kan också konstatera att flickorna upplever en skärpning av attityderna till fusk och snatteri bland kamraterna med ökad ålder, kanske i samband med att okynnesvarianterna av dessa beteenden minskar i frekvens.

Den ökade acceptansen för skolk i egna värderingar och i föräldraklimatet (!) kan möjligen hänga samman med att skolk kan inrymma mera föräldraaccepterade former i högre årskurser. Haschacceptansen ökar i högre årskurser, då man har större risk att komma i kontakt med narkotika.

2. Pojkarnas värderingar och ålder

Hypotes 14 bekräftas klart också för pojkarnas del. Deras egna värderingar är mildare vad gäller att stanna ute sent, dricka sig berusad, strunta i föräldraförbud eller samlag med flickvän i högre årskurser och de upplever också normklimatet på kamratsidan som mildare i dessa avseenden. I viss mån gäller detta även föräldraattityderna.

Vi finner ingen ålderstrend vad gäller fusk eller snatteri för pojkarnas del, vilket också stöder hypotesen. I motsats till flickornas situation finner vi däremot inte någon skärpning av attityden och de tycks också uppleva ett mera konstant normklimat från kamraternas sida. Detta är också beteenden (främst snatteri), som är mera accepterade bland pojkar (se vidare punkt D).

Vad gäller skolk är utvecklingen inte lika klar för pojkarnas del som för flickornas och föräldraattityden visar ingen klar trend. Den ökade acceptansen i egen och kamratvärderingar inför hasch återfinner vi också hos pojkarna om än mindre starkt. Slutsatserna av ovanstående blir alltså återigen delvis en bekräftelse av att data avspeglar de förändringar man kan vänta sig för åldersrelaterade normer. Vi har också funnit att den skärpning av attityderna till fusk och snatteri som förekommer bland flickornas kamrater ej är påtaglig för pojkarnas del. Normklimatet på kamratsidan utvecklas här alltså olika för könen.

Vi ska i punkt D gå in litet närmare på könsskillnaderna i egna värderingar och i normklimatet över huvud taget.

D. Könroller i tonåringarnas värderingar och deras normklimat

Vi prövar här hypoteserna 7-10, där vi antar att flickorna har en strängare värdering än pojkar av snatteri (hypotes 7a), av sexuella relationer (hypotes 8a), av alkoholberusning (hypotes 9a) och av brott mot föräldranormerna stanna ute sent utan lov och strunta i föräldraförbud (hypotes 10a), och att de också upplever normklimatet på kamrat- och föräldrasidan som strängare (se Kap III). Vi har också förväntningar att flickorna ska ha en mildare värdering av "brott mot kamratsolidaritetsnormen", dvs tala med skolläkaren (hypotes 13a) om kamrat med knarkproblem, och också uppleva ett mildare kamratklimat i denna fråga.

Innan vi diskuterar resultaten i tabell V:5 bör det påpekas att vi genom det större antalet elever vi undersökt i Åk 8 har lättare att ~~visa~~ verkliga skillnader i Åk 8:as material.

Könrollerna kommer genomgående fram i tonåringarnas egna värderingar och i normklimatet såväl på kamrat- som föräldrasidan inför att stanna ute sent utan lov" och inför samlagsfrågan. I det allmänna uppfostringsklimatet håller föräldrarna sannolikt strängare på flickornas

Tabell V:5. Sammanställning av signifikanta könsskillnader i egna värderingar resp. i perc. kamrat- och föräldravärderingar i olika årskurser. (Om annat ej anges innebär skillnaden att flickorna har en strängare värdering).

Värderat beteende	Egna värderingar			Perc. kamratvärd.			Perc. föräldravärd.		
	Åk 7	Åk 8	Åk 9	Åk 7	Åk 8	Åk 9	Åk 7	Åk 8	Åk 9
Fuska på skrivn./förhör						(p<.10)		p<.05	
Pröva hasch		p<.02 ⁺			p<.02 ⁺				
Stanna ute sent på natten utan lov	p<.01	p<.001	p<.02		p<.001	p<.01	p<.001	p<.001	p<.05
Skolka från skolan								p<.01	(p<.10)
Dricka sig berusad			p<.05			(p<.10)			
Samlag m. pojk-/flickvän	- ^x	p<.01	p<(.10)	- ^x	p<.001	p<.01	- ^x	p<.001	
Snatta i butik/varuhus	p<(.10)	p<.001	p<.001	(p<.10)	p<.001	p<.001		p<.001	
Tala m. skolläkaren om kamr. m. knarkp.		p<.02 ⁺							
Strunta i föräldraförbud			p<(.10)						
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga					(p<.10)				

^x Frågan förekom ej i Åk 7

⁺ avser att pojkarna har en strängare värdering

utetider än pojkarnas, vilket väl bl a kan knytas till den skilda sexualmoral som funnits och tydligen finns för pojkar och flickor. Pojkarnas värdering av samlag är också signifikant mera accepterande än flickornas (medeltalsdifferensen i Åk 9 lika stor, även om signifikansnivån är mindre klar) och det normklimat de möter från kamrater och föräldrar likaså. (Föräldravärderingarna i Åk 9 visar klar trend i hypotesens riktning). Vi får alltså stöd för hypotes 8, dvs pojkar och flickor i tonåren har färgats i sina egna sexuella attityder och värderingar av könsrollerna i samhället och det normklimat de upplever likaså. Troligen har mycket dock hänt i detta avseende och vi noterar ex. att pojkarna och flickorna inte upplever ett signifikant skilt attitydklimat längre i Åk 9 från föräldrarna, även om trenden är klar. Man hade ju annars kunnat förvänta sig att könsrollsmönstret skulle vara mest markerat hos den äldre generationen.

Hypotes 7 får mycket starkt stöd. Tonårsflickorna uttrycker över lag strängare värderingar av snatteri än pojkarna och de upplever också kamratvärderingarna som strängare. Detta är framför allt påtagligt i de högre årskurserna. Man kan här delvis tänka sig att flickorna mognar tidigare och därför tidigare överger okynnessnatteri (se också punkt C) men redan i Åk 7 finns en mycket kraftig trend att flickorna har en strängare värdering. Vad gäller föräldraklimatet är detta mycket strängt vad gäller snatteri och vi finner här inga egentliga skillnader för pojkar och flickor, även om trenden hela tiden stöder hypotesen.

Man noterar i tabell V:5 att stödet för hypotes 9 blir mycket magert. Könsrollsförväntningarna i relation till alkoholkonsumtion tycks komma på skam såväl i tonåringarnas egna värderingar som i det normklimat de upplever på kamrat- och föräldrasidan. I det senare fallet är värderingarna uniformt strikta, men i tonårsgruppen är attityderna lika för båda könen. I Åk 9 finns dock en skillnad, vilken kan tänkas ha samband med flickornas tidigare mognad.

Stödet för hypotes 10, att flickorna har och upplever strängare värderingar av brott mot föräldranormer, är mycket tveksamt. Vad gäller normer för att stanna ute sent utan lov finner vi som nämnts skillnader mellan pojkar och flickor, men detta kan hänga samman med den skilda sexualmoralen. och behöver inte i sig bara en effekt av att flickorna är mindre oppositionella mot föräldranormer. Hypotes 10 får alltså knappast stöd och visar sig mindre entydigt formulerad.

Också stödet för hypotes 13, att flickorna skulle vara mindre bundna än pojkarna av kamratsolidaritet, som ex. att ta risken att upplevas som "tjallare" för att man talar med skolläkaren om kamrat med knarkproblem, får inte något entydigt stöd. Vi får visserligen en signifikant skillnad i egna värderingen (i hypotesens riktning) i Åk 8, men bilden är inte särskilt entydig. Denna fråga har ju inte heller fungerat som förväntat, vilket tidigare påpekats, och vi får alltså inte en helt tillfredsställande test av kamratsolidaritetshypotesen.

Sammanfattningsvis finner vi alltså att pojkarnas och flickornas egna värderingar och det normklimat de upplever tycks färgat av könsroller när det gäller frågor som sexuella relationer och den nära förknippade frågan om kvällstider etc. Också den gamla moralbilden återkommer inför frågan om snatteri etc. Mönstret tycks däremot vara på väg att luckras upp vad gäller attityderna till alkoholkonsumtion.

Hypotesen om skilda normklimat vad gäller brott mot föräldranormer visade sig mindre entydig och stödet för kamratsolidaritetshypotesen var dels mycket bristfälligt, dels tveksamt p g a att frågan inte fungerat tillfredsställande.

KAP VI. NORMKLIMATET PÅ KAMRATSIDAN (VÄRDERINGAR)

Kamraterna är en av tonåringens viktigaste referens- och normsändargrupper. Vi ansåg det därför angeläget att skaffa oss en bild av de upplevda kamratnormerna. Då det ofta kan vara svårt för eleverna att ange direkt vilka beteenden som uppmuntras/sanktioneras från kamrathåll utnyttjades en indirekt frågeteknik. Vi bad eleverna att på en separat lista skatta kamraternas värderingar, som de uppfattade dem. Dessa skattningar ger oss sedan en bild av det normklimat eleven upplever i kamratgruppen, och därigenom också en viss bild av kamrattryck, kamratförväntningar etc.

Skattningen av kamraternas värderingar ger också en kompletterande bild av de förhärskande värderingarna i tonårspopulationen, då dessa skattningar i mindre grad behöver påverkas av elevens medvetna/omedvetna vilja att framställa sig själv som en "etisk" person.

A. Kamraterna som referensgrupp

De flesta undersökningar har en vid kamratdefinition som klasskamrater, jämnåriga etc. Man kommer då knappast åt normerna hos den kamratgrupp, som är viktig för eleven, den grupp som främst kan påverka honom. Vi ville komma åt normsändargruppen på kamratsidan och det var då nödvändigt att specificera kamratgruppen. Vi frågade därför efter värderingarna bland de "kamrater, som du bryr dig mest om vad dom tycker - antingen det är klasskamrater, några i gänget eller din bästa vän".

1. Spontan val av normsändargrupp på kamratsidan

Det spontana valet av referensgrupp (tabell VI:1) visar att pojkarna genomgående väljer klasskamraterna som normsändargrupp i något större utsträckning än flickorna. Dessa i sin tur nämner oftare sin bästa kamrat som referensperson.

Man märker ett större inflytande från "kompisarna i gänget" med ökad ålder medan klasskamraternas roll minskar. Denna tendens är markant utvecklad i Åk 9. Detta kan i sig vara en orsak till det ofta rapporterade förhållandet att skillnaden mellan egna- och kamratvärderingarna minskar med ökad ålder (se vidare Kap VIII). Skattningen av klasskamraternas normer blir vagare och påverkas troligen lättare av normfiktion än en skattning av de normer som kompisar i gänget har.

Tabell VI:1. Spontant val av referensgrupp i olika årskurser

Referensgrupp	Åk 7		Åk 8		Åk 9	
	Flick.	Pojk.	Flick.	Pojk.	Flick.	Pojk.
Klasskamrater	43%	54%	41%	56%	33%	46%
Kompisarna i gänget	25%	23%	30%	25%	39%	35%
Bästa kamraten	32%	23%	29%	19%	28%	19%
Totalt antal svar (N)	106	96	505	476	115	104

B. Normklimatet på kamratsidan

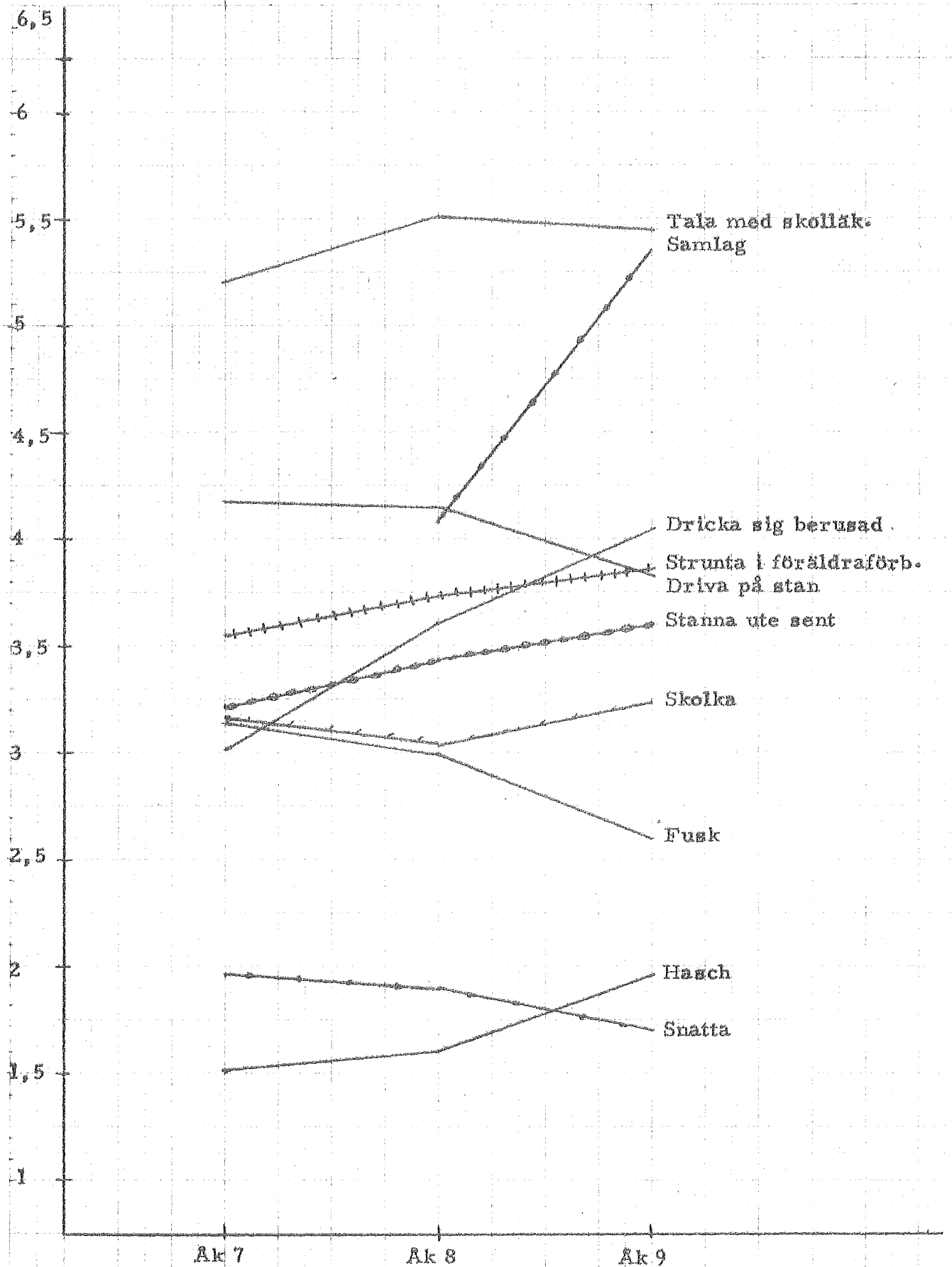
Figur VI:1 och VI:2 visar genomsnittliga kamratvärderingar på olika åldersnivåer. (För fördelningar se bilaga 7, medelvärden i bilaga 4.)

Man kan konstatera att strukturen är i stort densamma som för de egna värderingarna, men klusterbildningen är mindre markant. En förskjutning i mera accepterande riktning jämfört med de egna värderingarna är också påtaglig. (Se även punkt C).

Figurerna kompletteras med en närmare presentation av det procentuella antalet elever som upplever en accepterande attityd bland kamraterna i tabell VI:2. Enligt tabellen tycks det vara få elever i 8:an som upplever ett "kamrattryck" vad gäller snatteri eller haschrökning, dvs mycket få elever upplever positiva värderingar av detta i kamratkretsen. Kamratintentionerna (se Kap X) visar dock att ett "kamrattryck" kan förekomma relativt frekvent (ex. för var 5:e pojke i Åk 8) på beteendesidan.

Lärnar man det stränga klustret ser man att c:a var 4:e elev upplever att kamraterna tycker det är "okey" att strunta i föräldraförbud, var 3:e elev att det är okey att dricka sig berusad och likaså att driva på stan varje kväll. Inledningsvis diskuterade vi att skattningen av kamratnormerna kanske ger den "riktigare" bilden av tonårsvärderingarna. Dessa

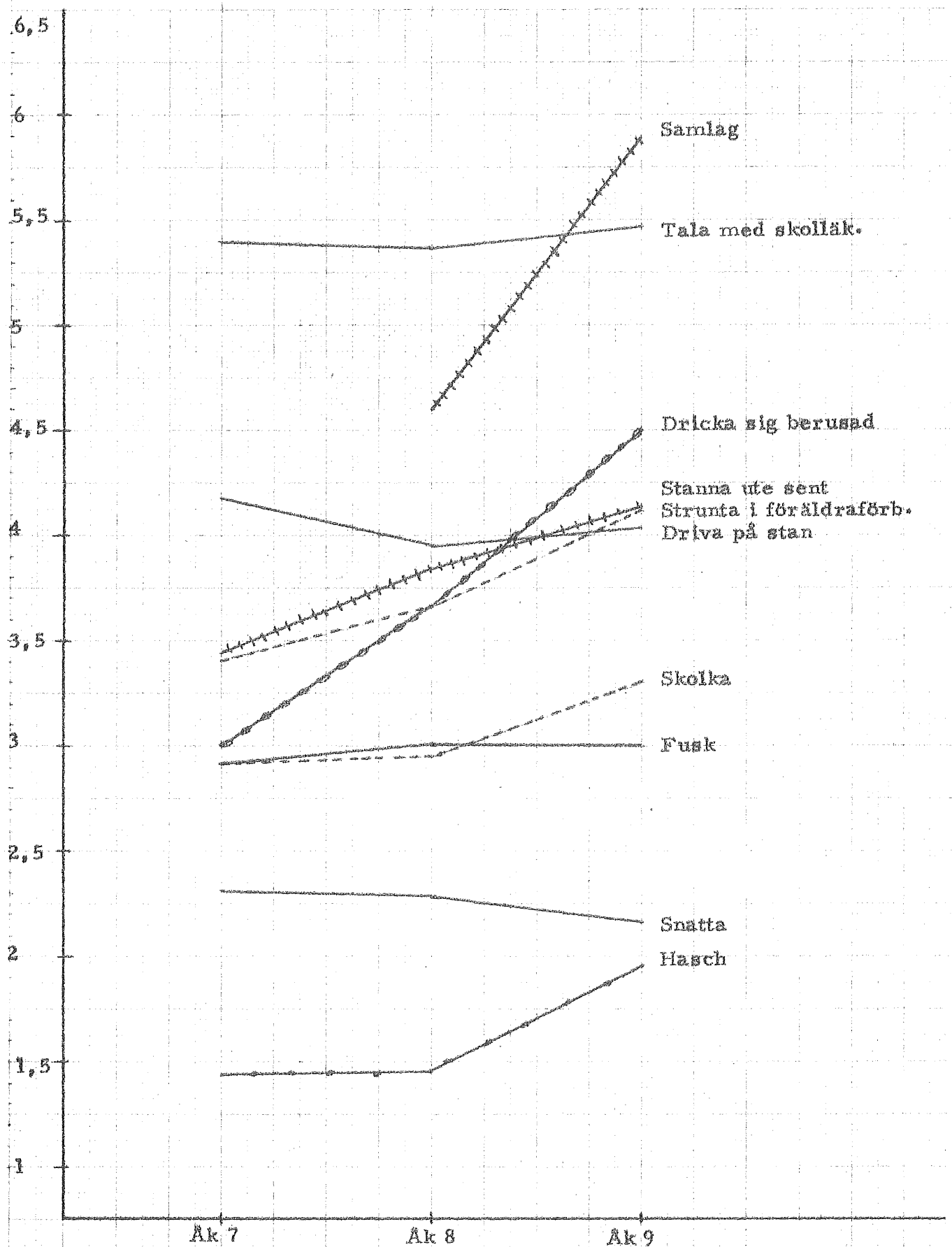
Figur VI:1. Flickornas perception av kamratvärderingar av olika beteenden i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = Våldigt dumt

7 = Helt okey

Figur VI: 2. Pojkarnas perception av kamratvärderingar av olika beteenden i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = Väldigt dumt

7 = Helt okey

siffror blir då särskilt intressanta som en avspegling av förhärskande attityder (som de verbaliseras i ett frågeformulär) hos tonåringar.

Tabell VI:2. Procentuella antalet elever som tillskriver kamratgruppen accepterande värdering (skalsteg 5-7) i Åk 8.

Värderat beteende	Flickor	Pojkar
Pröva hasch	2%	2%
Snatta i butik/varuhus	4%	7%
Fuska på en skrivning/förhör	18%	16%
Skolka från skolan	15%	12%
Stanna ute sent på natten utan lov	20%	29%
Strunta i föräldraförbud	28%	26%
Dricka sig berusad	37%	33%
Driva på stan varje kväll	45%	39%
Samlag med pojk-/flickvän	44%	57%
Tala m. skolläk. om kamr. med knarkproblem	78%	75%
Totala antalet elever	N = 533	N = 525

Vad gäller attityden till alkohol tycks en liberalisering ha inträffat under senare år. Inte minst gäller det flickorna, som upplever accepterande kamratvärderingar för att "dricka sig berusad" i lika stor utsträckning som pojkarna. Resultaten går här mot gamla könsrollsförväntningar, som påpekats i Kap V. Könsrollerna står sig däremot i viss mån vad gäller sexuella relationer. Pojkarna upplever något oftare en positiv kamratvärdering av samlag i dessa åldrar än vad flickorna gör. Men det är här intressanta att acceptansen över lag är så hög - c:a 50 %, och att tonåringarna i sina egna värderingar visar ungefär samma höga acceptans. Kamratvärderingarna är däremot vitt skilda från föräldranormerna för ett stort antal elever, som hamnar i potentiella konfliktsituationer.

C. Normklimatet på kamratsidan i relation till egna värderingar

1. Differenser mellan egen- och upplevd kamratvärdering

Tidigare forskning på området (men i andra kulturer) har visat att kamratvärderingarnas värderingar genomsnittligt skattas som mera accepterande än de egna. Vi hade hypotesen (1) att så skulle vara fallet i Sverige också. Dessa hypotes får klart stöd bl a av det faktum att den egnavärderingen och kamratvärderingen är signifikant skilda ($p < .001$) för samtliga beteenden, utom för samlagsfrågan för Åk 8.

Flickorna upplever där ingen skillnad mellan kamraternas värdering och den egna, medan en tendens till sådan skillnad finns hos pojkarna ($p < 0,02$).

Att just samlagsfrågan skiljer sig från det allmänna mönstret kan kanske vara en följd av att man ser detta som en annorlunda normaspekt. Möjliga vill man här framstå som lika "mogna" som kamraterna, medan övriga beteenden lockar individen att framställa sig som mera "etisk" etc. än kamraterna.

I ett fall går den signifikanta skillnaden mellan kamrat- och egen värdering i motsatt riktning, vilket gäller för "att tala med skolläkaren". Detta var också förväntat och det stöder kamratsolidaritetstanken bakom frågan.

2. Jämförelse mellan accepterade egna- och accepterade kamratvärderingar

Tabellerna V:1 och VI:2 har sammanställts till Tabell VI:3 nedan för en jämförelse av acceptansen i egna värderingar och i kamratvärderingarna.

Tabell VI:3. Jämförelse mellan den procentuella andelen accepterade egna värderingar och motsvarande som tillskrivs kamratgruppen (Åk 8). (Skalsteg 5-7).

Värderat beteende	Flickor		Pojkar	
	Egna värd. %	Kamr. v. %	Egna värd. %	Kamr. v. %
Pröva hasch	2	2	1	2
Snatta i butik/varuhus	2	4	3	7
Fuska på skrivn./förhör	8	18	7	16
Skolka från skolan	10	15	9	12
Stanna ute sent på natten utan lov	10	20	15	29
Strunta i föräldraförbud	16	28	16	26
Dricka sig berusad	21	37	23	33
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga	30	45	23	39
Samlag med pojk -/flickvän	46	44	54	57
Tala med skolläkaren om kamr. m. knarkp.	85	78	80	75

Tabellen visat att eleverna nästan genomgående upplever en större acceptans inför dessa beteenden hos sina kamrater. Denna upplevelse av en större acceptans hos kamraterna kan delvis verka som ett nöjdhetsuttryck i riktning mot att tänka och bete sig likadant, speciellt om kamratgruppen är viktig för personen i fråga. Detta tycks vara en situation som en hel del tonåringar utsätts för. (Diskrepansen E-K kan dock också delvis tolkas som en effekt av att önskan att framställa sig själv i "god dager" kan påverka egen- men inte kamratskattningen. Detta diskuteras nedan).

De klaraste skillnaderna i acceptans uppträder för följande frågor: fusk, stanna ute sent utan lov, dricka sig berusad, strunta i föräldraförbud och driva på stan. Dessa beteenden ligger samtliga i svårt s.k. mellanklustret. Här tycks det alltså finnas ett visst utrymme för normfiktion, medan man vid de strängt värderade beteendena finner små skillnader mellan egen värdering och kamratattityd.

Vi nämnde tidigare att man vid skattningen av kamratvärderingen inte behöver påverkas av önskan att framställa sig själv i god dager, och att kamratvärderingarna därigenom kanske skulle ge en sannare bild av tonårskamratattityderna. Denna önskan kan också ha bidragit till differenserna i skattningen av egen och kamraternas värdering även om vi försökt minimera denna "önskan" genom långtgående anonymitetsskydd. De större skillnaderna (E-K) för beteenden i mellanklustret talar möjligen för att denna "önskan" blir mera påtaglig här. Vid extremt strängt värderade beteenden eller vice versa kanske man "står" mera för sin skattning.

För flera av dessa beteenden finner man också en markant skillnad mellan individens värdering och beteendeintention (se Kap XI, XII). Dvs de värderingar man ger uttryck för styr inte alltid ens handlande (ens handlingsintentioner). Man kan här möjligen tänka sig att eleverna i handling orienterar sig närmre kamraterna medan föräldrainfluensen är starkare i värderingarna.

KAP VII. NORMKLIMATET PÅ FÖRÄLDRASIDAN (VÄRDERINGAR)

Eleverna skattade föräldrarnas värdering på en separat lista med samma skala som vid bedömningen av egna- och kamratvärderingen.

De fick här bedöma "föräldrarnas" värdering utan specificering. Efteråt frågade vi om de tänkt på vad mamma/pappa tyckte eller vad båda föräldrarna tyckte. I Åk 8, (där data för hela årskursen föreligger) svarade 80 % av flickorna och 85 % av pojkarna att de avsett båda föräldrarnas åsikter. De övriga har i allmänhet haft modern i tankarna. Detta är ofta betingat av att modern är ensam vårdnadshavare. Enligt en enkät till föräldrarna, då eleverna gick i Åk 6, framgår att modern är ensam vårdnadshavare för c:a 10 % av eleverna.

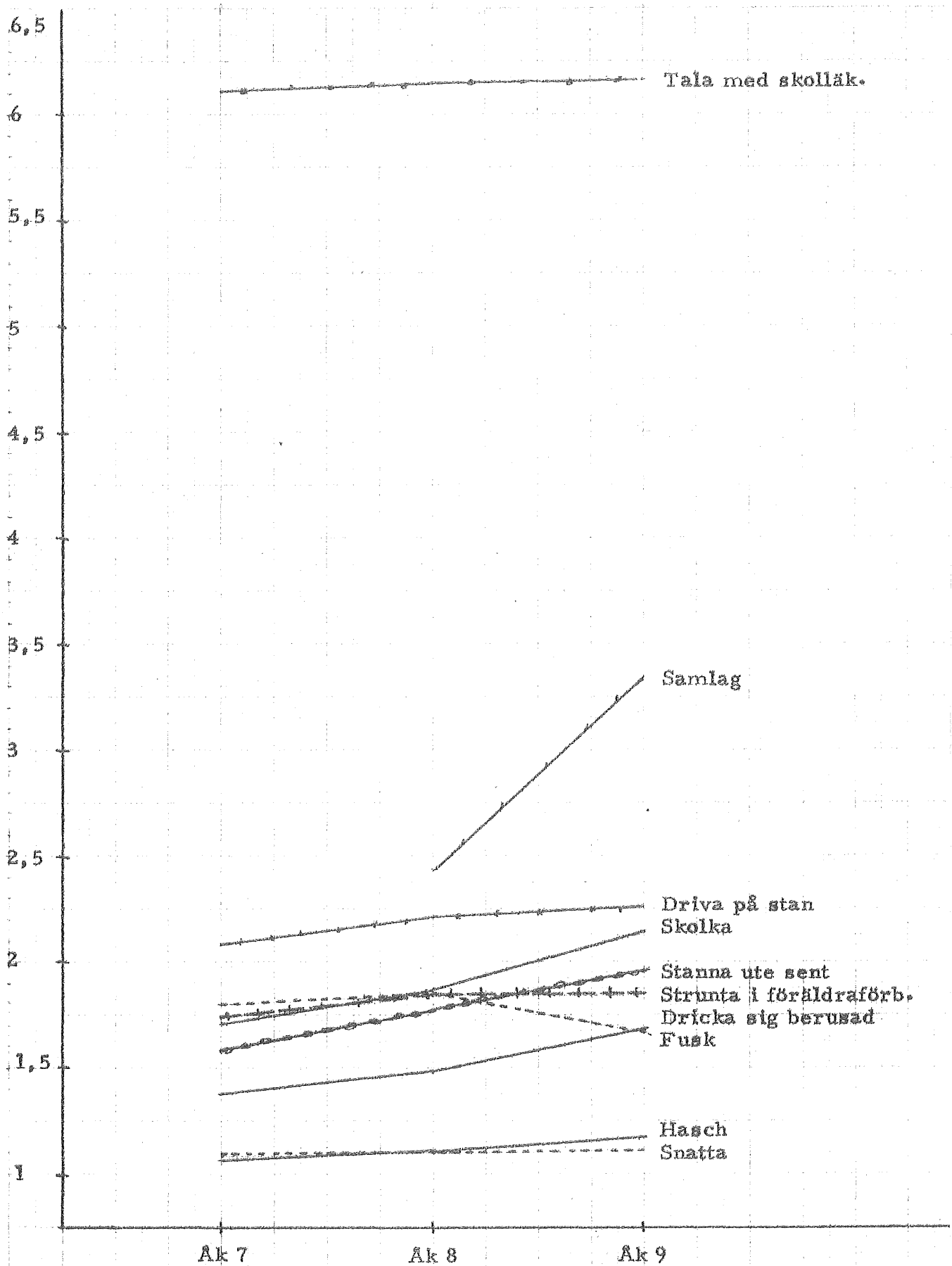
A. Den ensidiga synen på föräldragenerationens värderingar

Föräldrarna ses ofta som representanter för samhällets normsystem och tonåringarna uppfattar deras attityd som ett ensidigt avståndstagande från alla normbrott. Takala (1965) fann ex. bland finska tonåringar (15 och 18 år) en stereotyp sträng uppfattning av föräldranormerna, och Rommetveits (1954) norska tonåringar (14-15 år gamla) upplevde föräldrarna som starkt religiöst inställda jämfört med kamraterna. Listan kan utökas också med icke-nordiska exempel som framgår av Del I:3.

Också i denna undersökning finner vi en mycket entydig perception av föräldravärderingarna, som framgår av figur VII:1 och 2. Normklimatet från föräldrasidan är alltså strängt avståndstagande från de flesta av de beteenden som studeras.

Föräldravärderingarna skattas genomgående mycket nära den helt fördömande polen (=väldigt dumt). (Se bilaga .) Spridningen är liten, dvs överensstämmelsen är stor mellan olika elever vad gäller uppfattningen av föräldravärderingarna. Normens kristalliseringsgrad (Jackson, 1966) är alltså hög och detta innebär sannolikt att normen upplevs som ett större tryck. Man har vid hög kristalliseringsgrad mindre möjlighet att tolka föräldrarnas åsikter i flera riktningar, eller säga sig vara ocklar över dem, om man så ville.

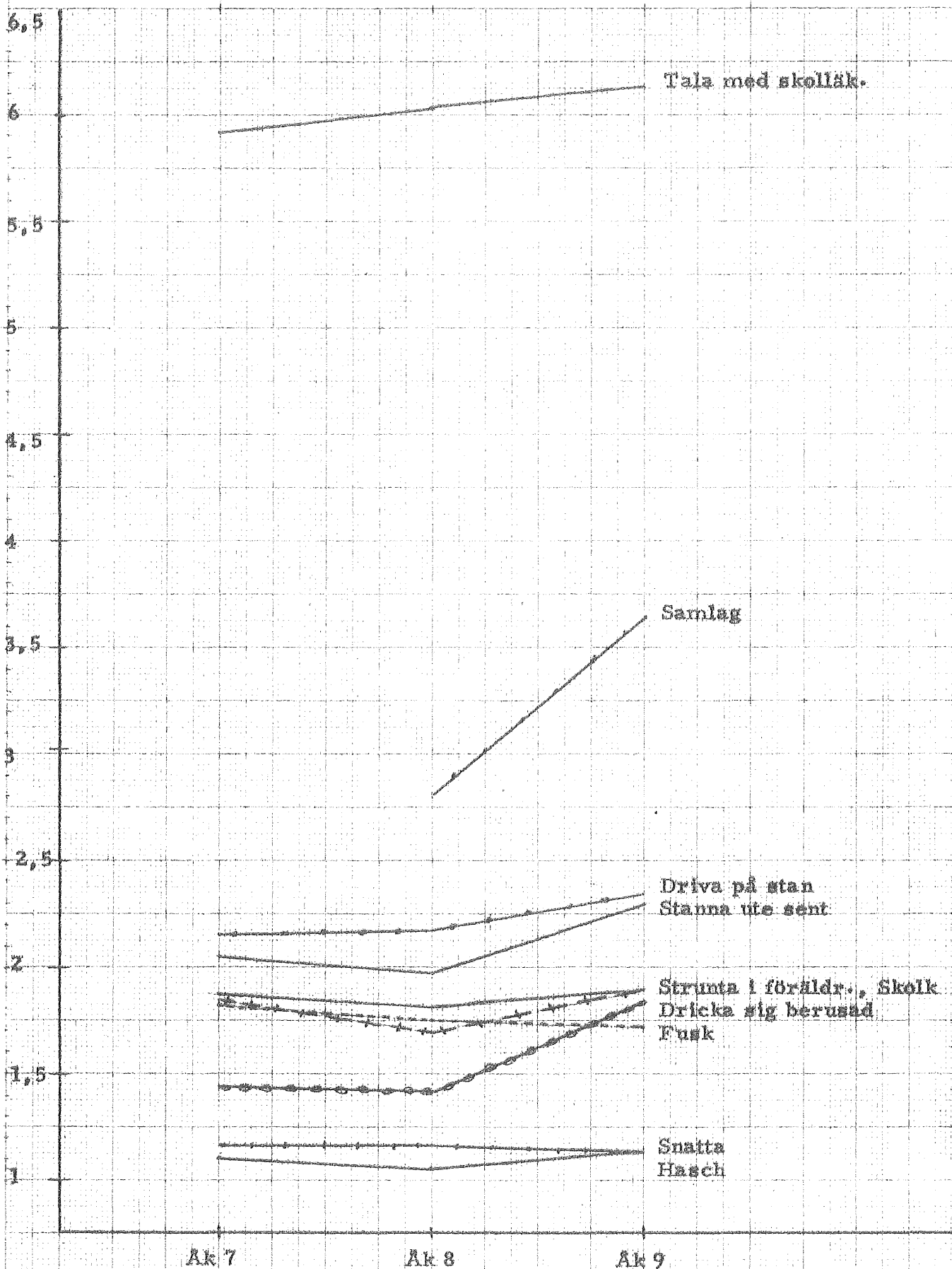
Figur VII: 1. Flickornas perception av föräldravärderingen av olika beteenden i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = Våldigt dumt

7 = Helt okey

Figur VII:2. Pojkarnas perception av föräldravärderingen av olika beteenden i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = Våldigt dåmt
7 = Helt okey

Den i spridningshänseende mest entydiga föräldranormen genom alla årskurser är normen för haschrökning och för snatteri. Fördelningen har närmast J-karaktär. Den minst entydiga värderingen gäller sexuella kontakter mellan tonåringar. I 8:an är det 12 % av flickorna och 17 % av pojkarna som förväntar sig att deras föräldrar har en accepterande attityd till detta. (Se tabell VII:1). Det har här sannolikt skett en betydande omsvängning under senare år med en liberalare sexualmoral också i föräldrakeretsar. I Takalas (1965) undersökning hör detta snarast till de ur föräldrasynpunkt strängast värderade beteendena i denna ålder. Också 18-åringarna i Takalas material upplever en sträng värdering från föräldrahåll för flickornas del. Den finska undersökningen är några år äldre, hänsyn till en mera lantlig miljö, och dessutom tycks attityden till sexualfrågor skilja sig mellan länderna.

B. Percipierade föräldravärderingar

Högst på listan med sträng värdering (medelvärden i bilaga 4) hamnar som nämnts haschrökning och snatteri, där ju uppfattningen är mycket entydig. Här är det inga elever som väntar sig en positiv föräldravärdering (se tabell VII:1). Dessa är också starkast sanktionerade beteenden (Kap XIII) från föräldrahåll.

Även i övrigt faller värderingarna i allmänhet på den avståndstagande delen av skalan ~~men för~~ föräldrarna ställer sig naturligt nog positiva till frågan om att tala med skolläkaren om en kamrat med knarkproblem, då ju detta på intet sätt strider mot föräldrarnas normsystem.

Den mest accepterande värderingen i övrigt gäller oberoende av kön frågan om samlag med pojk-/flickvän. De ofta skilda normerna i vår kultur för pojkar och flickor slår alltså inte igenom vad gäller denna relativa placering. Däremot är flickornas upplevelse av föräldranormerna för sexuella relationer absolut sett strängare än pojkarnas.

Man kan för detta beteende se en klar ålderstrend mot ökad föräldraacceptans. (Jmf. Kap V;C). Tyvärr föreligger inte data på denna punkt från Åk 7, men det är möjligt att frågans relativa placering hade förändrats i Åk 7, p g a åldersfaktorn.

Tabell VII:1. Procentuella andelen tonåringar som upplever en accepterande föräldravärdering (skalsteg 5-7) av olika beteenden.

Åk 8.

Beteende/värdering	Flickor	Pojkar
Fuska på skrivning/förhör	—	—
Pröva hasch	—	—
Stanna ute sent på natten utan lov	—	1%
Skolka från skolan	2%	1%
Dricka sig berusad	1%	1%
Samlag med pojk-/flickvän	12%	17%
Snatta i butik/varuhus	—	—
Tala m. skolläk. om kamr. m. knarkp.	91%	89%
Strunta i föräldraförbud	1%	—
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga	4%	3%

C. Genomsnittlig nivå på föräldravärderingarna

Pojkarnas och flickornas upplevelse av föräldravärderingarna över alla de studerade handlingarna är likartad och sträng, som tabell VII:2 visar. Med ökad ålder sker en förändring mot något mindre stränga föräldranormer/värderingar men trenden är något starkare för flickornas del. Trenden är något svårtolkad då data från Åk 7 baseras på färre item. Utveckling i accepterande riktning är naturlig, då flera av de studerade normerna är åldersbundna.

Tabell VII:2. Genomsnittlig stränghet i föräldravärderingar för 9 av 10 beteenden. (Ett item går i motsatt riktning)

Genomsnittlig föräldravärdering	Flickor M	Pojkar M	Flickor N	Pojkar N
Årskurs 7 ^x	1,56	1,72	117	116
Årskurs 8	1,74	1,77	533	525
Årskurs 9	1,91	1,99	111	116

^x baseras på 8 beteenden.

KAP VIII. TONÅRINGARNAS NORMER OCH NORMKLIMAT:
VÄRDERINGAR

A. Sammanfattande kommentarer om tonåringarnas egna värderingar

Över lag är tonåringarna stränga i sina egna värderingar. Med bara två undantag ligger de genomsnittliga skattningarna på den strängare delen av skalan.

Strängast bedömer man beteenden som snatta och pröva hasch. Snatteri är ju ett regelrätt lagbrott, vilket troligen har påverkat ställningstagandet. Vad gäller haschrökning har det förekommit en intensiv informationskampanj mot narkotika, som sannolikt påverkat eleverna till en avståndstagande hållning.

Det kanske mest iögonfallande är annars det stora analet tonåringar, 46 % av flickorna och 54 % av pojkarna, som har en accepterande värdering av samlag mellan tonåringar (tabell VIII:1). Här har det skett en markant förändring i attitydklimatet på senare år. I Takalas undersökning i Juväskulä, 1965, hörde detta till de strängast värderade beteendena. Sverige har här sannolikt ett liberalare värderingsklimat över huvud taget inför sex, vilket också återspeglas i att samlag med pojk-/flickvän är ett av de få beteenden, där (12-17 %) eleverna tror att föräldrarna har en accepterande hållning.

Vår könsrollshypotes fick här starkt stöd (se Kap V). Flickorna har själva och upplever också över lag strängare värderingar i sin omgivning inför sexuella relationer än vad pojkarna gör, även om det finns en tendens i Åk 9 att skillnaden ej längre blir signifikant. I anknytning till detta har flickorna i alla tre årskurserna strängare egna värderingar och upplever strängare värderingar från kamrater och föräldrar av att stanna ute sent på natten utan lov. Könsrollsmönstret är här alltså fortfarande markant trots den allmänna liberaliseringen.

Tabell VIII:1. Procentuella antalet elever med egna accepterade värderingar jämfört med skattningen av accepterade värderingar hos kamrater och föräldrar (skalsteg 5-7). Åk 8.

Beteende	Flickor			Pojkar		
	Föräldravärd.	Egen värd.	Kamratvärd.	Föräldravärd.	Egen värd.	Kamratvärd.
Snatta i butik/varuhus	0	2	4	0	3	7
Pröva hasch	0	2	2	0	1	2
Skolka frånskolan	2	10	15	1	9	12
Stanna ute sent på natten utan lov	0	10	20	1	15	29
Fuska på skrivn. / förhör	0	8	18	0	7	16
Dricka sig berusad	1	21	37	1	23	33
Driva på stan varje kväll/stå v. ngn kiosk och hänga	4	30	45	2	23	39
Strunta i föräldraförb.	1	16	28	0	16	26
Samlag m. pojk-/ flickvän	12	46	44	17	54	57
Tala m. skolläkaren om kamr. m. knarkp.	91	85	78	89	80	78

Vi konstaterade att det tycks ha skett en omvärdering vad gäller attityden till alkoholkonsumtion. Att dricka sig berusad är något som accepteras av många fler elever än ex. de vanliga skolnegativistiska aktiviteterna som skolk och fusk etc. Det visar sig också att när eleverna spontant får välja vad som anses "tufft" bland kamrater hamnar "dricka sig berusad" på en klar förstaplats för både pojkar och flickor. Vår konservativa könsrollshypotes (Se Kapitel V), fick mycket litet stöd.

Attityden till att dricka sig berusad skiljer sig inte för pojkar och flickor i Åk 8.

Vår hypotes att flickorna skulle ha och också uppleva strängare värderingar i sin omgivning av lagbrott som snattande etc. bekräftades genomgående. Flera av de beteendena vi studerar regleras av åldersnormer, dvs man får inte eller bör inte göra dessa saker innan man har nått en viss ålder, är vuxen etc. Detta gäller ex. stanna ute sent på natten utan lov, samlag, strunta i föräldraförbud, dricka sig berusad. I enlighet med vår åldersrelaterade hypotes visade det sig att värderingen av dessa beteenden blir mildare i högre årskurser.

B. Upplevelsen av normklimatet på kamrat- och föräldrasidan

Tonåringarna ser kamraterna som genomgående mera accepterande inför de olika beteenden och tonåringarna upplever här alltså ett mildare normklimat i sin omgivning. De kamrater det gäller är de positiva normsändarna ("de kamrater som Du bryr dig mest om vad de tycker"), varför resultatet innebär att tonåringarna hela tiden tycks uppleva ett incitament från kamratsidan till mera accepterande värderingar av olika normbrott.

Skillnaderna mellan egna- och kamratvärderingarna kan naturligtvis delvis vara en effekt av att man har större behov av att frisera sina egna svar i en socialt acceptabel riktning än vad fallet är vid skattningen av kamraternas. I så fall skulle de "verkliga" tonårsvärderingarna i själva verket ligga närmre skattningen av kamratvärderingarna. Kamratskattningarna skulle därför kunna tänkas ge en "sannare" bild av tonårsvärderingarna. De är ju faktiskt också det värderingsklimat som tonåringen själv upplever.

Tabell VIII:1 visar då att samlag, alkoholberusning och driva på stan på kvällarna accpeteras av varannan till var tredje tonåring. Att alkoholberusning är så pass vitt accepterat är här kanske mest anmärkningsvärt.

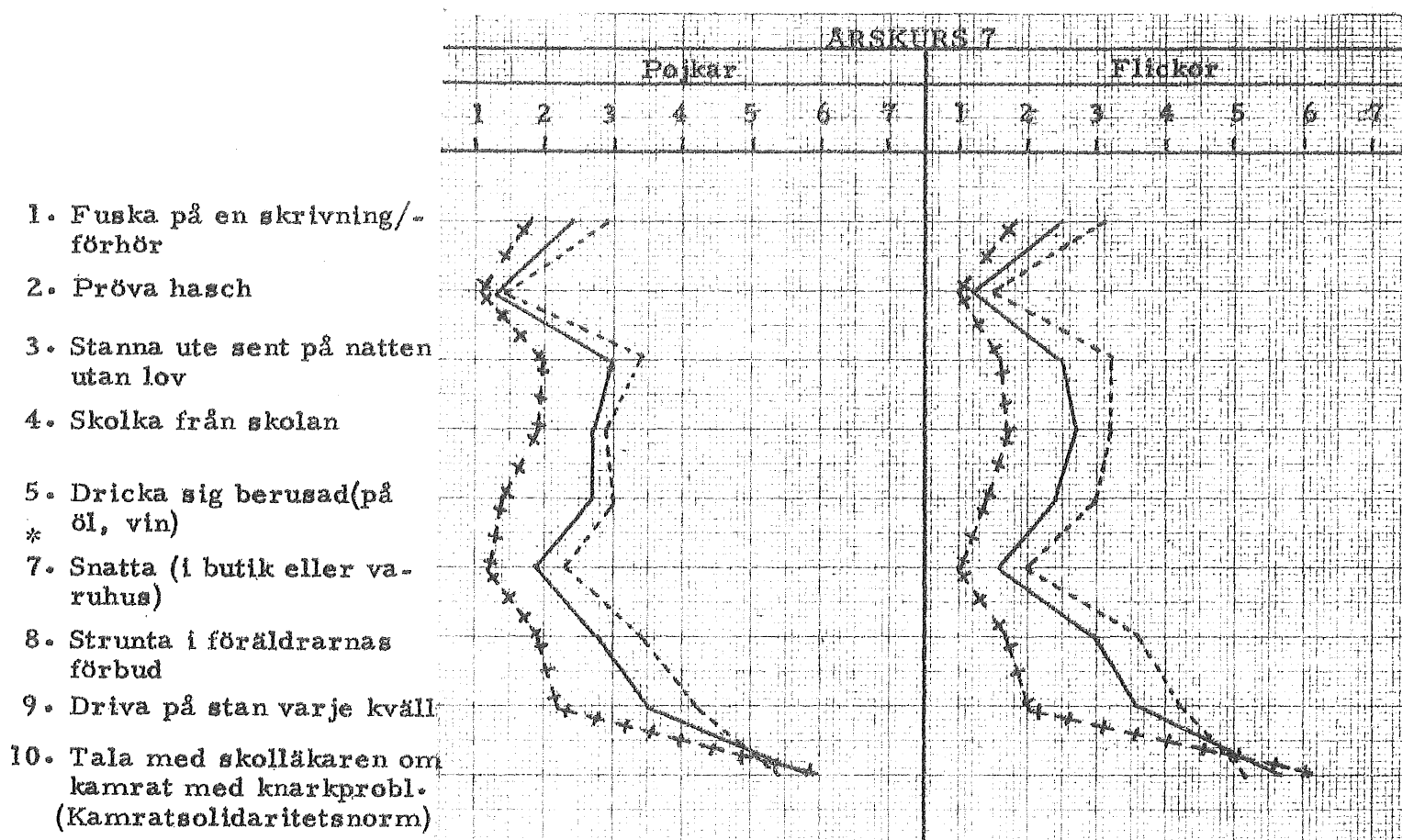
Att bryta mot föräldranormerna (stanna ute sent utan lov, strunta i föräldraförbud) tycker c:a var fjärde tonåring i vårt material är acceptabelt, medan brott mot skolnormerna (fuska, skolka) kommer först därefter.

Föräldranormerna skattas genomgående mycket nära den stränga polen av skalan. Mer än enstaka accepterande skattningar erhåller man bara vid samlagsfrågan. Tonåringarna är över lag mycket samstämmiga i sin bedömning av föräldranormerna, och dessa torde inte minst därigenom kunna verka som ett större tryck, då man har mindre tillfälle att tolka dem efter sin egen vilja.

C. Relationen mellan egna värderingar och perceptionen av kamrat- och föräldravärderingar

Vi utgick från hypotesen (1) att de egna normerna skulle skattas som strängare än kamraternas men mildare än föräldrarnas. Denna hypotes med ett "kompromissmönster" i enlighet med Takalas, Morris, Musgroves, Rommetveits m fl erfarenheter får starkt stöd även för våra svenska tonåringar som framgår av figurerna VIII:1-3. De genomsnittliga skattningarna av egna värderingar och perciperade kamrat- och föräldravärderingar har där sammanställts för de tre årskurserna.

Fig VIII:1. Profiler för genomsnittlig skattning av egen, kamrat- och föräldravärdering i Åk 7.

* Profilen för Åk 7 saknar värde för item 6 då frågan utgick på denna nivå

Skala: 1 = väldigt dumt

7 = helt okey

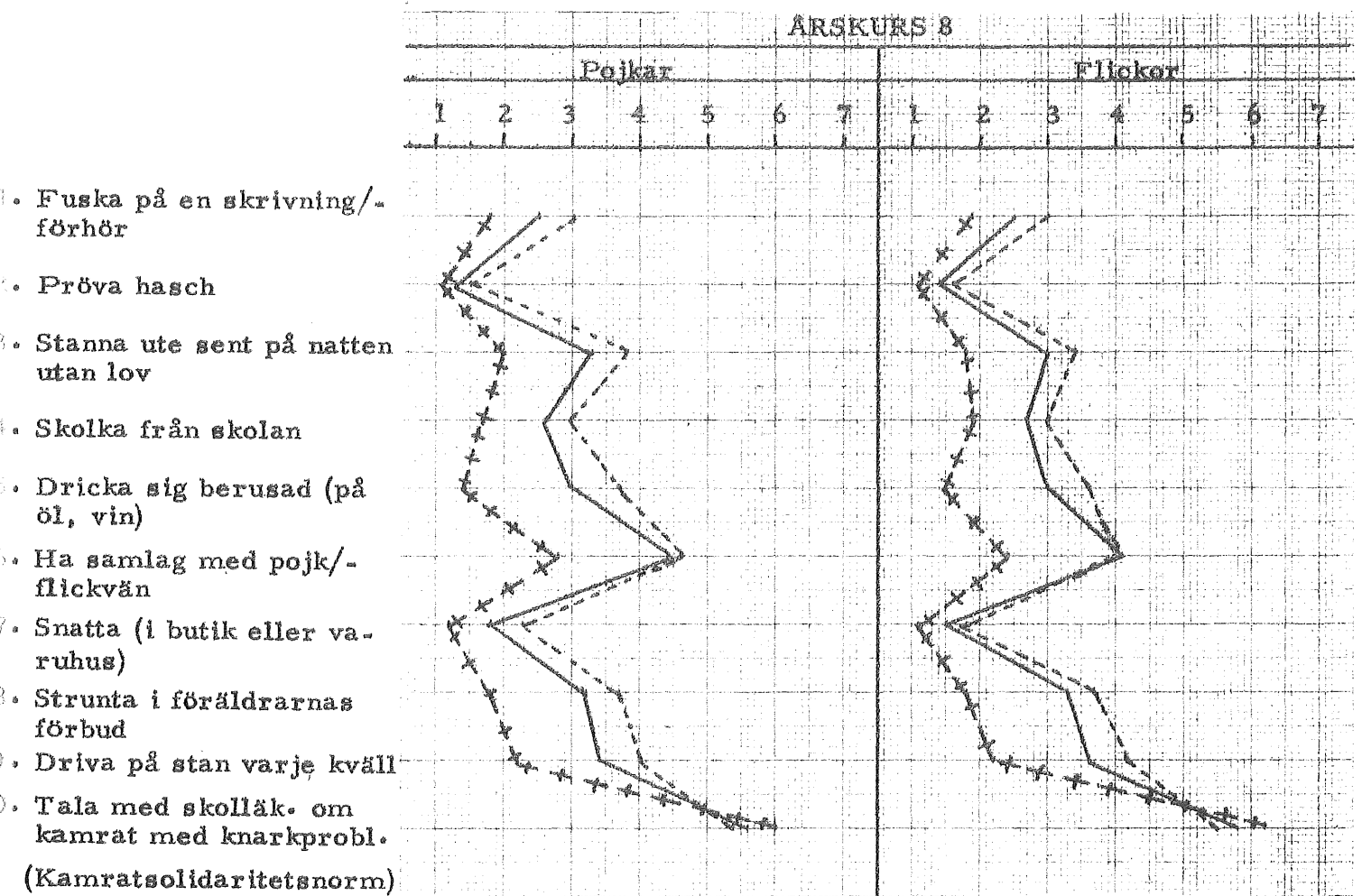
Markering:

+ + + + + = skattn. av föräldravärdering

————— = skattn. av egna värderingen

- - - - - = skattn. av kamratvärdering

Figur VIII:2 Profiler för genomsnittlig skattning av egen, kamrat och föräldravärdering i Åk 8.

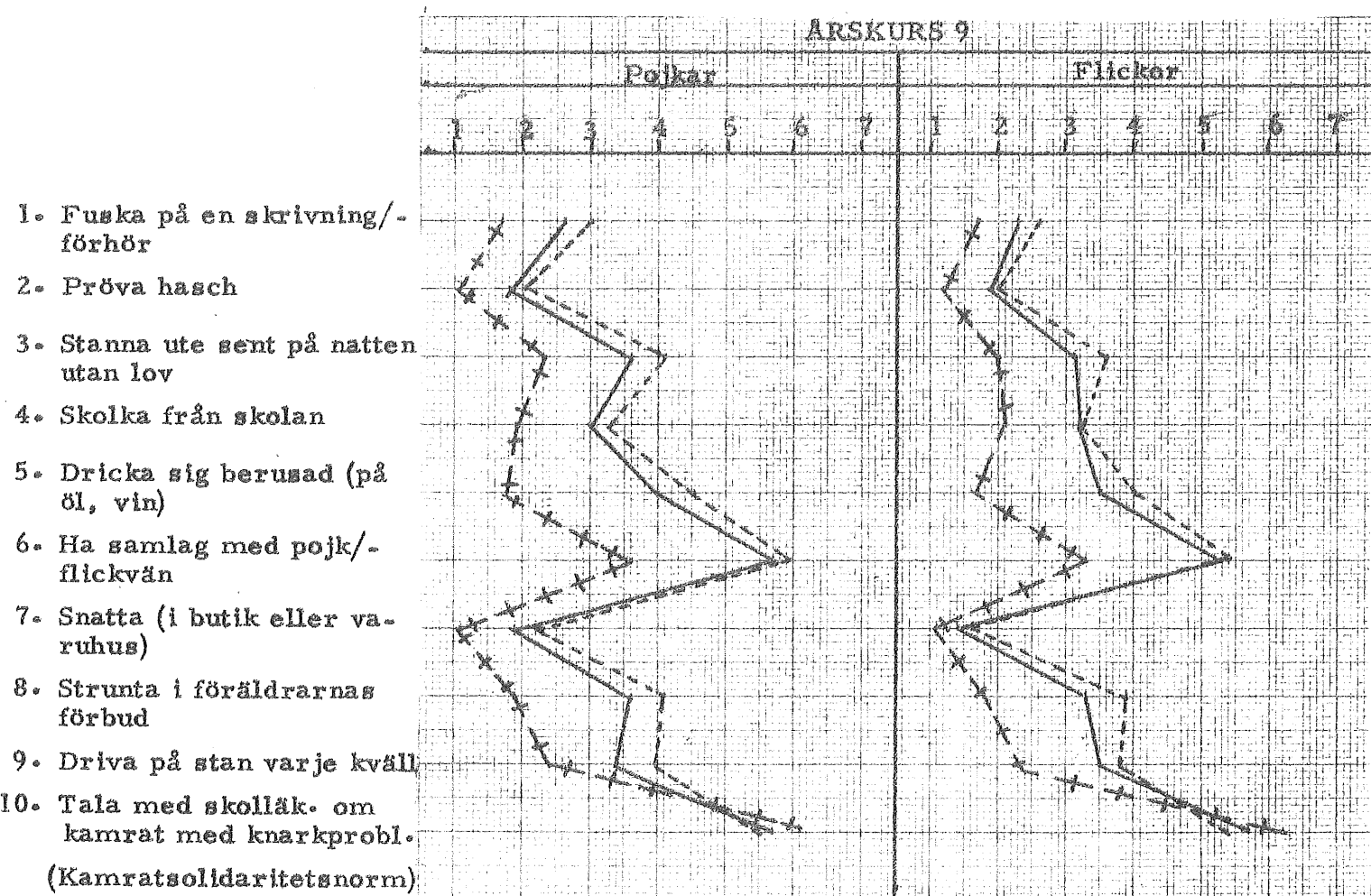

Skala: 1 = väldigt dumt
7 = helt okey

Markering:

- ++++ = skattn. av föräldravärdering
- = skattn. av egna värderingen
- = skattn. av kamratvärdering

Figur VIII:3: Profiler för genomsnittlig skattning av egen, kamrat- och föräldravärdering i Åk 9.

Skala: 1 = väldigt dumt
7 = helt okey

Markering:

- = skattn. av föräldravärdering
- = skattn. av egna värderingen
- = skattn. av kamratvärdering

Figurerna visar det genomsnittliga förhållandet, men situationen kan te sig olika i olika undergrupper. För en stor grupp av elever (ex. profilgrupp L, se Del III, Kap IV) är det kanske inte några större meningsmotsättningar mellan generationerna medan det för andra grupper är väsentligen kraftigare motsättningar än vad figuren visar.

Tabell VIII:1 som presenterar de accepterade skattningarna i Åk 8 för alla tre lägren (egna, kamrater och föräldrar), ger kanske en tydligare bild av de motsättningar i värderingar som vissa grupper av tonåringar upplever.

De frågor, där skillnaderna i värdering är störst mellan egna normer och föräldranormer respektive mellan kamrat- och föräldranormer, kan gälla speciella konfliktledningar mellan generationerna. Av figurerna och tabellen att döma tycks detta bl a gälla sexuella relationer i dessa åldrar, alkoholberusning och alkoholkonsumtion, att stanna ute sent, att strunta i föräldraförbud och i viss mån även att driva på stan eller att skolka. De flesta av dessa beteenden har ett starkt inslag av åldersnormer. Man kan möjligen fråga sig om tonårskonflikterna centreras just runt frågor om vuxenhet - att tonåringarna vill imta ett "vuxet" beteende snabbare än vad föräldrarna kan acceptera.

D. Normhierarkier

Ett annat angreppssätt om man vill studera likheten i normsystem mellan tonåringarna och deras referensgrupper är att titta på hur rangordningen av normerna ser ut i respektive grupp. Dvs har man samma inbördes relation mellan värderingen vid olika normer? Takala (1965) rangordnade 30 beteenden efter hur pass strängt värderade de var hos tonåringarna själva och för tonåringarnas skattning av kamrat-, lärar- och föräldravärderingar. Hon fann då 0-korrelation mellan rangordningen för flickornas skattning av föräldra- och lärarnormerna och rangordningen för pojknas skattning av kamratnormerna.

Vi rangordnade de 8-9 beteenden vi studerat. Vi fann då betydligt större överensstämmelse i rangordningen av de olika referensgruppernas normer. Rangkorrelationerna är i allmänhet mycket höga (de flesta mellan .70 och .95) och visar snarast på en grundläggande likhet i rangordningen av olika normfrågor. Lägst är förstås korrelationen mellan föräldra- och kamratnormer, särskilt om de härstammar från olika åldersnivåer.

Den lägsta korrelationen (0,21) får vi mellan flickornas föräldravärderingar i Åk 7 och pojkarnas kamratskattningar i Åk 9. Den systematiska könsskillnad som Takala rapporterar finner vi inte.

I värderingshänseende finner vi alltså en jämförelsevis stor överensstämmelse i rangordningen av olika normer. Även om vi funnit betydande skillnader mellan tonårsgenerationen och föräldrarna i själva värderingen får vi för de aktuella beteendena ändå en likhet i hur de uppfattas i relation till varandra. Skillnaden i förhållande till Takalas resultat kan bero på att vi hade mera föräldrarelaterade normer medan Takalas lista innehöll även kamratsolidaritetsnormer som naturligt nog värderas olika i kamrat- och föräldragruppen.

Rent spekulativt förefaller det som om rangordningen i värderingsmässigt kanske har mera överensstämmelse än vad fallet är när det gäller sanktionsstyrkan från respektive referensgrupp. Kamratsanktionerna skulle då drabba andra beteenden än dem föräldrarna reagerar starkast på. (Se Kap XIII).

E. Prövning av några referensgruppshypoteser

Mot bakgrund av tidigare forskningsresultat hade vi hypotesen att pojkarna skulle orientera sig närmre kamraterna i sina skattningar än flickorna (K-E mindre, hypotes 4) liksom att pojkarna skulle uppleva en större normdifferens mellan kamrater och föräldrar över huvudtaget (K-F större, hypotes 3). Dessutom antog vi att tonåringarna skulle orientera sig närmre kamraterna med ökad ålder - alltså en trend mot större kamratkonformitet (K-E mindre, hypotes 5). Hypoteserna 3 och 4 har testats för Åk 8, hypotes 5 över Åk 7-9 för varje item.

Hypotes 4 om pojkarnas större kamratorientering får knappast stöd i våra data. Tabell VIII:3 visar att närheten till kamraterna (K-E) är överlag lika stor för pojkar som för flickor, och förhållandet växlar något i olika årskurser. I Åk 8 är det inte något beteende som visar en signifikant mindre differens (E-K) för pojkarna (men väl ett i motsatt riktning). Orsaken kan delvis vara vår annorlunda kamratgruppsdefinition, där vi frågar efter de positiva normsändarna på kamratsidan. Tidigare forskningsresultat på denna punkt skulle då till en del kunna vara resultat av en arbitär kamratgruppsdefinition, som inte överensstämmer med kamratförhållanden i dessa årskurser.

Tabell VIII:3. Genomsnittlig differens mellan olika referensgruppers värderingar och egna värderingar i tonåren

	Differens E-K		Differens E-F		Differens K-F	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Åk 7 ^x	0,54	0,43	0,87	0,80	1,41	1,23
Åk 8	0,39	0,56	1,04	0,94	1,42	1,50
Åk 9	0,28	0,39	1,15	1,30	1,43	1,69

^x Baserar sig på 8 beteenden - samlagsfrågan saknas

Vi finner ju (Kap VI) att flickorna som referensgrupp på kamratsidan väljer bästa kamraten i större utsträckning än pojkarna, för vilken klasskamraterna utgör naturlig referensgrupp i många fall. Vid undersökningar där klasskamraterna utnyttjades som referensgrupp får vi alltså för flickornas del en "konstruerad" situation, som inbjuder till normfiktion. Detta skulle alltså kunna vara en orsak till de tidigare resultaten, som visar en större differens (E-K) hos flickorna.

Sannolikt har också utjämnings-tendensen mellan pojkar och flickor i attityder, som vi har kunnat konstatera på flera punkter i materialet, spelat roll för det aktuella resultatet.

Vi får inte heller stöd för hypotes 3 att pojkarna skulle utsättas för större potentiella normkonflikter (större differens F-K) än flickorna.

Som framgår av tabellen växlar förhållandet något i olika årskurser, och någon konsekvent större differens K-F för pojkarna är det inte fråga om, möjligen en trend däråt i Åk 9. Vad gäller de enskilda beteendena utsätts pojkarna i Åk 8 för större diskrepans när det gäller snatteri och stanna ute sent, men förhållandet är det omvända ex. vid hasch, där flickorna är i den situationen.

Hypotes 5, att tonåringarna skulle orientera sig närmre kamraterna med ökad ålder får stöd för flickornas del. Vi finner där en klar sådan trend, men denna är däremot inte signifikant för pojkarnas del. Tabell VIII:3 belyser också detta förhållande. Orsaken är här något tveksam, men pojkarna tycks ju delvis ha andra kamratrelationer i dessa åldrar än flickorna och i större utsträckning tillhöra en större grupp, där normfiktionsfaktorer kan spela in (se bl a Kap VI).

E. Sammanfattande diskussion av referensgruppsrelationer i värderingar

Vi vinner för det aktuella materialet från Örebro starkt stöd för det mönster man rapporterat också från andra länder, nämligen att tonåringarna genomsnittligt upplever föräldranormerna som strängare än de egna och kamratnormerna som mera accepterande.

Vi kunde här också konstatera att tonåringarna genomsnittligt är stränga i sina värderingar och avståndet till föräldrarna är för stora grupper sannolikt inte så stort, medan det för andra grupper kan vara betydligt större än vad figur VIII:1-3 visar. Vi har därför inte stannat vid översiktliga genomsnitt utan gått vidare och undersökt olika normgrupper bakom genomsnittet med hjälp av latent profilanalys. Undersökningen av dessa profilgrupper redovisas i Del III.

Vi finner en relativt stark överensstämmelse i den relativa placeringen av de här aktuella frågorna mellan tonåringarna själva och referensgrupperna kamrater och föräldrar.

De hypoteser om differentiella referensgruppsituationer för pojkar och flickor (3-4) som uppställts utifrån tidigare forskning får inte stöd i det svenska materialet, möjligen delvis på vår annorlunda kamratgruppsdefinition. För flickornas del men däremot inte för pojkar finner vi den förväntade orienteringen mot kamratvärderingarna med ökad ålder, som förutspåtts från tidigare undersökningar.

KAP IX. TONÅRINGARNAS EGNA HANDLINGSINTENTIONER

A. Attityder, normer och beteende

Relationen mellan en individs attityder, normer etc. mätta med olika frågeformulär och hans handlande i en konkret situation har varit uppe till debatt många gånger. Pessimistiska tongångar saknas inte. De Fleur & Westie (1963) ser t ex idén om konsistens mellan verbala responser och verkligt handlande som "the fallacy of expected correspondence". Campbells (1963) mera positiva syn i termer av olika situationella trösklar för verbalt och verkligt beteende har tidigare berörts.

Nyare trender inom attitydforskningen med multikomponentmetodik är resultat bl a av ett försök att närma sig den ovanstående problematiken. Man har där framför allt analyserat affektiva-, kognitiva- och actionkomponenter (Katz & Stodtland, 1958, Fishbein, 1967) hos attityder.

Den aktuella undersökningen koncentreras till beteendenormer, och ett mera beteendeanknutet mått är därför av stort intresse. Den aspekt vid attityd och normundersökningar, som ligger närmast det verkliga handlandet är beteendeintentionen (den konativa aspekten). Man försöker här mäta hur individen tänker sig att handla i en konkret situation.

Beteendeintentionsskattningar har sannolikt en mycket komplex bakgrund. Fishbein (1967) presenterar en teori, där beteendeintentionen ses som en funktion av 1a) individens kunskaper och förväntningar om konsekvenserna av beteendet liksom hans 1b) värdering av dessa konsekvenser. Till detta kommer 2a) individens normativa uppfattning att han borde göra så eller så liksom hans 2b) motivation att följa normen. Vad gäller 2a) måste man för tonåringar tänka sig att skilja på olika normativa uppfattningar, då det kanske finns olika förväntningar bland föräldrar och bland kamrater. Hur individen handlar i en sådan situation är betingat av 2b), hans motivation att följa den ena eller den andra normsändargruppen eller att inte göra detta.

Ytterligare faktorer kan naturligtvis påverka en individs beteendeintention, men dessa kan tänkas verka via någon av de faktorer som strukturerats av Fishbein.

Beteendeintentionen styrs alltså av en rad olika överväganden. Den är också situationsbunden. En jämförelse mellan den mera abstrakta värderingen av ett beteende och beteendeintentionen i en konkret situation kan exempelvis ge information om hur pass elastisk den normativa värderingen är, hur pass styrande den är för beteendet i fråga. Samtidigt kastar den ett intressant ljus över mätproblematiken. Vilken aspekt är mest väsentlig att belysa? Och hur skiljer sig den information vi får ut vid de olika mätningarna? Den sista frågan ger denna undersökning en belysning av för de här aktuella normfrågorna.

För att få ett mått på beteendeintentionerna frågade vi eleverna vad de trodde att de skulle göra i olika konkreta tonårssituationer. Situationerna hade konstruerats runt samma beteenden, som eleverna tidigare fått värdera utifrån egen, kamrat- och föräldrasynpunkt. (Situationerna i bilaga 2). Svaren innehöll 7 steg, från "skulle absolut inte ..." (1) till "skulle absolut ..." (7).

B. Allmän struktur i intentionerna

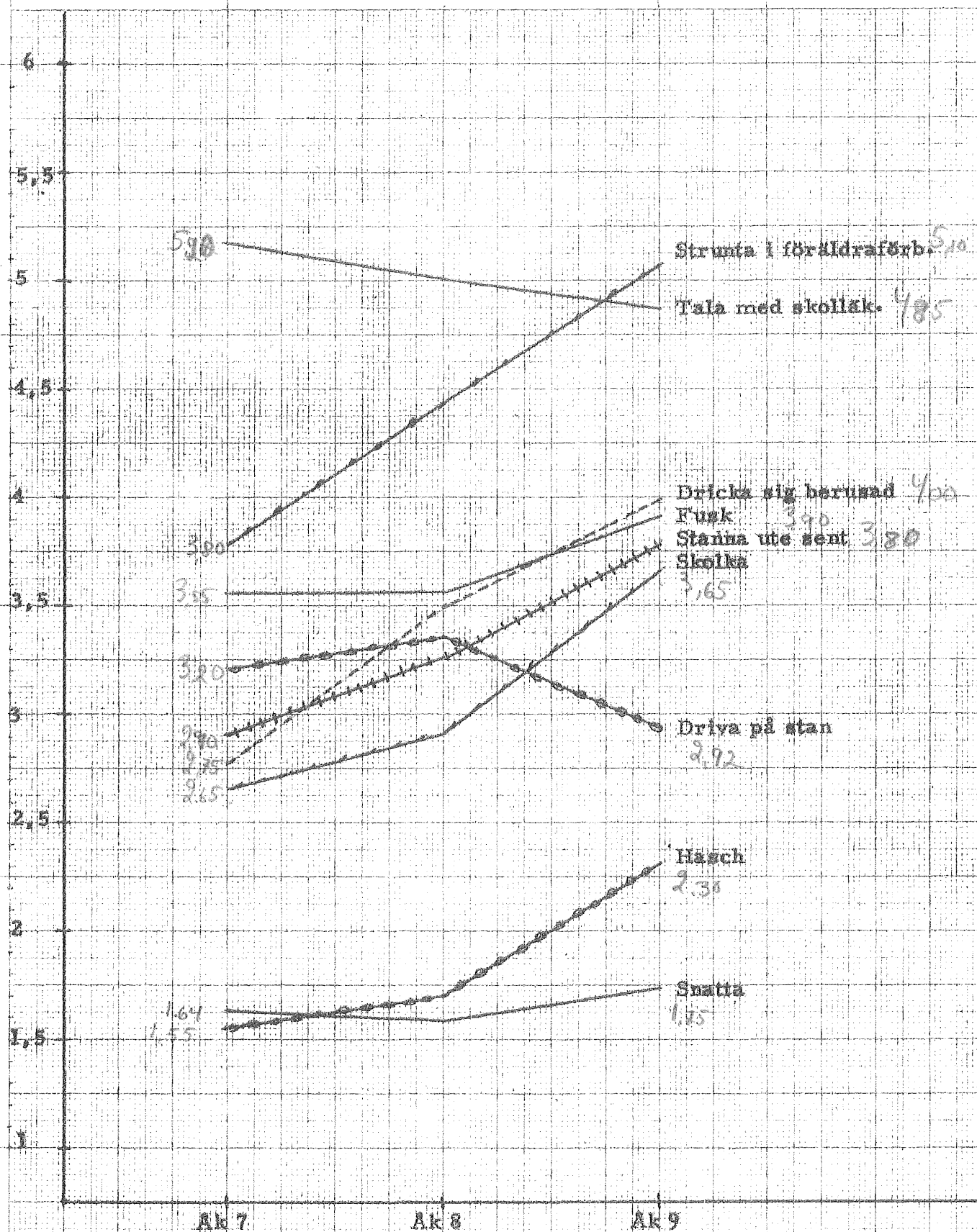
Skattningen av beteendeintentionerna täcker 9 olika situationer. Detta är ett beteende mindre än i värderingsdelen p g a att frågan om samlag utgick efter rekommendationer av en arbetsgrupp bestående av representanter för skolan och föräldrarna.

1. Genomsnittlig nivå i enskilda intentioner

Figur IX:1 och 2 visar medeltalen för de skattade beteendeintentionerna på olika åldersnivåer. (Bilaga 5 medeltal, Bilaga 9, fördelningarna).

Liksom vid tonåringarnas egna värderingar (Kap V) bildar snatteri och haschrökning ett strängare kluster. De övriga intentionerna sprider sig sedan över skalan. Man är mest accepterande inför "att tala med skol-läkaren", dvs detta beteende får flest handlingsintentioner. Genom att samlagsfrågan utgått kan vi tyvärr inte se om vi fått igen det "accepterande" klustret från värderingssidan.

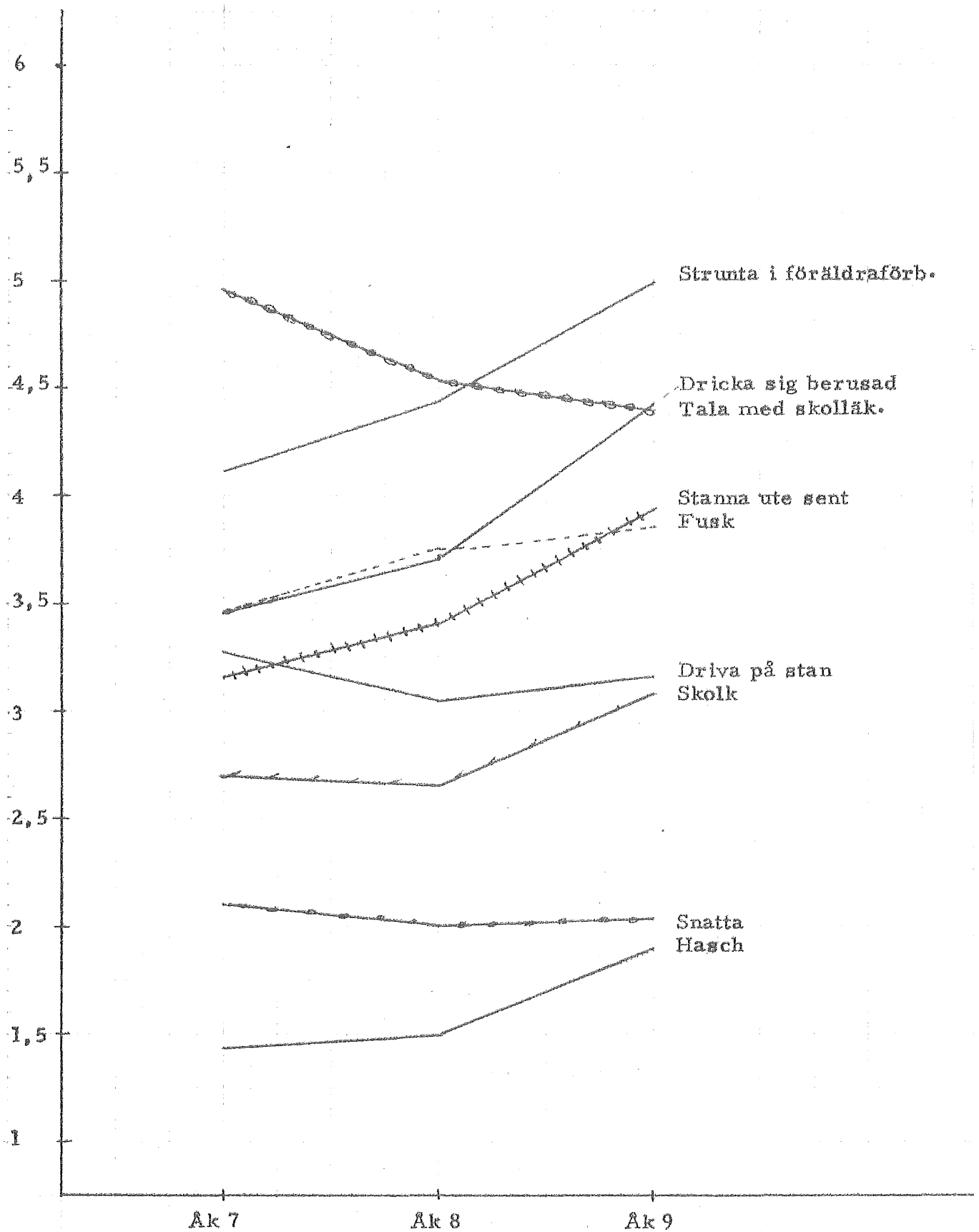
Figur IX:1. Flickornas egna beteendeintentioner i Ak
7-9. (Medeltal)

1= skulle absolut inte

7= skulle absolut

Figur IX: 2. Pojkarnas egna beteendeintentioner i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = skulle absolut inte

7 = skulle absolut

Som ett komplement till figurerna presenteras i Tabell IX:1 den procentuella andelen av eleverna som har aktiva handlingsintentioner. (Tabellen bygger på data från Åk 8, där materialet är mera fullständigt.)

I 8:an anser varannan elev oberoende av kön att de skulle strunta i föräldrarnas förbud (om dessa ex. förbjöd dem att gå på föräldrafria skivor etc.). Ungefär var tredje elev anger att de skulle stanna ute sent utan lov, fuska på skrivningar eller driva på stan varje kväll. Pojkar och flickor skiljer sig i 8:an åt vad gäller tendensen att driva på stan. Frågan kan här ha tolkats som en mera "kvinnlig aktivitet", vilket dock inte är lika utpräglat i övriga årskurser.

40 % av eleverna i Åk 8 skulle dricka sig berusade om situationen inbjöd till det. Man noterar här dels den höga procenten och dels att denna procent är ungefär lika hög för både pojkar och flickor. Antalet ölberusade elever har ökat kraftigt sedan mellanölet introducerades och nyligen har en åldersrestriktion för inköp införts med tanke på detta. Denna kom dock efter undersökningens genomförande.

Tabell IX:1. Procentuella andelen elever i Åk 8 som anger att de skulle utföra handlingen i fråga (skalsteg 5-7).

Handling	Flickor	Pojkar
Pröva hasch	7%	4%
Snatta i butik/varuhus	4%	8%
Fuska på skrivning/förhör	36%	37%
Stanna ute sent på natten utan lov	29%	31%
Skolka från skolan	24%	16%
Strunta i föräldraförbud	55%	55%
Dricka sig berusad	39%	41%
Driva på stan varje kväll/stå v. ngn kiosk och hänga	35%	22%
Tala m. skolläkaren om kamr. med knarkp.	67%	54%

Var 4:e flicka i 8:an skulle skolka i en frestande situation enligt tabellen. Den situation som strukturerats är "ren" skolsituation, men även här tycks flickorna ha större tendenser till skolk än pojkarna.

Av tabellen framgår att "kamratsolidaritetsfrågan" (Tala med skolläkaren) inte fungerat bra. Denna fråga får det procentuellt högsta antalet elever med positiva handlingsintentioner. Vid samtal med läkare inom narkoman-

vården finner man helt motsatta erfarenheter, dvs eleverna tvekar av solidaritets skäl att ta upp frågan med några parter på skolan. Att enkätfrågan inte fungerat så, kan möjligen bero på frågans konstruktion (formuleringen "för att hjälpa honom/henne"). Till en del kan det också vara en följd av att så få elever ställts inför situationen i verkligheten. Har de aldrig upplevt lojalitetskonflikten är det naturligtvis lättare att ge en aktiv skattning.

(De enskilda svarsfördelningarna för Åk 8:s handlingsintentioner kan studeras i bilaga 9).

2. Genomsnittliga handlingsintentioner

De genomsnittliga handlingsintentionerna över 8 handlingar återges i tabell IX:2. På detta översiktliga plan finns inga egentliga könsdifferenser i intentionerna, men däremot en klar ålderseffekt.

Tabell IX:2. Genomsnittliga handlingsintentioner över 8 beteenden för Åk 7-9. (Tala med skolläkaren ingår ej.)

Genomsnittliga handlingsintentioner	Flickor M	Pojkar M	N _{fl}	N _p
Årskurs 7	2,77	2,97	117	116
Årskurs 8	3,04	3,06	533	525
Årskurs 9	3,42	3,42	111	116

Handlingsintentionerna ökar vid högre ålder, vilket är förväntat med tanke på att flera av de studerade normerna har stark åldersanknytning.

C. Värderingar och handlingsintentioner

Tabell IX:1 ger en något annan bild av tonårnormerna än den man såg vid de egna värderingarna i Kap V. Skattningen av de egna värderingarna ger en mera abstrakt, affektiv upplevelse. Det är ofta detta mått som använts vid normundersökningar (Takala, 1965, Beller, 1949, Friedenberg & Havighurst, 1948). Handlingsintentionerna däremot ger en mera konkret och situationsbunden skattning med hjälp av en teknik som vunnit insteg mer och mer (Morris, 1958, Musgrove, 1964, Riley, Riley & Moore, 1961, Brittain, 1967), och vi koncentrerar oss där också mera på de direkta handlingsimplikationerna av elevernas normsystem.

Vår målsättning var bl a att studera hur pass olika dessa två aspekter - värderingar och beteendeintentioner - ter sig för en tonårspopulation. Vi hade här hypotesen (15) att vid de värderande skattningarna skulle vi få en bild av tonåringarna som mera "etiska" än vad deras handlingsintentioner utvisade. Dvs vi antog att man skulle vara strängare i sina värderingar, eftersom man då kunde göra en renodlat "etisk" bedömning, medan man vid beteendeintentionerna fick med livets alla andra motiv i sin bedömning.

Denna hypotes bekräftades också mycket klart som tabellen IX:3 nedan visar. Vi får en betydande skillnad mellan det affektivt laddade värderingsmättet och det actionladdade intentionsmättet. Ett stort antal elever anger trots en icke-accepterande värdering av beteendet att de i en lockande situation skulle bryta mot (sammhälls-, föräldra-)normerna.

Tabell IX:3. Jämförelse mellan den procentuella andelen elever som ger en accepterande värdering (skalsteg 5-7) av ett beteende och dem som anger en aktiv beteendeintention (skalsteg 5-7).

Handling	Flickor		Pojkar	
	Egen värdering %	Egen handlingsintention. %	Egen värdering %	Egen handlingsintention. %
Pröva hasch	2	7	1	4
Snatta i butik/varuhus	2	4	3	8
Fuska på skrivn./förhör	8	36	7	37
Skolka från skolan	10	24	9	16
Stanna ute sent på natten utan lov	10	29	15	31
Strunta i föräldraförbud	16	55	16	55
Dricka sig berusad	21	39	23	41
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga	30	35	23	22
Tala m. skolläkaren om kamr. m. knarkp.	85	67	80	54

Detta visar exempelvis diskrepansen mellan värderingen av fusk och handlingsintentionerna i en situation, där betyg etc. står på spel. Bara 7-8% av eleverna accepterar fusk i sina värderingar, men 35-36% anser att de skulle fuska i en frestande situation. Exempelt belyser klart flexibiliteten i värderingarna, dvs hur man kan tänja på sitt "samvete" när andra motiv än etiska kommer in i bilden.

Situationen är likartad vad gäller att strunta i föräldraförbud. Värderingsmässigt är man föga accepterande (bara 16 % anger acceptans), men ställs man inför en situation, där föräldrarna ex. ställer upp förbud mot föräldrafria skivor etc., då trotsar mer än hälften av eleverna detta förbud.

För majoriteten av de studerade beteendena är förhållandet likartat, dvs man är strängare i sina värderingar än i sina handlingsintentioner. Vad gäller att driva på stan är denna diskrepans inte längre klar. Till en del torde detta vara resultat av att man i sin egen värdering inte såg något speciellt negativt i detta beteende. Överensstämmelsen mellan värdering och handlingsintentioner tycks i sådana fall kunna bli större.

Vi återkommer i Kap XII till frågan om värderingar och handlingsintentioner och de mättekniska slutsatser man kan dra av resultaten.

D. Handlingsintentioner och ålder - prövning av en hypotes

Vi prövar här hypotesen 14 b, som antar att vi ska finna en ökning i högre årskurser av handlingsintentionerna för beteenden som regleras av åldersnormer. Liksom vid värderingarna bryter vi här kapiteluppdelningen och behandlar hypotes 14 för såväl egna intentioner som för perciperade kamratintentioner och föräldraförväntningar.

1. Egna handlingsintentioner

Av de beteenden vi studerar har speciellt normerna för "dricka sig berusad", "samlag", "stanna ute sent" och "strunta i föräldraförbud" en klar relation till åldern hos normmottagaren. Redan figurerna IX:1-2 visade åldersförändringar för dessa beteenden (samlag ingår ej för handlingsintentionerna). Vi får alltså starkt stöd för hypotesen 14 b vad gäller tonåringarnas egna handlingsintentioner, vilket bekräftas i tabell IX:4-5 för såväl pojkar som flickor. Förändringarna i intentionerna blir påtagliga redan mellan Åk 7-8 för flickornas del medan pojkarnas intentioner blir signifikant aktivare mellan Åk 8-9.

Utanför den uppställda hypotesen finner vi också en åldersrelaterad ökning i intentionerna att pröva hasch och att skolka. Denna trend blir speciellt märkbar mellan Åk 8-9 och är en parallell till en mildare värdering av dessa beteenden under denna period (Kap V). Dessa två beteenden tycks debutera något senare och är väl frekventast just i de högsta årskurser-

Tabell IX:4. Sammanställning av signifikanta åldersskillnader i flickornas egna- och kamraternas perc. handlingsintentioner resp. i föräldraförväntningar på tonårsbeteendet.

(Om något annat ej anges avser skillnaden en förändring mot ökad frekvens)

Beteendeintention	Egna handlingsintent.			Perc. kamratintent.			Perc. föräldr. förvänt. på beteendet		
	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9
Fuska på skrivn./förhör		p<.10)					p<.001		p<.001
Pröva hasch		p<.001	p<.001		p<.05			p<.001	p<.02
Stanna ute sent på natten utan lov	p<.05	p<.02	p<.01		p<.05	p<.10)	p<.05	p<.02	p<.001
Skolka från skolan		p<.001	p<.001		p<.01	p<.10)		p<.001	p<.001
Dricka sig berusad	p<.001	p<.01	p<.001	p<.05	p<.10)	p<.01		p<.01	p<.01
Snatta i butik/varuhus				p<.10)		p<.05)			
Tala m. skolläkaren om kamr. m. knarkp.					p<.05)				
Strunta i föräldraförbud	p<.001	p<.001	p<.001	p<.10)	p<.05	p<.01	p<.01	p<.05	p<.001
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga		p<.02)			p<.01	p<.01			

* anger minskad frekvens med ökad ålder

Tabell IX:5. Sammanställning av signifikanta åldersskillnader i pojkarnas egna- och i kamraternas perc. handlingsintentioner resp. i föräldraförväntningar på tonårsbeteendet.
(Om något annat ej anges avser skillnaden en förändring mot ökad frekvens)

Beteendeintention	Egna handlingsintent.			Perc. kamratintent.			Perc. föräldraförväntn. på beteendet		
	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9	Åk7-8	Åk8-9	Åk7-9
Fuska på skrivn./förhör	p<(.10)		p<(.10)			p<(.10)			
Pröva hasch		p<.02	p<.02		p<.05			p<.02	
Stanna ute sent på natten utan lov		p<.01	p<.01		p<.001	p<.01		p<.01	p<.05
Skolka från skolan		p<.05	p<(.10)		p<.01			p<.02	
Dricka sig berusad		p<.001	p<.001	p<(.10)	p<.001	p<.001			p<.05
Snatta i butik/varuhus				p<.05 ⁻					
Tala med skolläkaren om kamr. m. knarkp.	p<.01 ⁻		p<.02 ⁻			p<(.10) ⁻			
Strunta i föräldraförbud	p<(.10)	p<.01	p<.001	p<(.10)	p<.001	p<.001			(p<.10)
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga									

- anger minskad frekvens med ökad ålder

na. Den något starkare trenden till haschrökning och skolk för flickornas del kan ev. förklaras av deras umgänge med äldre pojkvänner (hasch) och av att skolk delvis har en annan karaktär hos flickorna än hos pojkarna.

Två beteenden visar snarast minskad handlingsbenägenhet vid högre ålder. Flickorna tycks finna andra umgängesformer än att driva på stan och genom att knarkproblematiken blir aktuellare i de högre klasserna aktualiseras sannolikt solidaritetsaspekterna. Detta leder till minskade handlingsintentioner inför att gå till skolläkaren om en kamrat har knarkproblem. (Signifikant trend hos pojkarna, där solidaritetsaspekterna kanske är mera påtagliga. Jmf. hypotes 13).

I tonåringarnas egna värderingar visade flickorna en minskad acceptans för snatteri med ökad ålder. Vi noterar här att dessa värderingsförändringar inte har lett till minskade egna intentioner att snatta (se dock punkt 2).

2. Perception av kamraternas handlingsintentioner

Skillnaderna mellan årskurserna i handlingsklimatet på kamratsidan ger återigen stöd för hypotes 14 b. Tonåringarna förväntar sig oftare i högre årskurser att kamraterna dricker sig berusade, stannar ute sent utan lov, och struntar i föräldraförbud.

Ålderstrenden vad gäller haschrökning och snatteri från de egna intentionerna återkommer, om än något svagare.

Vi påpekade ovan att den strängare värderingen av snatteri för flickorna i högre årskurser inte åtföljdes av minskade handlingsintentioner, men man förväntar sig mindre intentioner att snatta hos sina kamrater i Åk 9 än i Åk 7, vilket alltså ändå visar på en parallell utveckling av värderingar och handlingsintentioner.

Den avtagande trenden vad gäller att driva på stan (flickorna) upplever man också hos kamraterna liksom trenden mot tilltagande skepsis inför att söka hjälp hos skolläkare när någon kamrat har narkotikaproblem.

3. Perciperade föräldraförväntningar på tonårsbeteendet

Vi prövar här hypotesen 14 b, som antar att också föräldraklimatet förändras med frekventare förväntningar om förekomst av beteenden som regleras av åldersnormer, när tonåringarna blir äldre.

Pojkarna tycker inte att föräldrarnas förväntningar om normbrott ökar särskilt mycket mellan Åk 7 och Åk 9 , vilket framgår av tabell IX:5.

Hypotes 14 b får ändå ett visst stöd, då de förväntningar som förändras gäller just de åldersnormreglerade beteendena. Explorativt finner vi också att flera föräldrar tycks förvänta sig att deras tonårspojkar skulle pröva hasch eller skolka i den sista årskursen.

För flickornas del är förändringarna mera markerade (tabell IX:4). Hypotes 14 får där starkt stöd. Möjligen är detta betingat av flickornas tidigare mognad. Föräldrarna till flickor i Åk 9 förväntar sig också signifikans oftare att deras tonåringar ska fuka, röka hasch eller skolka jämfört med föräldrarna i Åk 7.

Vi finner alltså för såväl pojkar som flickor en parallellitet i utvecklingen mellan tonårsbeteendet och föräldraförväntningarna, även om vi kan (Kap XI) konstatera att föräldraförväntningarna på många punkter är orealistiska.

4. Ålderstrender och handlingsintentioner

De ålderstrender vi har funnit i materialet utgör delvis en validering. De beteenden som regleras av åldersnormer visar tendens att öka i högre årskurser. Detta gäller såväl egna intentioner som skattning av kamratbeteendet. Föräldrarna antas också förvänta sig fler "normbrott" av denna typ i högre årskurser. Denna sista punkt visat alltså också på en parallellitet i utvecklingen i tonåringarnas handlingsmönster och föräldraförväntningarna.

Utöver de beteenden som studeras i hypotes 14 har vi funnit en genomgående ökning av intentionerna till skolk och haschrökning i framför allt sista årskursen.

E. Könnsroller och handlingsintentioner - prövning av några hypoteser

Vi prövar här de könsrollsrelaterade hypoteserna (7, 9-11, 13) från Kap III för tonåringarnas egna handlingsintentioner och för perceptionen av kamratintentionerna resp. föräldraförväntningar. (Vi bryter här alltså återigen kapiteluppdelningen för att få överskådligare data.)

1. Snatta i butik/varuhus

Vi vet att kvinnorna mindre sällan återfinns i brottsstatistiken, möjligen på grund av skilda förväntningar och roller eller en strängare "överjagsuppbyggnad". Hypotes 7b antar därför att tonårsflickorna har mindre intentioner till snatteri än pojkarna.

Hypotes 7 får starkt stöd i materialet (tabell XI:6). Flickorna har mindre ofta intentioner att snatta och de upplever också ett strängare handlingsklimat på kamratsidan. Även föräldrarna förväntar sig mindre normbrott från flickornas sida, vilket stöder hypotes 11 att dessa könsrollsrelaterade förväntningar är påtagliga också i föräldragenerationen och upplevs av tonåringarna.

2. Alkoholberusning

Hypotes 9b baserar sig på det allmänna könsrollsmönstret som säger att kvinnor som dricker sig berusade är mera "förkastliga" än män. Vi antar alltså att tonårsflickorna ska ha mindre frekventa egna intentioner att dricka sig berusade än pojkarna och uppleva färre intentioner hos sina kamrater. De antar också uppleva att föräldrarna förväntar sig färre normbrott (hypotes 11).

Stödet för hypotes 9b är inte särskilt starkt. Vi finner visserligen genomgående att pojkarna oftare anger att de skulle dricka sig berusade i en frestande situation än vad flickorna gör, men trenden når klar signifikans endast i Åk 7. Tonåringarna tycks också uppleva relativt likartade intentioner i fråga om alkoholberusning hos sina kamrater även om trenden går i hypotesens riktning. Vi kan alltså konstatera att det här tycks ha skett en väsentlig uppluckring av det gamla könsrollsmönstret även om rester fortfarande finns kvar. Hypotes 11 att föräldrarna till tonårspojkar antas förvänta sig fler incidenter med alkoholberusning än flickornas föräldrar får inte stöd. Möjligen är detta betingat av att tonåringarna över huvud taget tror att föräldrarna förväntar sig få normbrott av denna typ (dvs föräldrarna antas vara orealistiska).

3. Föräldratrots

Pojkarna antas oftare uppleva föräldraförväntningar om sådana normbrott som inbegriper föräldratrots (hypotes 11) än flickorna.

Vi fann dock för värderingarna föga stöd för hypotes 10 och också viss tveksamhet inför den gruppering av frågor som gjorts. Hypotes 10b antar att pojkarna ska visa större trots mot föräldranormerna "stanna ute sent

Tabell IX:6. Sammanställning av signifikanta könsskillnader i egna och kamraternas perc. handlingsintentioner resp. i perc. föräldraförväntningar. (Om annat ej angäs, antas skillnaden innebära att pojkarna har/upplever aktivare handlingsintentioner).

Beteendeintention	Egna handlingsintent.			Perc. kamratintent.			Perc. av föräldr. beteende förväntningar		
	Åk 7	Åk 8	Åk 9	Åk 7	Åk 8	Åk 9	Åk 7	Åk 8	Åk 9
Fuska på skrivn./förhör							p<.05		(p<.05) ⁺
Pröva hasch		p<.01 ⁺	p<(.10) ⁺		p<.05 ⁺				
Stanna ute sent på natten utan lov									
Skolka från skolan		p<.02 ⁺	p<.02 ⁺		p<.02 ⁺			p<.001 ⁺	p<.02 ⁺
Dricka sig berusad	p<.01	p<(.10)	p<(.10)			(p<.10)			
Snatta i butik/varuhus	p<.01	p<.001		p<.01	p<.001	p<.001	p<.05	p<.01	(p<.10)
Tala med skolläkaren om kamr, m. knarkp.		p<.001 ⁺	p<.05 ⁺		p<.001 ⁺			p<.05 ⁺	
Strunta i föräldraförbud									
Driva på stan varje kväll/stå v. ngn kiosk o hänga		p<.01 ⁺			p<.05 ⁺			p<.01 ⁺	

+ anger att flickorna har frekventare handlingsintentioner än pojkarna

utan lov" och "strunta i föräldraförbud" än flickorna och också uppleva mera trots hos sina kamrater.

Vi finner här inga som helst skillnader mellan pojkar och flickor vad gäller deras intentioner att strunta i föräldraförbud eller stanna ute sent. För flickornas del förekom en strängare värdering av "stanna ute sent på natten utan lov" än hos pojkarna, men denna tycks inte ha slagit igenom i handlingsintentionerna. Vi får alltså inte stöd för hypotesen (10b) om större "föräldratrots" hos pojkarna.

Pojkar och flickor i dessa åldrar upplever likartade intentioner hos sina kamrater och också likartade förväntningar från föräldrarna. Hypotes 11 får alltså inte heller stöd.

4. Kamratsolidaritet

I litteraturen betonas ofta pojkarnas starka kamratsolidaritet, vilket lett till hypotes 13, att pojkarna själva skulle ha mindre frekventa intentioner att tala med skolläkaren om en kamrat med knarkproblem (då detta kan upplevas som att man "lämnar ut" kamraten, "tjallar" etc.) än flickorna, och också uppleva färre kamratintentioner av detta slag.

Vi får ett visst stöd för hypotes 13 i tabell XI:6 i högre årskurser, där knarkproblematiken aktualiserats.

5. Skolka från skolan, driva på stan

Vi hade inga speciella hypoteser om könsskillnader vad gäller skolk, men fann redan på värderingssidan sådana skillnader. Dessa får här ytterligare bekräftelse. Tonårsflickorna i de två högsta årskurserna har frekventare egna intentioner till skolk och de tror att föräldrarna förväntar sig att de skolkar i större utsträckning än vad pojkarna gör. Man kan här anknyta till diskussionen om att skolk antagligen har en vidare definition för flickornas del.

Utanför hypoteserna finner vi också en genomgående bild av att flickorna i Åk 8 oftare tycks driva på stan eller stå vid någon kiosk och hänga. I övriga klasser är dessa tendenser mer likartade för pojkar och flickor.

6. Pröva hasch

Flickorna i högre årskurser har också frekventare handlingsintentioner att pröva hasch än pojkarna. Vi har tidigare varit inne på tanken att detta kan ha samband med flickornas umgänge med äldre pojkvänner. Flickorna tenderar också att uppleva ett mildare handlingsklimat bland kamraterna.

7. Könnsroller i handlingsintentioner, några kommentarer

Könsskillnaderna tycks finnas kvar vad gäller efterlevnaden av mera "moraliska" regler som "du skall inte stjäla", där flickorna är mera laglydiga i sina intentioner.

Gamla könroller kring alkoholkonsumtion tycks däremot ha mindre genomslagskraft i tonårspopulationen. Vi finner heller inget stöd för den hypotes som antog att pojkarna skulle visa större mått av "föräldratrots."

Utanför hypoteserna finner vi en trend (med motsvarighet på värderings- sidan) som visar att flickorna har frekventare intentioner att skolka och pröva hasch i högre årskurser och också upplever ett mildare handlingsklimat från kamraternas sida och delvis från föräldrarnas (skolk). Vad gäller skolk antar vi att definitionen skiljer sig något mellan könen och i fråga om hasch tror vi att flickornas interaktion med äldre pojkvänner kan ha betydelse.

KAP X. PERCEPTIONEN AV HANDLINGSKLIMATET PÅ KAMRATSIDAN

Liksom vid värderingarna är vi intresserade av upplevelsen av de "sända" beteendenormerna från kamraterna. Skattningarna av kamraternas handlingsintentioner ger oss viss information om det "normklimat" för olika handlingar som föreligger i elevernas kamratgrupper. Kamraternas perciperade handlingsintentioner kan bli ses som ett "tryck" till likartat beteende.

Tekniken är också här indirekt. I anknytning till de konkreta tonårssituationerna frågade vi "Vad tror Du dina kamrater skulle göra i en sådan situation?" Svaren innehöll liksom vid de egna handlingsintentionerna 7 skalsteg från "skulle absolut inte ..." (1) till "skulle absolut ..." (7).

Som redan påpekats vad gäller värderingarna är skattningen av kamraternas handlingsintentioner sannolikt mindre censurerad än skattningen av de egna intentionerna och ger kanske därigenom också en "sannare" bild av förekomsten av dessa beteenden i en tonårspopulation.

Informationen om kamraternas handlingstendenser ger oss den ena polen i det handlingsfält där eleven fungerar. Den andra polen - föräldrarnas beteendeförväntningar kommer att behandlas i följande kapitel.

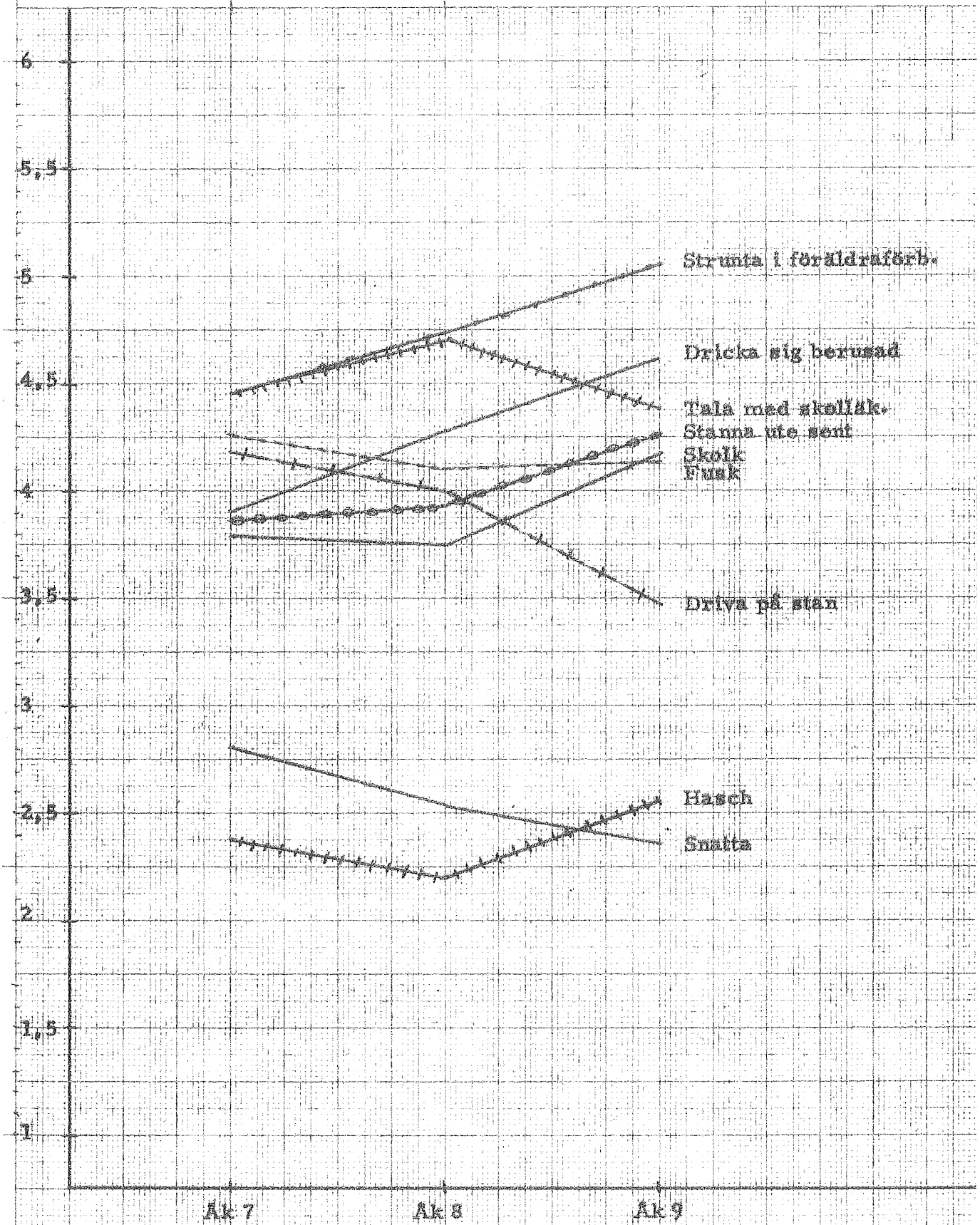
A. Kamraternas perciperade handlingstendenser

Figur X:1 och 2 visar de genomsnittliga handlingsintentionerna i olika årskurser. Bilden är likartad den för de egna intentionerna men handlingsintentionerna är mera uttalade.

Tabell X:1 visar det procentuella antalet elever som upplever aktiva handlingsintentioner från kamraternas sida i Åk 8.

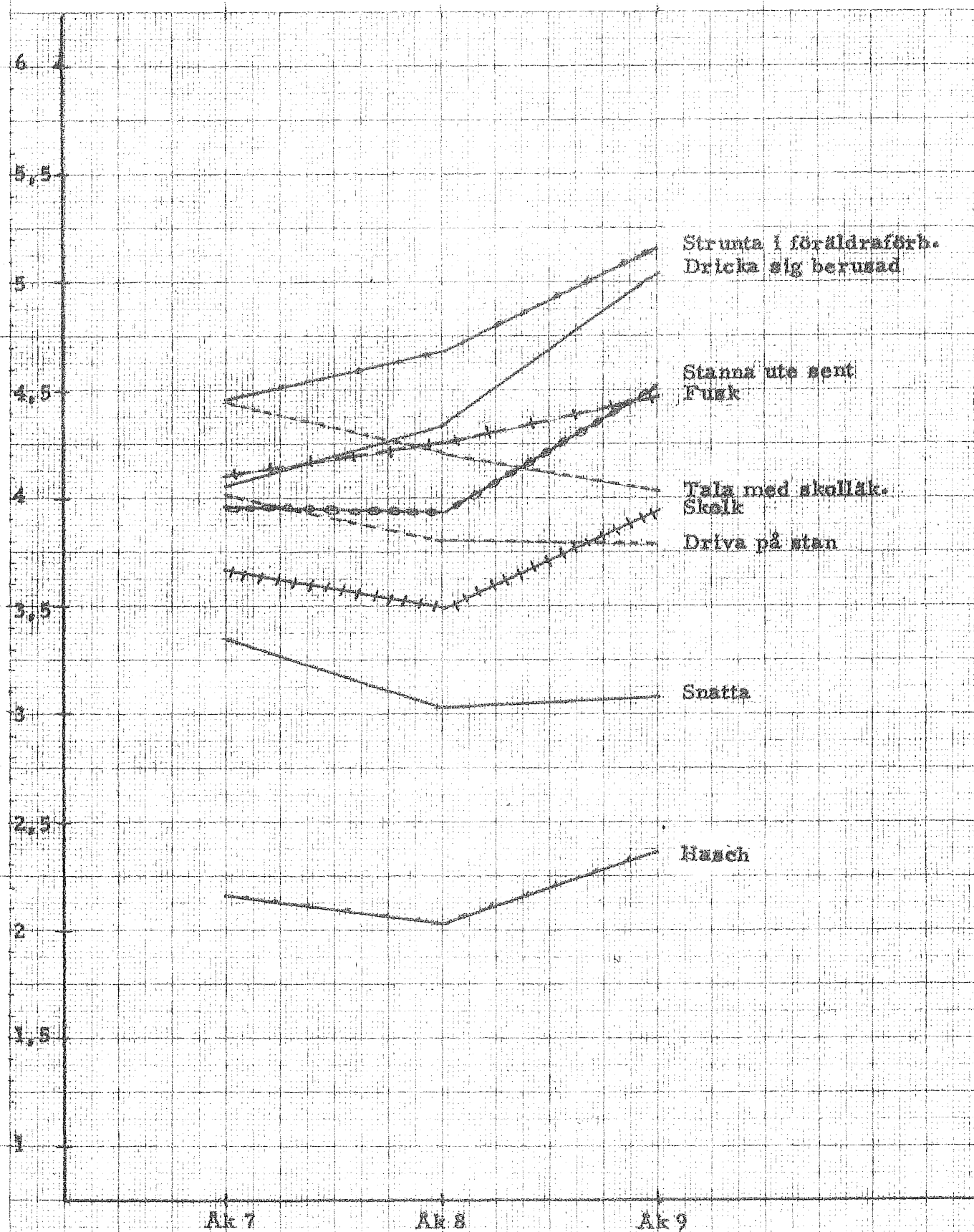
Man kan konstatera att det fortfarande är en minoritet av eleverna som förväntar sig att kamraterna ska röka hasch eller snatta i Åk 8. Kamrattrycket för sådana beteenden tycks vara begränsat till den liten del av elevpopulationen. Däremot förväntar sig ca varannan elev att kamraterna ska

Figur X:1. Flickornas perception av kamraternas bete-
 endeintentioner i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = skulle absolut inte
 7 = skulle absolut

Figur X:2. Pojkarnas perception av kamraternas bete-
 endeintentioner i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = skulle absolut inte
 7 = skulle absolut

Tabell X:1. Procentuella andelen elever i Åk 8 som upplever att kamraterna skulle utföra den aktuella handlingen (skalsteg 5-7).

Handling	Flickor	Pojkar
Pröva hasch	10%	5%
Snatta i butik/varuhus	15%	20%
Fuska på skrivn./förhör	46%	47%
Skolka från skolan	42%	31%
Stanna ute sent på natten utan lov	40%	40%
Strunta i föräldraförbud	62%	60%
Dricka sig berusad	55%	53%
Driva på stan varje kväll/stå v. ngn kiosk o hänga	45%	35%
Tala m. skolläk. om kamr. m. knarkp.	59%	41%
Totala antalet elever	N = 533	N = 525

fuska, dricka sig berusade och strunta i föräldraförbud. Något färre, men fortfarande mellan var tredje och varannan elev tror att deras kamrater skulle skolka, att de skulle stanna ute sent utan lov om de hamnade i en lockande situation, driva på stan varje kväll etc.

Dessa siffror visar oss alltså hur tonåringen själv upplever normklimatet på handlingsplanet i tonårskretsar. Ur den synpunkten är det alltså en mycket väsentlig information, som tabell X:1 ger. Jämför man dessa siffror med tonåringarnas egna värderingar, så som de skattades på ett tidigare stadium (tabell V:1) är det en påtaglig skillnad. Många elever tycks upplevat ett ganska starkt "tryck" till olika aktiviteter, åtminstone om de vill likna sina kamrater.

Man kan här liksom vid jämförelsen mellan egna värderingar och egna handlingsintentioner konstatera att eleverna är striktare i skattningen av kamraternas värderingar än i dessas handlingsintentioner. Detta framgår klart vid jämförelser mellan tabellen VI:3 (sid.33) och tabellen ovan. Som tidigare påpekats är handlingsintentionen multipelt determinerad och den etiska värderingen är bara en av de många motiv som ligger bakom handlingsintentionen.

De enskilda svarsfördelningarna för kamraterans handlingsintentioner framgår av bilaga 10 (Medelvärden i bilaga 5).

B. Egna handlingsintentioner och perceptionen av kamraternas

Skillnaden mellan en individs ~~egen~~ handlingsintention och hans skattning av kamraternas är signifikant ($p < .001$) oberoende av kön för samtliga de studerade beteendena i Åk 8. I alla fall utom för "tala med skolläkaren", där trenden följdenligt är motsatt, percipieras alltså mera aktiva handlingsintentioner hos kamraterna än hos eleven själv. (I Kap XII diskuteras förändringen i olika årskurser för differensen mellan egna intentioner och perceptionen av kamraternas). Detta innebär att eleverna över lag upplever ett mildare normklimat i kamratgruppen är deras egen ståndpunkt.

Tabell X:2. Jämförelse mellan den procentuella andelen elever med egen aktiv handlingsintention och motsvarande för percipierade kamratintentioner (skalsteg 5-7).

Handling	Flickor		Pojkar	
	Eg. handl- intention %	Perc.kamr- intention %	Eg. handl- intention %	Perc.kam- ratintention %
Pröva hasch	7	10	4	5
Snatta i butik/varuhus	4	15	8	20
Fuska på skrivn./föhhör	36	46	37	47
Skolka från skolan	24	42	16	31
Stanna ute sent på natten utan lov	29	40	31	40
Strunta i föräldraförbud	55	62	55	60
Dricka sig berusad	39	55	41	53
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga	35	45	22	35
Tala m. skolläkaren om kamr. m. knarkp.	67	59	54	41

Tabell X:2 visar att den procent av kamraterna som antas snatta, skolka dricka sig berusad etc. väsentligt överstiger den procentuella andelen elever som angivit att de själva skulle göra detta. Bara för haschrökningen är överensstämmelsen relativt god. Detta är att beteende som är nytt, införskaffandet av hasch kräver en viss procedur etc. och informationen om vilka som använder hasch är sannolikt större än för övriga beteenden.

Man kan av den förvånansvärt höga förväntan på snatteri bland kamraterna, dra slutsatsen att trots de stränga värderingarna (som hos flickor ökar med ökad ålder) är detta ett beteende som har aktualitet i tonårspopulationen. Även om man själv inte snattar/slutat snatta förväntar sig 15-20 % av eleverna att kamraterna ska snatta.

Vad gäller att tala med skolläkaren om kamrat med knarkproblem kommer lojalitetsaspekterna fram. Man tror att man själv i större utsträckning trots allt ser till kamraternas bästa, medan att inte lämna ut en kamrat slår igenom något mer i skattningen av kamraternas intentioner. Censuren verkar här omvänt.

KAP XI. PERCEPTION AV FÖRÄLDRAFÖRVÄNTNINGAR PÅ TONÅRSBETEENDET

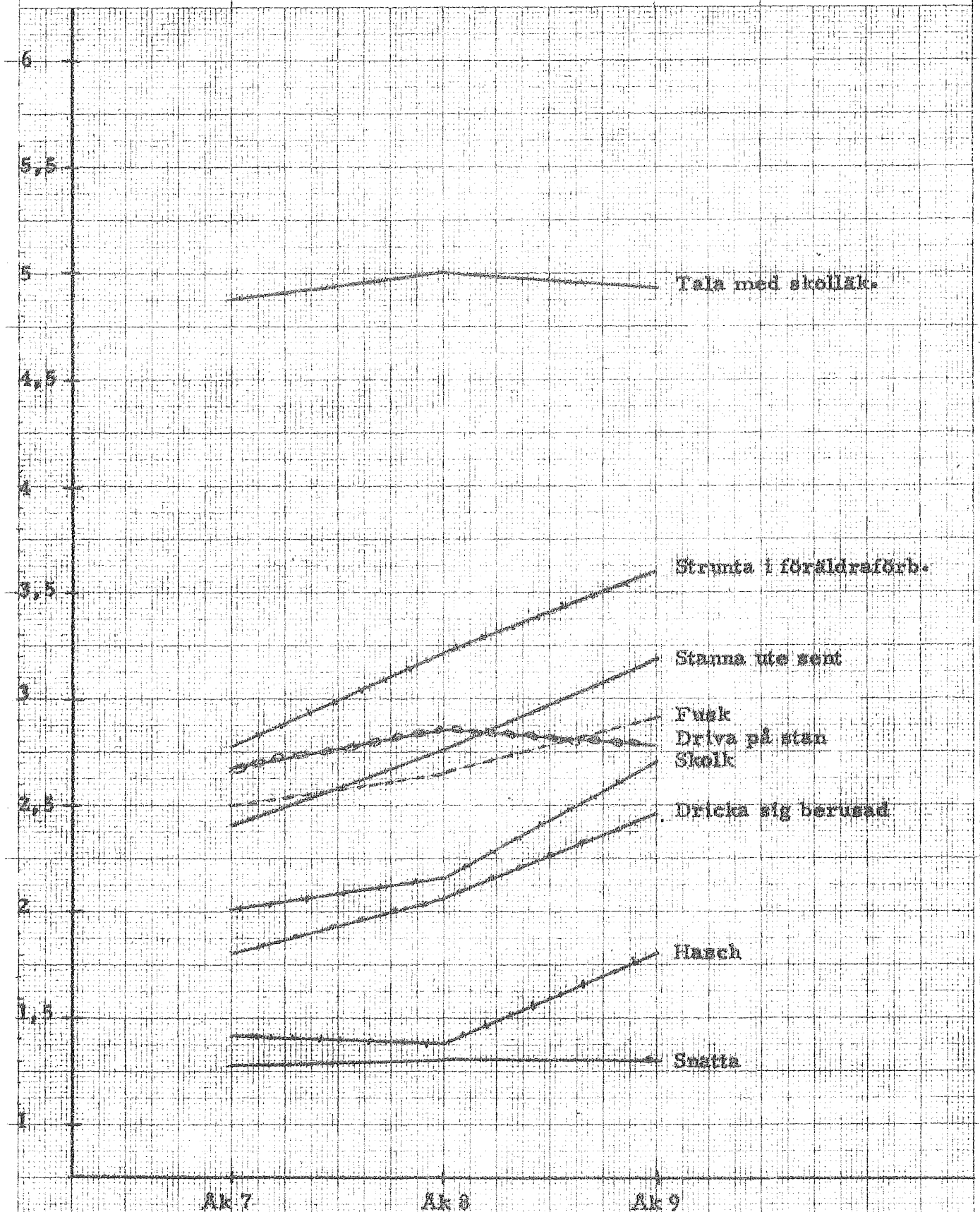
Av Kap VII framgick det klart att eleverna upplever föräldravärderingarna som avståndstagande till alla normbrott. Att fråga tonåringarna om vad deras föräldrar ansåg att de borde göra i olika tonårssituationer hade troligen inte givit något väsentligt informationstillskott. Vi var här mera intresserade av tonåringarnas upplevelse av de verkliga föräldraförväntningarna på deras beteende. Vi valde därför att i samband med att eleverna skattade sina egna och kamraternas beteendetendenser fråga hur föräldrarna trodde att de skulle bete sig. På frågan "Vad tror dina föräldrar att du skulle göra" finns alternativ från Mina föräldrar tror nog att jag "säkert inte skulle "(1) till att jag "absolut skulle"(7).

A. Percipierade föräldraförväntningar på olika tonårsbeteenden

Föräldrarna antas vänta sig flest normbrott (Figur XI:1 och 2) i situationer där de själva ställt upp förbud, ex. mot föräldrafria skivor eller förbud mot att stanna ute sent. De tycks i viss utsträckning också vänta sig att flickorna "driver på stan" på kvällarna. Det är däremot i tonåringarnas ögon mycket få föräldrar som tror att deras barn skulle snatta eller röka hasch. Den procentuella andelen av föräldrarna som antas förvänta sig "normbrott" hos tonåringarna framgår av Tabell XI:1, för Åk 8:s material. Åtminstone från tonåringens horisont tycks föräldrarna ha en bild av sina barn som ovanligt "lydiga". (Medelvärden i bilaga 5).

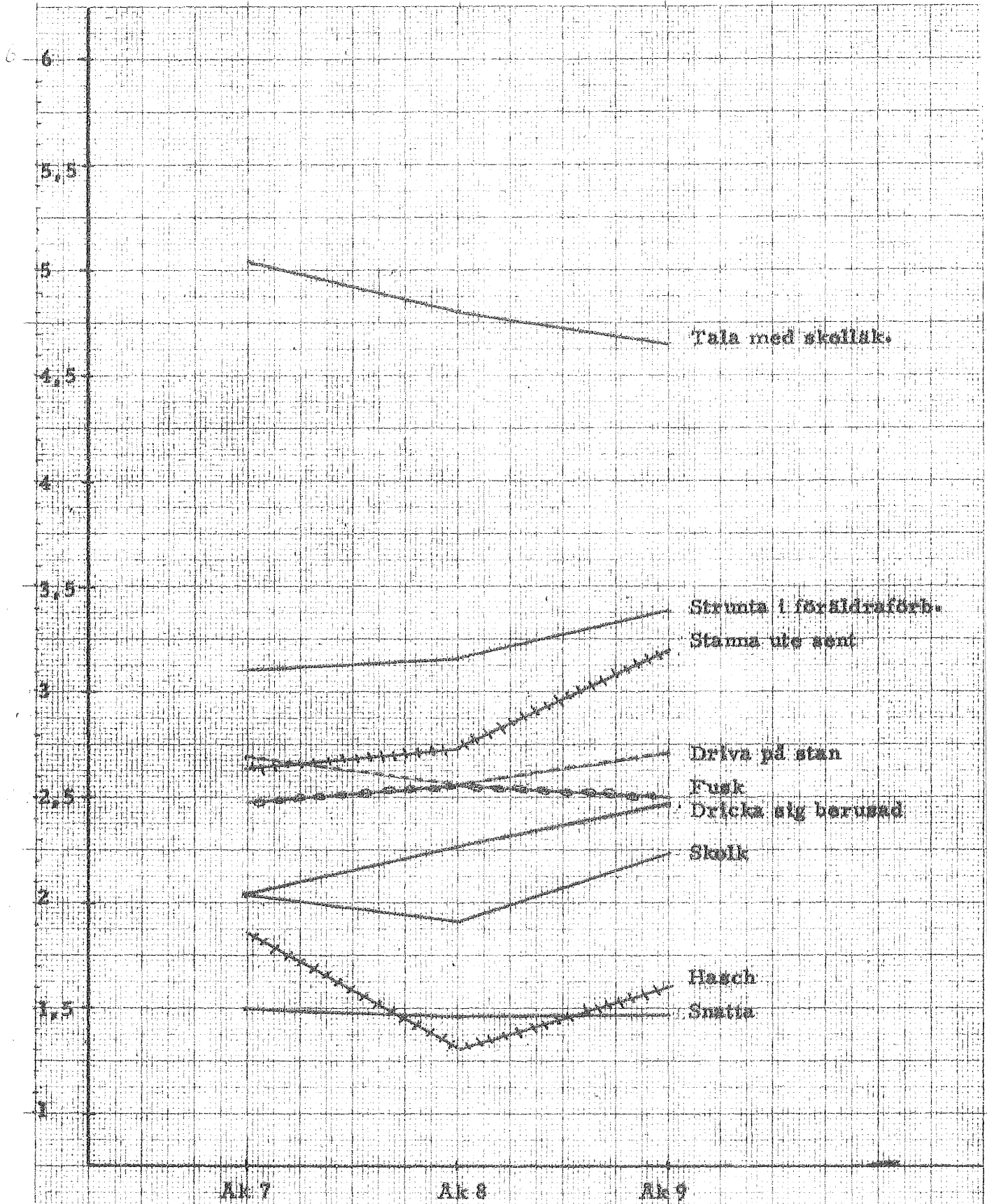
Vad gäller den något högre fekvensen förväntade normbrott vid stanna ute sent utan lov och strunta i föräldraförbud, där föräldrarna själva skapat normerna, så blir de ju där också oftare medvetna om eventuella övertramp. Deras förväntningar skulle då vara mera realistiska och detta skulle kunna vara en orsak till att så mycker flera föräldrar antas vänta sig normbrott här. Att "realismen" dock inte är stor framgår under punkt B.

Figur XI:1. Flickornas perception av föräldrarnas bete-
 endeförväntningar i Åk 7-9. (Medeltal)

1 = skulle absolut inte
 7 = skulle absolut

Figur XI:2 Pojkarnas perception av föräldrarnas bete-
 endeförväntningar i Åk 7-9. (Medeltal)

1= skulle absolut inte

7= skulle absolut

Tabell XI:1. Procentuella antalet föräldrar som förväntar sig "normbrott" sett från barnen sida (skalsteg 5-7) (Åk 8).

Upplevd förväntan om "normbrott"	Föräldrar till flickor i Åk 8	Föräldrar till pojkar i Åk 8
Snatta i butik/varuhus	1%	1%
Pröva hasch	2%	1%
Skolka från skolan	8%	3%
Stanna ute sent på natten utan lov	18%	15%
Fuska på skrivning/förhör	12%	10%
Dricka sig berusad	8%	10%
Driva på stan varje kväll/ stå vid någon kiosk och hänga	20%	9%
Strunta i föräldrarnas förbud	25%	22%
Totala antalet elever	N = 533	N = 525

En annan orsak kan vara att det ur föräldrasynpunkt inte är lika negativt om barnen bryter mot dessa normer som mot vissa av de andra. Detta framgår ex. om man studerar föräldrarnas sanktioner (Kap XIII).

B. Föräldrarnas godtrogenhet

Det är en gammal tes att föräldrarna ser sina egna barn som "änglar" och andras barn som "busar". Första ledet i denna gamla livsvisdom fårdelvis starkt empiriskt stöd i undersökningen. Tonåringarna upplever sina föräldrar som "godtrogna" och säger sig bryta olika normer betydligt oftare, än vad föräldrarna skulle tro.

Möjligen kan dessa orealistiska förväntningar på tonåringarnas verkliga beteende, som tonåringarna tillskriver föräldrarna, vara en följd av föräldrarnas svårigheter att acceptera att deras barn håller på att bli en vuxen individ. En rad av de normer vi studerar här har ju en klar åldersanknytning, dvs normerna blir mindre stränga med ökad ålder och upphör att gälla i och med att vuxenstadiet uppnås. Man skulle här önska att man hade uppgifter om föräldrarnas "verkliga" förväntningar. Eleverna i alla tre årskurserna och oberoende av kön ser sina föräldrar som "godtrogna", dvs de tror att deras föräldrar väntar sig mindre normbrott än vad som är realistiskt. Detta framgår bl a av tabell XI:2.

Tabell XI:2. Percipierade föräldraförväntningar på beteendet jämfört med elevernas egen intention. Medeltal över 8 beteenden (Tala med skolläkaren ingår ej).

Beteendeförväntningar - beteendentioner	Flickor			Pojkar		
	Föräldraförväntn.	Egna intentioner	D _{E-F}	Föräldraförväntn.	Egna intentioner	D _{E-F}
	\bar{M}	\bar{M}		\bar{M}	\bar{M}	
Årskurs 7	2,11	2,77	0,66	2,23	2,97	0,74
Årskurs 8	2,30	3,04	0,74	2,25	3,06	0,81
Årskurs 9	2,59	3,42	0,83	2,45	3,42	0,97

Med ökad ålder hos tonåringarna väntar sig föräldrarna större frekvens av olika beteenden, vilket följer tendensen på elevsidan. Föräldraförväntningarna upplevs dock hela tiden som orealistiska och denna trend blir bara mera påtagligt i högre årskurser.

Skillnaden mellan varje elevs egen beteendention och hans skattning av föräldrarnas förväntningar är i Åk 8 signifikant ($p < .001$) för samtliga de studerade beteendena (utom för frågan om att tala med skolläkaren. Differensen är där inte signifikant för flickornas del, men väl för pojkarnas, då i omvänd riktning).

Tabell XI:3 ger kanske ändå den klaraste bilden av vårt påstående att tonåringarna upplever sina föräldrar som "godtrogna". Medan ex. bara 8-10 % av föräldrarna antas förvänta sig att deras tonåringar dricker sig berusade anger 39-41 % av tonåringarna att de själva skulle göra det.

Alkoholfrågan ställer sig tydligen föräldrarna starkt negativa till i sina värderingar och sina sanktioner medan det i många elevkretsar anses som något "tufft". Här föreligger en kraftig normdiskrepans mellan generationerna, som kan ge upphov till en rad konflikter, men detta hindrar tydligen inte att föräldrarna förs "bakom ljuset" om sina barns verkliga intentioner. Också vad gäller beteenden i skolan tycks föräldrarna ha mindre god uppfattning om sina adepters handlande. Medan bara 10-12 % av eleverna tror att deras föräldrar förväntar sig att de fuskar uppger 36-37 % att de skulle göra det. Förhållandet är likartat vad gäller skolk.

Tabell XI:3. Procentuella antalet elever som upplever föräldraförväntningar om "normbrott" jämfört med de som har egna aktiva handlingsintentioner (skalsteg 5-7).

"Normbrott"	Flickor		Pojkar	
	Egna intentioner	Föräldraförväntn.	Egna intentioner	Föräldraförväntn.
Snatta i butik/varuhus	4%	1%	8%	1%
Pröva hasch	7%	2%	4%	1%
Skolka från skolan	24%	8%	16%	3%
Stanna ute sent på natten utan lov	29%	18%	31%	15%
Fuska på skrivn./förhör	36%	12%	37%	10%
Dricka sig berusad	39%	8%	41%	10%
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga	35%	20%	22%	9%
Strunta i föräldraförbud	55%	25%	55%	22%

Mot bakgrund av de här resultaten frågar man sig om det inte föreligger en väsentlig kommunikationsklyfta mellan tonåringen och hans föräldrar. Föräldrarna anses i många fall inte vara medvetna om sina barns handlande i olika situationer.

Man frågar sig också om föräldrarna är så "godtrogna" som tonåringarna intryck av i sina skattningar. Kanske är föräldrarnas godtrogenhet en tonårsfiktio?

KAP XII. TONÅRINGARNAS NORMER OCH NORMKLIMAT: BETEENDEINTENTIONER

Kapitlet innehåller två olika avdelningar. Först gör vi några sammanfattande kommentarer om tonåringarnas normklimat på handlingsfronten i punkt A - C. Den senare delen av kapitlet behandlar relationen mellan värderingar, handlingsintentioner och beteende.

A. Sammanfattande bild av tonåringarnas normklimat från kamrat- och föräldrahåll

1. Perceptionen av kamratintentionerna

Det normklimat som tonåringarna själva upplever på handlingssidan - dvs deras skattning av kamraternas handlingsintentioner, är ju på många sätt den bästa bild vi kan få av tonårens normsituation. Naturligtvis måste man räkna med en viss normfiktion, så att eleverna tillskriver kamraterna mer aktiva handlingsintentioner p g a observerade extrembeteenden etc., men vi slipper den censur som säkerligen, trots alla anonymitetsskydd, kan inverka på skattningen av egna värderingar och egna intentioner. Fiktionsfaktorn har också mindre uttrymme när man som här skattar de positiva normsändarna på kamratsidan och inte ett stort kollektiv som ex. "dina jämnåriga".

Kamratskattningarna ger bilden av en miljö som rymmer relativt hög frekvens av de här studerade beteendena (se tabell XI ;1). Minst frekventa är förstås förväntningar om haschrökning och snatteri, men 5-10 % av eleverna i Åk 8 tror att kamraterna skulle pröva hasch och 15-20 % tror att kamraterna skulle snatta i en butik eller ett varuhus. Snatteriet visar en något avtagande frekvens under högstadiet medan trenden för hasch går i motsatt riktning.

När det gäller skolsituationen tror mellan 30-40 % av eleverna i Åk 8 att kamraterna skulle skolka och 46-47 % att kamraterna skulle fuska i en lockande situation.

Tabell XII:1. Procentuella antalet elever som upplever föräldra-
förväntningar om normbrott, jämfört med egna ak-
tiva handlingsintentioner och jämfört med de inten-
tioner som percipieras hos kamraterna (Åk 8)
(Skalsteg 5-7).

Normbrott	Flickor			Pojkar		
	Perc. föräldra- förväntn.	Egen Perc. inten- tion	Kamrat- intent.	Perc. föräldra- förväntn.	Egen Perc. inten- tion	Kamrat- intent.
Snatta i butik/ varuhus	1	4	15	1	8	20
Pröva hasch	2	7	10	1	4	5
Skolka från skolan	8	24	42	3	16	31
Stanna ute sent på natten utan lov	18	29	40	15	31	40
Fuska på skrivn./ förhör	12	36	46	10	37	47
Dricka sig berusad	8	39	55	10	41	53
Driva på stan	20	35	45	9	22	35
Strunta i föräldra- förbud	25	55	62	22	55	60
Tala m. skolläk. om k. m. knarkp.	?	67	59	?	54	41

Tabell VIII:1. Motsvarande värderingsaspekter för jämförelse
av värderingar och handlingsintentioner.

Beteende	Flickor			Pojkar		
	Föräldra- värd.	Egen värd.	Kamrat- värd.	Föräldra- värd.	Egen värd.	Kamrat- värd.
Snatta i butik/ varuhus	0	2	4	0	3	7
Pröva hasch	0	2	2	0	1	2
Skolka från skolan	2	10	15	1	9	12
Stanna ute sent på natten utan lov	0	10	20	1	15	29
Fuska på skrivn./ förhör	0	8	18	0	7	16
Dricka sig berusad	1	21	37	1	23	33
Driva på stan	4	30	45	3	23	39
Strunta i föräldra- förbud	1	16	28	0	16	26
Samlag m. pojk-/ flickvän	12	46	44	17	54	57
Tala m. skolläk. om k. m. knarkp.	91	85	78	89	80	78

Trenden är likartad vad gäller föräldranormerna. C:a 40 % av eleverna tror att deras kamrater skulle stanna ute sent på natten utan lov och c:a 60 % att kamraterna skulle strunta i föräldraförbud (och ex. gå på föräldrafria skivor)

Man noterar också att drygt 50 % tror att kamraterna skulle dricka så mycket alkohol vid en fest att de blev berusade. Detta gäller för såväl pojkar som flickor.

I tonårsklimatet ingår för stora grupper alltså relativt frekventa normbrott, sett ur föräldrasynpunkt. För stora grupper av tonåringar finns det sannolikt också ett "tryck" att gå in i denna bild.

2. Perceptionen av föräldraförväntningarna

Föräldraförväntningarna bildar den andra polen i det kraftfält tonåringen lever. Där ser man (tabell XII:1) att bara 8-10 % av eleverna tror att deras föräldrar väntar sig att de drack sig berusade i en lockande situation. (Kamratintentioner i drygt 50 % av fallen). Att dricka alkohol i stora mängder tycks vara det beteende (av de studerade) som framför allt anses "tufft" i tonårskretsar (Kap XIV) och klyftan mellan föräldraförväntningarna och kamratmiljön är här stor i många fall. Man kan alltså lätt tänka sig att lojalitetskonflikter här uppstår i förhållande till de olika grupperna. Detta är bara ett exempel, men genomgående finner vi i tabellen situationer där föräldraförväntningarna skiljer sig skarpt från kamratmiljön. Att föräldrarna förväntar sig normbrott innebär naturligtvis inte i sig att de "gillar" beteendet. För detta får vi gå till värderingarna eller till sanktionsstyrkan vid normbrott. Men förväntningen innebär att överraskningsmomentet är borta. (Man skulle här kunna specialstudera elever med negativa föräldraförväntningar).

Tonåringarna tror i allmänhet att föräldrarna är godtrogna, dvs att de förväntar sig mindre normbrott än vad eleverna själva tänker sig att göra. Skillnaden mellan tonåringarnas intentioner och föräldramas förväntningar på deras beteende är signifikant skilda ($p < .001$) för samtliga situationer vi studerar. (utom för tala med skolläkaren för flickornas del). Medan ex. bara 8-10 % av eleverna anger att föräldrarna skulle tro dem om att dricka sig berusade är det 39-41 % av eleverna som säger de skulle göra det i en lockande situation. Exemplet kan mångfaldigas från tabell XII:1. Mot bakgrund av dessa data ställer man sig frågande inför kommunikationen mellan tonåringen och hans föräldrar. För stora grupper av elever talar resultaten för en kommunikationsklyfta mellan generationerna.

B. Kompromissmönstret mellan kamraternas intentioner och föräldrarnas förväntningar

Vi hade hypotesen (2, Kap III) om ett "kompromissmönster" där tonåringarna själva balanserar mellan kamratintentioner och föräldraförväntningar. Tabell XII:1 visar att tonåringarnas egen handlingsintentioner hela tiden faller mellan de perciperade kamratintentionerna och föräldraförväntningarna. Vi får alltså klart stöd för hypotes 2. Medeltalsprofilerna i figur XII:1-3 talar också om elevernas kompromissande hållning i de egna handlingsintentionerna i Åk 7-9.

De motsättningar mellan de två referensgrupperna vi kunde konstatera i Tabell XII:1 är mindre uppenbara i figurerna p g a att dessa visar genomsnittliga skattningar. Tabell XII:1 visar situationen för elever med accepterande skattningar, men en mycket stor grupp av elever (se profilgrupp L, Del III) är inte i denna kategori. De har en genomgående avståndstagande attityd till de här aktuella beteendena och närmar sig alltså mera föräldrarnas hållning.

Både i tabellen och i figurerna kan man dock konstatera att möjligheterna till konfliktutlösande situationer tycks vara störst inför beteenden som att dricka alkohol, att skolka, att strunta i föräldraförbud och i viss mån även vad gäller stanna ute sent, fusk eller driva på stan.

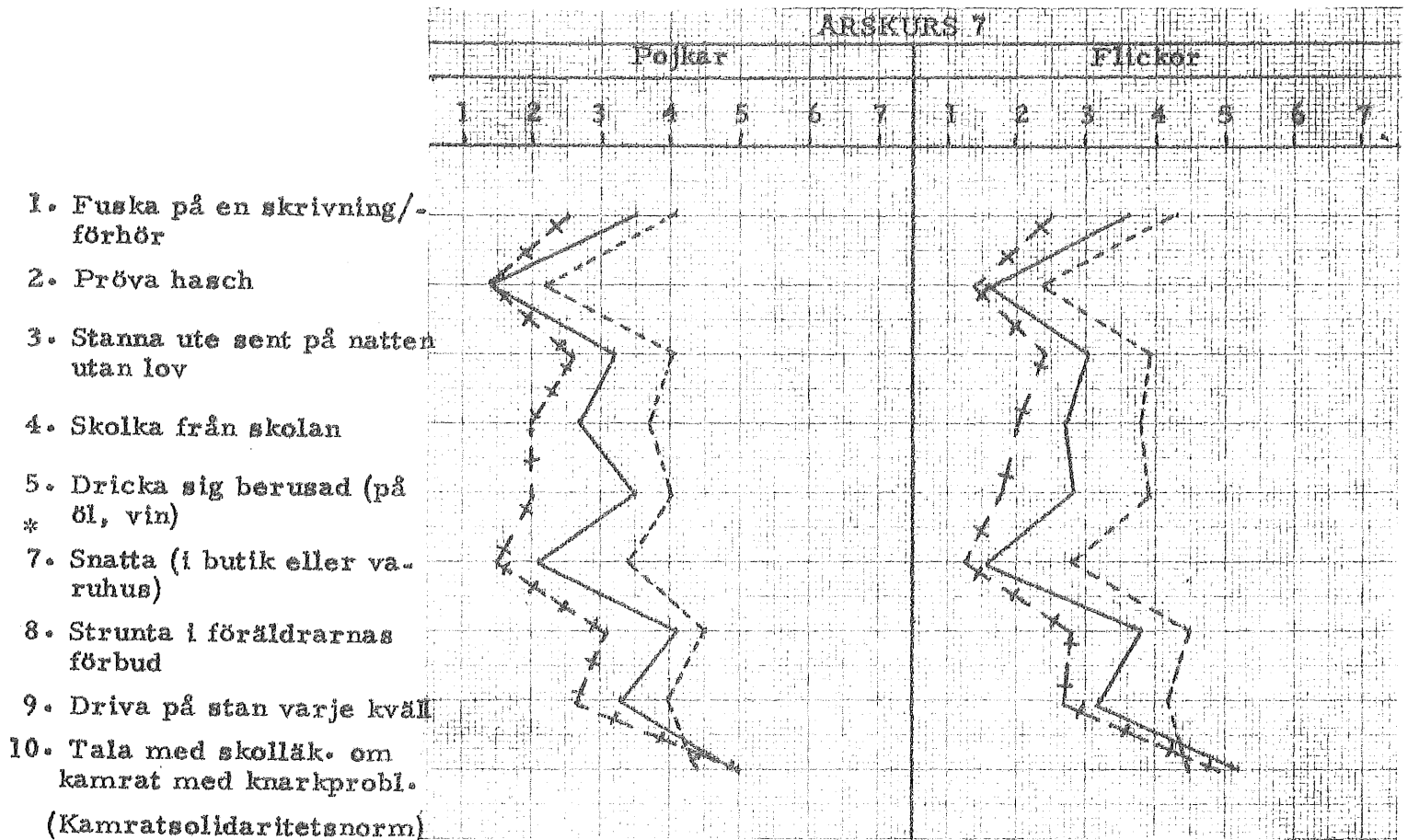
C. Hypoteser om tonåringarnas referensgruppsorientering

Vi hade mot bakgrund av tidigare forskningsresultat ställt upp hypoteser (3-5) om tonåringarnas referensgruppsorientering i sina värderingar. Stödet för dessa hypoteser blev där mycket magert. Endast en viss ålders-trend med ökad kamratorientering i högre åldrar kunde iakttas hos flickorna.

Det kan vara intressant att följa upp dessa hypoteser även för handlingsintentionerna. Differensvärden mellan genomsnittliga skattningar för 8 beteenden (tala med skolläkaren ingår ej) har sammanställts i tabell XII:2.

Hypotes 4 antar att pojkarna orienterar sig närmre kamraterna i sina normer än vad flickorna gör.

Figur XII:1. Profiler för genomsnittlig skattning av egna och kamraternas handlingsintentioner samt föräldrarnas beteendeförväntningar.

* Item 6 här utgått som beteendeintention

Skala: 1 = skulle absolut inte

7 = skulle absolut

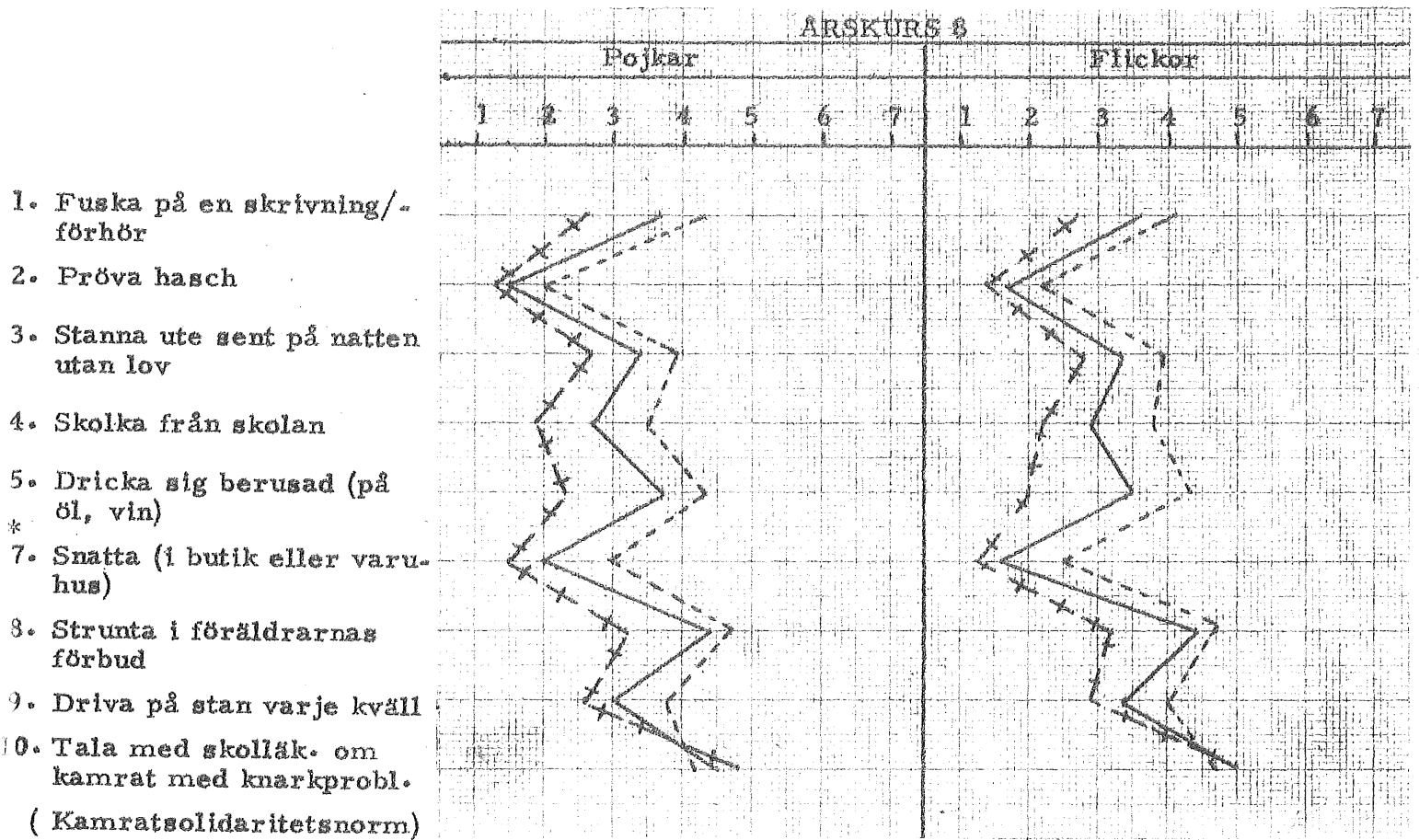
Markering:

+ + + + = skattn. av föräldrarnas beteendeförväntn.

———— = skattn. av egna handlingsintentioner

- - - - - = skattn. av kamraternas handlingsintentioner

Figur XII:2 • Profiler för genomsnittlig skattning av egna och kamraternas handlingsintentioner samt föräldrarnas beteendeförväntningar.

* Item 6 har utgått som beteendeintention

Skala: 1 = skulle absolut inte

7 = skulle absolut

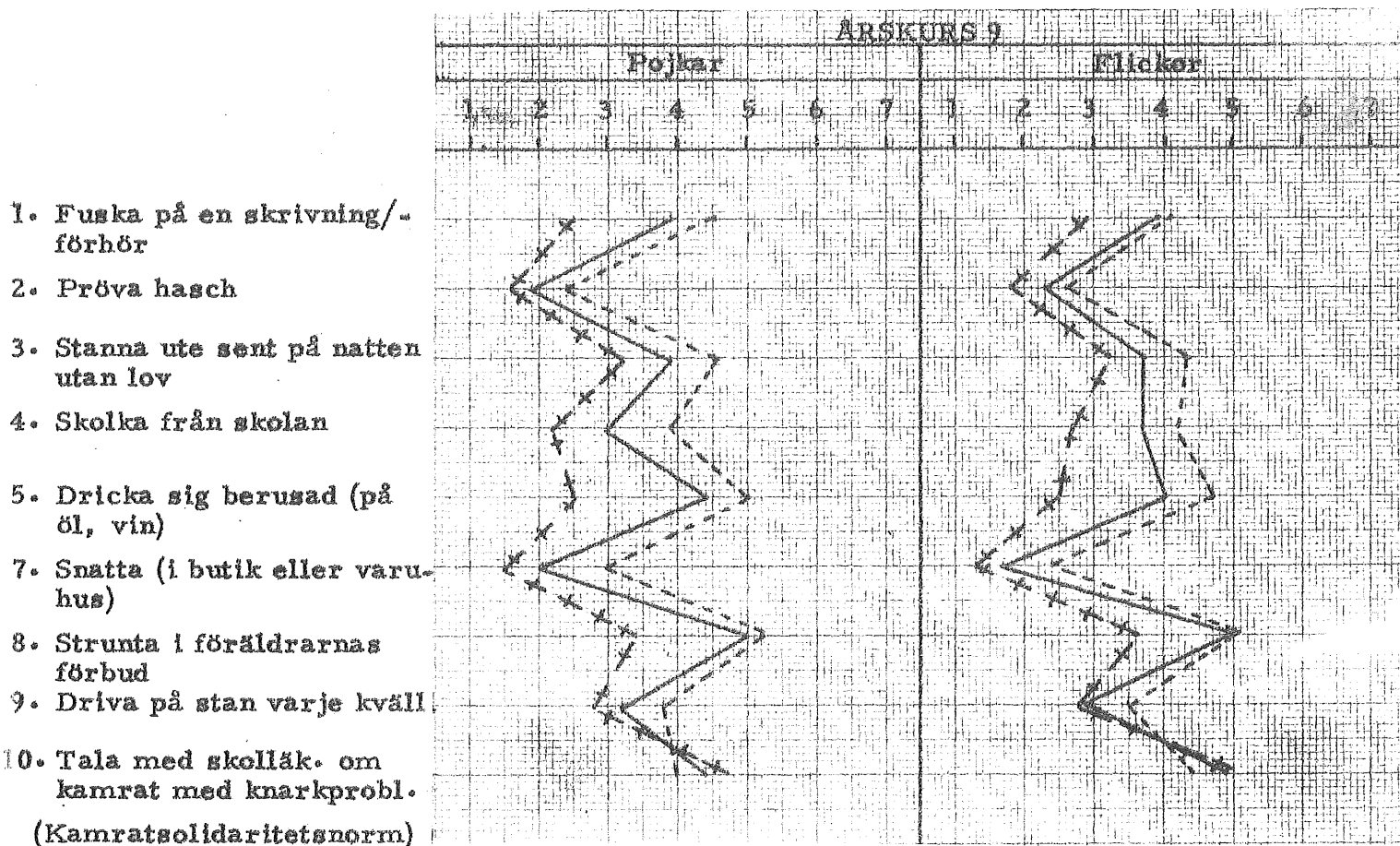
Markering:

+ + + + = skattn. av föräldrarnas beteendeförväntn.

———— = skattn. av egna handlingsintentioner

----- = skattn. av kamraternas handlingsintentioner

Figur XII:3. Profiler för genomsnittlig skattning av egna och kamraternas handlingsintentioner samt föräldrarnas beteendeförväntningar.

* Item 6 har utgått som beteendeintention

Skala: 1 = skulle absolut inte
7 = skulle absolut

Markering:

- + + + + = skattn. av föräldrarnas beteendeförväntn.
- = skattn. av egna handlingsintentioner
- - - - - = skattn. av kamraternas handlingsintentioner

Vi har prövat hypotes 4 om pojkarnas större kamratorientering för handlingsintentionerna. Stödet blev mycket magert. I ett enda avseende (alkoholberusning) finner vi att pojkarna har signifikant större likhet med kamraterna än vad flickorna har, men situationen växlar för typ av fråga. I vissa fall är alltså differensen (K-E) mindre för flickorna. (Prövn. i Åk 8)

Tabellen XII:2 visar också att förhållandet växlar något i olika årskurser, och någon konsistent linje med större kamratorientering för pojkarna kan inte iakttas. Resultaten stämmer här helt överens med de för värderingarna.

Hypotes 3 antar att pojkarna har en svårare situation i så måtto att normdifferensen mellan de båda referensgrupperna kamrater och föräldrar är större för dem än för flickorna. Prövningen här är något tveksam då måttet på föräldrasidan utgörs av skattningen av föräldrarnas förväntningar på tonårsbeteendet, inte deras önskningar.

Inte heller denna hypotes får övertygande stöd på handlingsintentionsplanet. I Åk 8, där vi prövat skillnaderna (K-F) för olika situationer, har vi visserligen funnit enstaka beteenden, som snatteri och fusk, där pojkarna upplever en större diskrepans, men flickornas upplevelse är ex. ännu skarpare vad gäller alkoholsituationen. Något entydigt mönster finner vi alltså inte. Även här kan situationen te sig olika i olika årskurser. Hos flickorna tycks det ske en minskning av motsättningarna (K-F) med ökad ålder, medan så inte är fallet för pojkarnas del genomsnittligt sett.

Tabell XII:2. Sammanställning av differenser mellan egna- och perc. kamratintentioner (K-E), mellan egna intentioner och perc. föräldraförväntningar (E-F) och mellan perc. kamratintentioner och föräldraförväntningar (K-F) genomsnittligt över 8 beteenden.

Årskurs	Flickor			Pojkar		
	Diff K-E	Diff E-F	Diff K-F	Diff K-E	Diff E-F	Diff K-F
Årskurs 7	0,94	0,74	1,60	0,75	0,66	1,49
Årskurs 8	0,65	0,81	1,39	0,64	0,74	1,45
Årskurs 9	0,41	0,97	1,24	0,63	0,83	1,60

Hypotes 5 antar att tonåringarna orienterar sig närmre kamraterna med ökad ålder. Vi undersökte därför hypotesen också på handlingsplanet.

Åldershypotesen får stöd främst för flickornas del här liksom vid värderingarna (se diskussion i Kap VIII), vilket också framgår av tabell XII:2. De flesta av de studerade beteendena visar en stark trend eller signifikant mindre avstånd till kamraterna i högre årskurser.

Prövningen av referensgruppshypoteserna visar alltså inte någon klar och entydig skillnad mellan pojkarnas och flickornas kamratorientering i tonåringarnas egna handlingsintentioner eller värderingar. Inte heller tanken att pojkarna skulle uppleva stödre motsättningar mellan kamrat- och föräldragruppens normer eller beteendeförväntningar får stöd för det aktuella materialet. Främst för flickornas del kan man dock iaktta en orientering mot kamraterna, speciellt i handlingsintentionerna med ökad ålder från Åk 7-Åk 9.

D. Handlingsintentioner i relation till värderingar och till beteenden

1. Korrespondens i värderingar och intentioner

Många normundersökningar har som påpekats helt koncentrerats till värderingssidan. Vi ville visa att de mått man då får ofta blir en abstrakt upplevelse och att man får väsentligt annorlunda information om man i stället frågar efter handlingsintentioner i normreglerade situationer.

Vi hade hypotesen (15) att tonåringarna skulle ha mera aktiva handlingsintentioner än vad värderingarna visar. Hypotesen bekräftades mycket starkt. En jämförelse mellan tabell XII:1 och tabell VIII:1 (se VII:1) i kolumnen för egna värderingar resp. egna intentioner visar detta mycket klart. Som exempel har vi tidigare (Kap IX) tagit situationen vid fusk, där bara 7-8 % av eleverna givit en accepterande skattning, medan 36-37 % av eleverna säger att de skulle fuska i en lockande situation. Detta exempel visar vårt relativt tånjbara "samvete". Fastän man kanske rent etiskt tar avstånd från en handling kan man i en verklig situation, där andra motiv kommer med i bilden ändå tänka sig att handla så.

Differensen mellan värdering och handlingsintention är inte minst ur detta perspektiv intressant. Fusk tycks alltså vara en handling man som tonåring inte i och för sig anser "etiskt" acceptabel, men man tar ändå till fusk i många fall.

Signifikansprövningen av individuella differenser mellan värderingar och intentioner är i flickornas fall signifikant i samtliga fall ($p < .001$ i allmänhet, vid snatteri och driva på stan är $p < .01$) och för pojkarnas del är det två beteenden, stanna ute sent och skolk, som ej ger signifikans, men väl övriga ($p < .001$).

Resultaten visar klart att den information vi får när vi frågar om värderingar och om handlingsintentioner ger oss en väsentligen skild bild av tonåringarna.

2. Beteendeprediktion utifrån värderingar eller handlingsintentioner?

Är vår målsättning att predicera beteendet skulle man alltså mot bakgrund av dessa data vänta att en skattning av handlingsintentionerna i en konkret situation ger en riktigare bild. Det är svårt att här följa upp linjen till verkligt beteende. Vi skulle då helst ha ett mått på verkligt beteende under en period före och efter normskattningen. Vad vi har att tillgå i detta fall är självrapporterat beteende, som dock avser tiden upp till undersökningstillfället, alltså ett kumulativt mått. De flesta av de beteenden vi studerar har ju en klar anknytning till tonårssituationen (ex. dricka sig berusad) men andra kan ha avt agande frekvens under högstadiet som ex. fallet tycks vara med snatteri. Detta kumulativa mått har alltså distinkta nackdelar om vi vill sluta oss till värderingarnas resp. handlingsintentionernas relation till verkligt beteende i nusetituationen. Vi har ändock velat se hur samvariationen ser ut - tabell XII:3.

Korrelationerna EV-EH är måttliga och man får alltså delvis olika information i de två typerna av mått, värderingar och handlingsintentioner. Korrelationerna ligger omkring .58 för pojkar, .64 för flickor, och man kan alltså grovt tänka sig att värderingarna förklarar c:a 30-40 % av variansen i beteendeintentionerna.

Korrelationerna mellan värderingar resp. beteendeintentioner och rapporterat beteende är med hänsyn till bristerna i den senare variabeln (Rapporterat beteende) jämförelsevis höga. Vi finner också att korrelationerna nästan genomgående är något högre mellan handlingsintentioner och rapporterat beteende än motsvarande för värderingar. Skillnaden är liten, men den skulle alltså i sig tala för att vi kommer något närmre "verkligheten" i skattningarna av handlingsintentionerna.

Överensstämmelsen är mindre god mellan aktiva handlingsintentioner och totala frekvensen rapporterade normbrott. Tar man däremot bort elever med mycket låg frekvens i rapporterade normbrott blir överensstämmelsen relativt god i flera avseenden. Man tar alltså bort de fall där normbrottet kan tänkas vara mera slumpmässigt betingat. Att överensstämmelsen då blir så pass stor talar för meningsfullheten i beteendeintentionsmåttet. (Man skulle här kunna gå vidare och separatstudera just relationen intention - handling på individplanet.) Ett undantag från regeln är snatteri, där man, som vi vid flera tillfället påpekat, kan konstatera en något avtagande frekvens under högstadiet. Genom det kumulativa måttet i rapporterade normbrott är det inte oväntat att överensstämmelsen då blir mindre god. Vad gäller hasch är förhållandet det omvända, dvs man kan iaktta en tendens till ökning, och här kan det tänkas att elever med aktiva handlingsintentioner ännu ej prövat hasch vid undersökningstillfället, men skulle göra det om tillfälle gavs (alltså en "riskgrupp").

Tabellen ger alltså visst stöd för beteendeintention småttets anknytning till det verkliga (rapporterade) beteendet, även om detta skulle behöva följas upp på individplanet. Att överensstämmelsen mellan rapporterat beteende och värderingarna skulle visa mindre likhet framgår direkt om man studerar tabell VIII:1. Undergrupper av elever med olika intentioner visat sig stämja sig enligt förväntningarna i rapporterat beteende från Åk 8 (Se Del III).

E. Slutkommentarer

Vi har i detta kapitel behandlat relationen mellan värderingar och handlingsintentioner och också båda dessa i förhållande till rapporterade normbrott. Vi har dock ytterligare en normaspekt som är väsentlig, nämligen hur omgivningen - och framför allt tonåringens referensgrupp - reagerar vid normbrott. Vi ska därför ta upp sanktionsfrågan i nästa kapitel.

KAP XIII. KAMRATERNAS OCH FÖRÄLDRARNAS SANKTIONS-
STYRKA

Normen är en form av regel för hur vi ska tänka, känna eller bete oss. Den som inte följer gruppens normer utsätts för negativa sanktioner, som kan variera från mildt anklagande blickar, utfrysning etc. över till fängelsestraff beroende på vilken typ av norm man bryter mot och vilken grupp eller vilket samhälle man tillhör. Vi är här intresserade av kamrat- och föräldragruppens normer. Sanktionerna från föräldrahåll kan ex. vara indragen veckopeng, gräl etc. medan kamratsidans negativa sanktioner kan vara utfrysning ur gänget, mobbing, retsamhet etc. Vi frågade i enkätdelen eleverna vad som händer om föräldrarna kommer på dem med något som de verkligen blir arga över. Tabell XIII:1 ger en sammanställning över hur vanligast de olika sanktionsformer är i Åk 8.

Tabell XIII:1. Procentuella antalet elever i Åk 8 som uppger respektive sanktionsform vid tillfällena då föräldrarna blir verkligen förargade.

Sanktionstyp	Flickor N = 523 %	Pojkar N = 510 %
Ingenting händer	1	4
Får örfil, stryk etc.	3,5	4
Får minskad veckopeng, får inte gå ut etc.	7,5	6
Grälar	42	37,5
Talar ut om saken utan bestraffning	44	48
Något annat	2	1

De klart vanligaste sätten tycks alltså vara att föräldrarna grälar på tonåringarna eller att man talar ut om saken utan bestraffning. Nästan 50 % av eleverna upplever att man kan tala ut om saken - möjligen en indikator på att nyare uppfostringsprinciper allt mera slagit igenom.

Vad vi här undersökt är dock inte typen av sanktion utan styrkan i den eventuella sanktionen.

I anslutning till de olika tonårssituationerna frågade vi: "Hur tror Du att dina föräldrar och dina kamraterna skulle reagera om dom fick reda på att du ex. provat hasch?".

Eleverna skattade de förväntade reaktionerna på en femgradig skala från (1) "skulle säkert inte bry sig om det" över till (5) "skulle ogilla det mycket starkt".

Skalan täcker alltså ett område från starkt ogillande över till en indifferent reaktion. För kamratgruppens reaktioner innebär detta tyvärr en insnävning, då det i vissa kamratgrupper betraktas som tufft och positivt (se Kap XIV) att göra vissa av dessa saker. (Man kan ju tala också om "positiva sanktioner" i termer av gillande, uppskattning etc.) Vi får dålig information om eventuella positiva sanktioner även om icke-ogillandet är en indikator.

Sanktionsstyrkan har naturligtvis en nära relation till värderingarna, men här får vi också reda på i vad mån referensgrupperna kan tänkas sätta in åtgärder för att följa upp de "sända" värderingarna. Ur denna synpunkt ger alltså sanktionsskattningen något av beteendets relevans för normsändargruppen i fråga.

A. Kamraternas och föräldrarnas allmänna sanktionsmönster

Sanktionsmönstret är ytterligare en indikator på de skilda förväntningar som riktas mot tonåringen från kamrat- och föräldrahåll. Sanktionsstyrkan skiljer sig signifikant för dessa referensgrupper för samtliga årskurser oberoende av kön. Detta framgår bl a av tabell XIII:2, där den genomsnittliga sanktionsstyrkan över 8 handlingar redovisas. (Tala med skolläkaren ingår ej.) (Medelvärden i bilaga 12 A-B).

I genomsnitt förväntas föräldrarna "ogilla dessa beteenden ganska starkt", medan kamraterna "nog inte skulle bry sig om det". Detta framgår också av figur VIII:1, där diskrepansen i kamrat- och föräldrareaktioner är signifikant vid samtliga beteenden.

Vad vi här undersökt är dock inte typen av sanktion utan styrkan i den eventuella sanktionen.

I anslutning till de olika tonårssituationerna frågade vi: "Hur tror Du att dina föräldrar och dina kamraterna skulle reagera om dom fick reda på att du ex. provat hasch?".

Eleverna skattade de förväntade reaktionerna på en femgradig skala från (1) "skulle säkert inte bry sig om det" över till (5) "skulle ogilla det mycket starkt".

Skalan täcker alltså ett område från starkt ogillande över till en indifferent reaktion. För kamratgruppens reaktioner innebär detta tyvärr en insnävning, då det i vissa kamratgrupper betraktas som tufft och positivt (se Kap XIV) att göra vissa av dessa saker. (Man kan ju tala också om "positiva sanktioner" i termer av gillande, uppskattning etc.) Vi får dålig information om eventuella positiva sanktioner även om icke-ogillandet är en indikator.

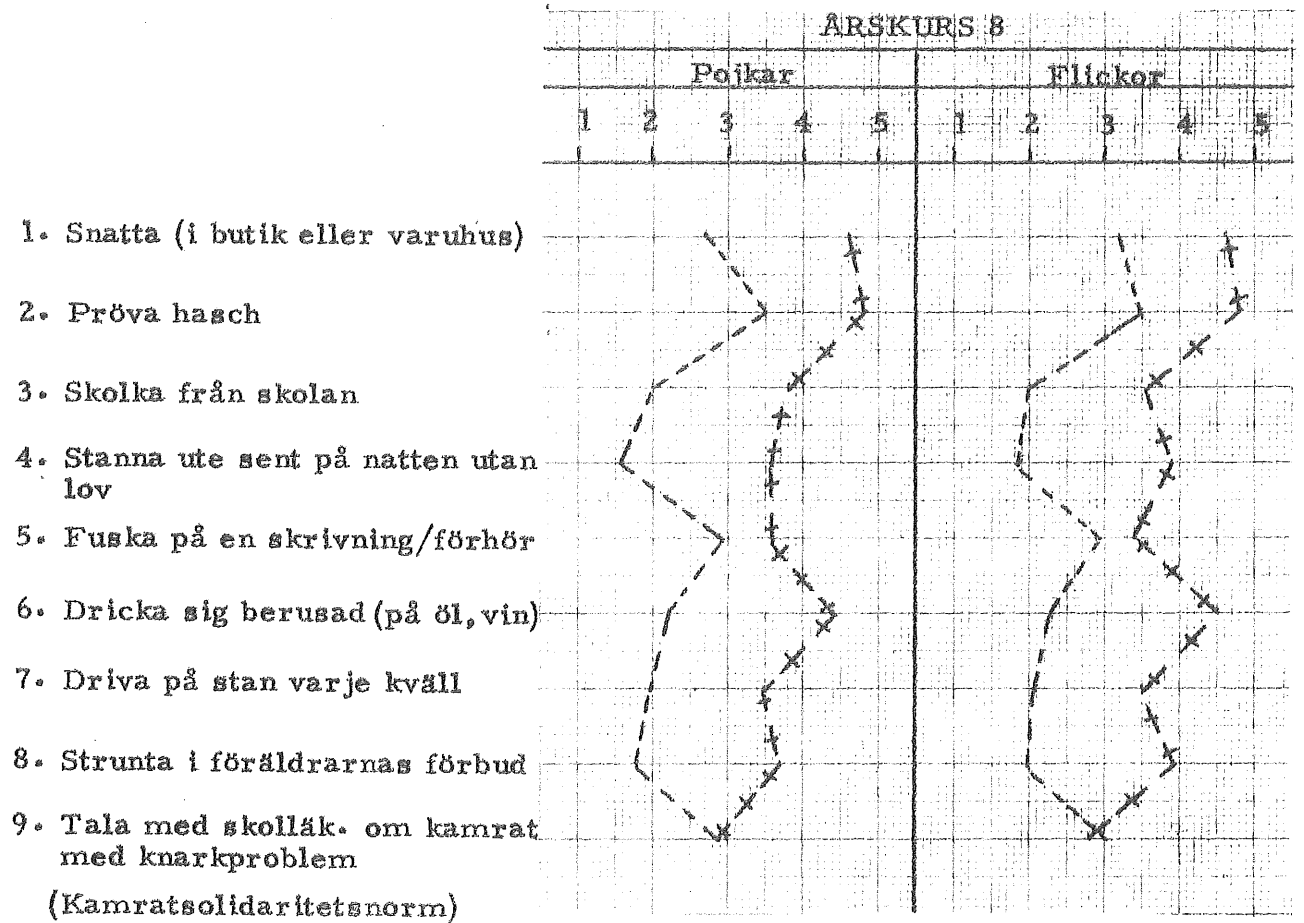
Sanktionsstyrkan har naturligtvis en nära relation till värderingarna, men här får vi också reda på i vad mån referensgrupperna kan tänkas sätta in åtgärder för att följa upp de "sända" värderingarna. Ur denna synpunkt ger alltså sanktionsskattningen något av beteendets relevans för normsändargruppen i fråga.

A. Kamraternas och föräldrarnas allmänna sanktionsmönster

Sanktionsmönstret är ytterligare en indikator på de skilda förväntningar som riktas mot tonåringen från kamrat- och föräldrahåll. Sanktionsstyrkan skiljer sig signifikant för dessa referensgrupper för samtliga årskurser oberoende av kön. Detta framgår bl a av tabell XIII:2, där den genomsnittliga sanktionsstyrkan över 8 handlingar redovisas. (Tala med skolläkaren ingår ej.) (Medelvärden i bilaga 12 A-B).

I genomsnitt förväntas föräldrarna "ogilla dessa beteenden ganska starkt", medan kamraterna "nog inte skulle bry sig om det". Detta framgår också av figur VIII:1, där diskrepansen i kamrat- och föräldrarsanktioner är signifikant vid samtliga beteenden.

Fig. XIII:1 Profiler för genomsnittlig skattning av kamraternas och föräldrarnas sanktionsmönster.

Skala: 1 = skulle säkert inte bry sig om det
 5 = skulle ogilla det mycket starkt

Markering:

+++++ = skattn. av föräldrarnas sanktionstendenser
 ----- = skattn. av kamraternas sanktionstendenser

Tabell XIII:2. Percipierad genomsnittlig stränghet i sanktioner från kamrater och föräldrar över 8 beteenden. (Tala med skolläkaren ingår ej.)

	Flickor		Pojkar	
	Föräldra-sanktioner	Kamrat-sanktioner	Föräldra-sanktioner	Kamrat-sanktioner
	\bar{M}	\bar{M}	\bar{M}	\bar{M}
Årskurs 7	4,10	2,42	3,96	2,38
Årskurs 8	4,01	2,50	4,00	2,35
Årskurs 9	3,94	2,39	3,88	2,23

Fördelningen av svaren för föräldrasanktioner är ofta starkt negativt sneda, vilket innebär att "normbrott" följs av ett klart avståndstagande från föräldrahåll. Detta gäller för samtliga tre årskurser och oberoende av kön. Kamraterna däremot reagerar sällan med ogillande. Fördelningen av skattningarna för kamraternas sanktionsstyrka är betydligt bredare och de visar ofta positiv snedhet. Den större variationen mellan bedömningarna av olika beteenden och också inom varje beteende kan denna tolkas så att normerna i den stora tonårspopulationen inte är entydiga. Vissa undergrupper kan ha en starkt avståndstagande attityd, andra raka motsatsen. För vissa individer behöver det alltså inte finnas någon större motsättning mellan den specifika kamratgruppens reaktion vid normbrott och föräldragruppens, medan för andra skillnaden kan vara stor.

B. Förväntade föräldrasanktioner för olika beteenden

Av figuren XIII:1 framgår att tonåringarna väntar sig de strängaste reaktionerna från föräldrarna för haschrökning, för snatteri och för att vara berusad i nu nämnd ordning. Detta gäller oberoende av kön eller årskurs.

1. Åldersdifferenser i föräldrasanktioner

Över lag är det relativt små skillnader i de förväntade föräldrareaktionerna i olika åldrar - förvånansvärt små kanske med hänsyn till de många åldersrelaterade normer som studeras. De enda signifikanta skillnaderna är flickornas förväntningar på föräldrareaktioner om de stannar ute sent på natten utan lov eller skolkar. Dessa är signifikant ($p < .05$) mildare i Åk 9 än i Åk 7.

Man skulle naturligtvis kunna tolka de små skillnaderna mellan årskurserna så att föräldrarna under denna tid (14-16 år) inte förändrar sina sanktioner, dvs att tonåringarnas ökade mognad här inte beaktas av föräldrarna. Man kan dock också tänka sig att en reell minskning av sanktionerna äger rum men att tonåringarnas krav på mindre regler och sanktioner med ökad ålder gör att de upplever sanktionsstyrkan som konstant.

2. Sanktionsmönstret

De små åldersskillnaderna medför att situationen under högstadiet beskrivs rätt väl av de data från Åk 8 (tabell XIII:3) som visar den procentuella andelen elever med olika förväntningar på föräldrareaktioner.

Vad gäller föräldrarnas starka reaktioner på haschrökning och snatteri har dessa i viss mån korrelerat i tonåringarnas egna reaktioner inför dessa beteenden i värderingar och handlingsintentioner. Detta gäller däremot inte alkoholberusningen. Här har tonåringarna en jämförelsevis positiv värdering och aktiva handlingsintentioner oberoende av kön. Det är också det beteende som framför allt betraktas som "tufft" i tonårskretsar

Kontrasten till föräldrarnas skarpa avståndstagande och stränga sanktioner är mycket kraftig. Ännu en gång poängteras alltså att generationskonflikter kan uppstå runt alkoholfrågan. Medan c:a 90 % av eleverna upplever ett klart avståndstagande från föräldrarnas sida inför alkoholberusning, anger c:a 60 % att det är helt accepterat i kamratkretsen (Tabell XIII:7). Det skulle inte leda till några former av negativa sanktioner, kanske snarast motsatsen, hos kamraterna.

Över lag kan man konstatera att tonåringarna förväntar sig stränga sanktioner i termer av ogillande från föräldrarnas sida för samtliga beteenden bortsett från att tala med skolläkaren, där situationen är en annan.

Vad gäller frågan om skolläkaren är eleverna i allmänhet osäkra över reaktionerna såväl från föräldrar som kamrater (punkt B). De beteenden som annars möts av minst direkt ogillande från föräldrarna är enligt tabellen "driva på stan på kvällarna" och "fuska". Pojkarna väntar sig jämförelsevis mindre ogillande också för att stanna ute sent, flickorna för skolk.

Tabell XIII:3. Percipierad sanktionsstyrka från föräldrarna inför olika beteenden i Åk 8. Procentuella andelen elever som väntar sig acceptans (skalsteg 1-2), som är osäkra om föräldrareaktionen (skalsteg 3) och som väntar sig ogillande (skalsteg 4-5).

Beteende	Flickor			Pojkar		
	Accept. (1-2)	Osäker (3)	Ogillar (4-5)	Accept. (1-2)	Osäker (3)	Ogillar (4-5)
	%	%	%	%	%	%
Snatta i butik/varuhus	1	6	93	1	6	93
Pröva hasch	-	6	94	1	3	96
Skolka från skolan	11	30	59	6	25	69
Stanna ute sent på natten utan lov	7	19	74	12	29	59
Fuska på skrivn./förhör	14	39	47	9	36	55
Tala m. skolläk. om kamr. med knarkp.	31	54	15	33	43	24
Dricka sig berusad	2	9	89	2	10	88
Driva på stan varje kväll/stå v. ngn kiosk o hänga	17	30	53	15	32	53
Strunta i föräldraförbud	6	26	67	7	30	63

3. Könsdifferenser i percipierade föräldrasanktioner

De förväntade föräldrasanktionerna är också förvånansvärt likartade för pojkar och flickor i de här åldrarna. Vi hade hypotesen (12) att flickorna skulle uppleva föräldrasanktionerna som strängare för snatteri, alkoholberusning och föräldratrots (stanna ute sent, strunta i föräldraförbud) än vad pojkarna gör (se Kap III). Tabell XIII:4 ger en uppställning av resultatet.

Vi kan konstatera att vi inte får något stöd för hypotesen för snatteri. Detta torde dock vara en effekt av att föräldrareaktionerna här är så starka att en eventuell skillnad inte framträder. (Takeffekt)

Trenden är däremot klar för de övriga beteendena med stöd för hypotes 12. Signifikant skilda föräldrareaktioner förekommer framför allt i Åk 7. Föräldrarna antas där reagera starkare om flickorna skulle dricka sig be-

rusade, stanna ute sent utan lov eller strunta i föräldraförbud. I likhet

Tabell XIII:4. Signifikanta könsskillnader i perception av föräldrasanktioner i årskurs 7-9.

Beteende	Åk 7	Åk 8	Åk 9
Snatta i butik/varuhus	-	-	-
Dricka sig berusad	$p < .01^x$	-	-
Stanna ute sent på natten utan lov	$p < .001^x$	$p < .001^x$	$p < .02^x$
Strunta i föräldraförbud	$p < .05^x$	-	-
Skolka från skolan	-	$p < .05$	$p < .05$

^x anger att flickorna förväntar sig strängare sanktioner

med tidigare (vid värderingar och handlingsintentioner) kan vi också konstatera att könsrollen inför alkohol tycks vara mindre utpräglade än vi förväntat. Vad gäller stanna ute sent finns en nära anknytning till den skilda sexualmoralen för pojkar och flickor. Denna fråga visade också signifikanta skillnader i värderingar (Kap V) och intentioner (Kap XII). Föräldrarna tycks där fortfarande vara mer restriktiva mot flickorna än mot pojkarna. Detta visar också tabell XIII:5.

Tabell XIII:5. Föräldrareaktioner på att tonåringar stannar ute sent på natten utan lov

Stanna ute sent på natten utan lov	Föräldrarna skulle nog/säkert inte bry sig om det (skalsteg 1-2)		Föräldrarna skulle ogilla det mycket starkt (skalsteg 5)		Antal elever	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Åk 7	6%	11%	34%	15%	116	113
Åk 8	7%	12%	23%	15%	532	523
Åk 9	10%	18%	27%	15%	111	114

Vi hade inte ställt upp någon hypotes om skolka, men i linje med tidigare resultat får vi här också signifikanta skillnader för pojkar och flickor i de högre årskurserna. Tabell XIII:6 visar ex. att c:a var 4:e kvinnlig elev i 9:an förväntar sig att föräldrarna accepterar att de "skolkar".

Tabell XIII:6. Den procent av eleverna som väntar sig att föräldrarna säkert/nog inte skulle bry sig om ifall de skolkade.

Skolk	Acceptans från föräldrarna (skalsteg 1 och 2)		Antal elever	
	Flickor	Pojkar	Flickor N	Pojkar N
Årskurs 7	13%	6%	116	114
Årskurs 8	11%	6%	530	519
Årskurs 9	23%	9%	109	114

Detta är en förvånansvärt hög procent. Föräldrarna kanske kan tänkas acceptera vissa former av "skolk" som ex. att stanna hemma vid mensbesvär etc. och detta förklarar differensen i förhållande till pojkarna, men knappast den snabba ökningen i Åk 9, då de flesta mensdebuterat redan i Åk 8.

C. Förväntade sanktionstendenser från kamraternas sida

De kraftigaste reaktionerna från kamraterna väntar man sig inför haschrökning, som redan framgick av figur XIII:1. (Se också bilaga 12b). Medeltalet är drygt 3, dvs man är genomsnittligt sett osäker på kamraternas reaktion men en tendens till ogillande slår genomsnittligt igenom.

Man är också överlag osäker på hur kamraterna skulle ställa sig till om man talade med skolläkaren om en kamrat med knarkproblem (M₃) eller snattade (starkast för flickor). I alla andra fall förväntar man sig åtminstone genomsnittligt inga tendenser till ogillande från kamraternas sida. Tabell XIII:7 ger en mera nyanserad bild av förväntade kamratreaktioner vid olika "normbrott".

Inför haschrökning, fusk, tala med skolläkaren eller snatteri väntar sig flest tonåringar i Åk 8 (20-50 %) ogillande från kamraternas sida. Dessutom ansåg många tonåringar att man var osäker på kamratreaktionerna. För samtliga övriga beteenden anser majoriteten av tonåringarna att deras kamrater inte skulle bry sig om eventuella normbrott. (I denna kategori finns naturligtvis också de som i stället anser att kamraterna skulle se på detta med gillande.) Dvs majoriteten av tonåringarna känner här inget tryck från kamraterna att vara konforma (följa föräldra-samhällsnormen), vilket är väsentligt att notera.

Tabell XIII:7. Percipierad sanktionsstyrka från kamrater inför olika beteenden, Åk 8. Procentuella andelen elever som väntar sig acceptans (skalsteg 1-2), som är osäkra på kamraternas reaktioner (skalsteg 3) och som väntar sig ogillande (skalsteg 4-5).

Beteende	Flickor			Pojkar		
	Accept. (1-2)	Osäker (3)	Ogillar (4-5)	Accept. (1-2)	Osäker (3)	Ogillar (4-5)
	%	%	%	%	%	%
Snatta i butik/varuhus	23	44	33	39	42	19
Pröva hasch	17	35	47	15	36	49
Skolka från skolan	71	21	8	71	22	7
Stanna ute sent på natten utan lov	75	21	4	86	12	2
Fuska på skrivn./förhör	38	28	34	40	25	35
Tala med skolläkaren om kamr. m. knarkproblem	21	57	22	21	55	24
Dricka sig berusad	60	26	14	61	32	7
Driva på stan varje kväll/ stå v. ngn kiosk o hänga	66	25	9	74	20	6
Strunta i föräldraförbud	71	24	5	79	20	1

1. Relationen mellan kamrat- och föräldrasanktioner

För varje enskilt beteende är det slående vilken skillnad i reaktion som tonåringen möter från kamraternas sida och från föräldrarnas, om de skulle företa sig någon av de aktuella handlingarna. Jmf. tabell 3 och 7.

Medan bara 19 % av pojkarna upplever ogillande från kamraterna om de skulle snatta reagerar föräldrarna med klart ogillande för 93 %. Medan bara 14 % av flickorna tror att kamraterna skulle ogilla om de drack sig berusade, tror 89 % att föräldrarna skulle reagera med starkt ogillande. Exempel kan mångfaldigas, men ger alla i stort sett samma information.

De aktuella resultaten ger oss med större skärpa intrycket av hur olika kamrater och föräldrar ställer sig till olika normfrågor. Man kan visserligen tillskriva kamraterna relativt stränga värderingar (Kap VI), men man väntar sig i allmänhet inte ogillande om man skulle företa sig ett och annat. Vi har tidigare påpekat att de normer vi studerat huvudsakligen är sådana, där normbrott definieras utifrån föräldra-samhällssynpunkt.

(Den kamratnorm vi förde in visade sig fungera mindre väl) och det är naturligt att föräldrarna anses vara de som sätter störst kraft bakom konformitetskravet. Normkonformitet för de aktuella beteendena visar sig ha mindre relevans för kamratgruppen och data visar att tonåringarna tycks möta en relativt stark acceptans från kamratgruppen vid normbrott. "Trycket" bakom de relativt stränga värderingar vi kunde konstatera (Kap VI) är alltså inte särskilt starkt. Resultaten i sanktionsskattningarna (och även i beteendeintentionerna) talar alltså ett delvis annat språk än skattningen av värderingarna.

Relationerna mellan kamrat- och föräldravärderingarna visade signifikant skilda åsikter i figur VIII:1-3, men resultaten i det aktuella kapitlet visar att det normklimat som möter tonåringen från kamrater och föräldrar är väsentligen mer skilt än vad figurerna där visade. Resultaten pekar igen på värdet av en analys av normer inte bara ur värderingssynpunkt.

2. Åldersdifferenser i perceptionen av kamratvärderingarna

Tabell XIII:7 ger en bild av förhållandet i Åk 8. Styrkan i kamraternas reaktioner är dock delvis olika i olika årskurser och några ålderstrender kommer därför att belysas.

Tabell XIII:8 visar ex. att den procentuella andelen elever som förväntar sig acceptans från kamraterna vid haschrökning ökar i högre årskurser även om trenden genomsnittligt inte är signifikant.

Tabell XIII:8. Den procent av eleverna som anser att kamraterna säkert inte/nog inte skulle bry sig om om de rökte hasch.

Haschrökning	Acceptans bland kamrater (Skalsteg 1-2)		Totala antalet elever som ingår	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Årskurs 7	10%	12%	117	112
Årskurs 8	17%	15%	532	522
Årskurs 9	27%	21%	108	116

Ålderstrenderna är speciellt påtagliga vad gäller kamraternas acceptans av att dricka sig berusad, som framgår av sammanställningen i tabell XIII:9. I Åk 8 ansåg c:a 60 % av eleverna att kamraterna inte skulle reagera negativt om de drack sig berusade, i Åk 9 är siffran uppe i %.

Tabell XIII:9. Signifikanta skillnader i perception av kamraternas sanktionsstyrka inför alkoholberusning.

	Åk 7-8	Åk 8-9	Åk 7-9
Pojkar	$p < .05$	$p < .05$	$p < .01$
Flickor		$p < .05$	$p < .001$

Detta beteende har också visat en klar ålderstrend vad gäller värderingar och beteendeintentioner. Man noterar att någon motsvarighet i utvecklingen för föräldrassanktionerna inte föreligger. Dessa ligger hela tiden på en skarpt avståndstagande nivå.

Acceptansen av skolk ökar också signifikant bland kamraterna mellan Åk 7 och Åk 9 ($p < .001$) speciellt för flickornas del, men trenden är skarpast markerad mellan Åk 8 och 9. Här är utveckling parallell till den ökande acceptans flickorna upplever från föräldrarnas sida.

Pojkarna upplever en signifikant ökning ($p < .05$) av kamratacceptansen för föräldratrots, (stanna ute sent, strunta i föräldraförbud) mellan 7:an och 9:an och trenden är likartad med inte lika stark bland flickorna.

Kamratsanktionerna visar alltså förändringar i accepterande riktning för åldersnormerna och dessa är parallella med en motsvarande trend mot mildare värderingar. Detta gäller också för skolk och haschrökning.

Som tidigare påpekats påverkas attityden till fusk sannolikt av kamratsolidaritetsaspekter och bl a med ökande krav på skolprestationer inför avgångsbetyg etc. tycks denna trend skärpas och vi får hos flickorna signifikant strängare ($p < .02$) sanktioner av fusk i Åk 9 än i Åk 7.

3. Könsskillnader i perception av kamratsanktioner

Den klaraste skillnaden (som är signifikant på varje åldersnivå ($p < .001$)) är flickornas förväntningar om större avståndstagande från kamraterna vid snatteri. Man kan här anknyta till hypotesen om strängare föräldrassanktioner (Hypotes 12, Kap III), som inte bekräftades vad gäller föräldrassidan men som får stöd här. Sannolikt berodde den uteblivna skillnaden där på att föräldrassanktionerna är så kraftiga för både pojkar och flickor att någon differentiering inte sker. På kamratnivån är denna däremot möjlig och här slår flickornas egen strängare värdering av snatteri igenom.

Könsrollerna återspeglas också i något starkare reaktioner i flickornas kamratgrupper än i pojkarnas om de struntar i föräldraförbud (och ex. går på föräldrafria skivor). Däremot är kamratreaktionerna på att stanna ute sent utan ~~by~~ mera likartade (viss skillnad i Åk 8 i "förväntad riktning"). Också sanktionsstyrkan vid alkoholberusning är likartad i pojk- och flickgrupperna. Den vid flera tillfällen påpekade likheten i värderingar och intentioner vad gäller alkohol har alltså även gemenslagskraft i sanktionsaspekterna.

KAP XIV. VAD ÄR TUFFT OCH VAD SKA MAN LÅTA BLI SOM TONÅRING

Som ett komplement till tidigare kapitel tar vi här upp några separata frågor runt vad kamratkretsen tycker är "tufft" respektive tycker man ska låta bli. Vi saknade i Kap XIII ett mått på positiva sanktioner och möjligen kan vi få en del belysning på denna punkt här.

Kapitlet tar också upp vad föräldrarna är speciellt angelägna om att tonåringarna låter bli resp. vad man överser med. Här får vi i stort betonat vad vi redan har kunnat konstatera.

A. Kamratåsikter

Eleverna ställdes först inför frågan: "Finns det några av de här 10 sakerna (de beteenden de tidigare värderat) som dina kamrater tycker det är tufft att göra?"

Man fick ange upp till tre alternativ. Variationen i svarsmönstret mellan elever här är stor. Vissa anger tre alternativ, andra två och vissa inget alls.

Kategorin "Icke svar" är tyvärr tvetydig. Dels kan den betyda att eleven inte finner att något av de 10 beteendena anses tufft i kamratkretsen, dels kan den vara ett uttryck för att man inte velat besvara eller inte förstått frågan.

Det var tekniskt mera komplicerat att besvara just dessa frågor. Subjektiva iakttagelser under testningen och några felmarkeringar visar att det varit problematiskt för en del elever att besvara frågan. En extra instruktion av testledarna genomfördes, men trots detta kan man anta att frågan har ett större bortfall än de reguljära skattningarna (där så gott som samtliga besvarat frågorna). Detta begränsar i viss mån tolkningsmöjligheterna.

1. Vad anses tufft bland tonåringar?

Ordet tufft används i tonårskretsar ofta för något som är "populärt att göra", något man "visar sig på styva linan genom" etc. Denna "positiva" tolkning avsågs i frågekonstruktionen och underströks av att den efter-

följande frågan gällde vad man "ska låta bli" enligt kamraterna.

Man kan naturligtvis inte helt utesluta möjligheten av en "negativ" tolkning, där svaren skulle innehålla sådana beteenden som tillskrivs vissa individer som betecknas som "tuffa" = busiga etc. (Även i detta ligger då en viss fascination inför dessa som "vågar", som är viktig att komma åt).

Den första tolkningen får stöd när svaren jämförs med resultaten från tonåringarnas egna värderingar och beteendeintentioner. Denna "positiva" tolkning kommer därför att finnas i bakgrunden i kapitlet.

a. Förstaval, dvs det beteende som placeras i första rummet vid besvarandet. De oftast valda beteendena för pojkar och flickor redovisas i tabell XIV:1.

Tabell XIV:1. Vad anses tufft bland kamraterna i Åk 7, 8 och 9. Förstaval. (Procentuell andelen av antalet förstaval inom årskursen).

Tufft att	Flickor			Pojkar		
	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %
Dricka sig berusad	21	29	23	37	36	43
Skolka från skolan	24	22	23	15	21	18
Stanna ute sent på natten utan lov	15	14	22	11	7	9
Strunta i föräldraförbud	8	8	16	12	9	9
Snatta i butik/varuhus	8	3	-	14	9	9
Driva på stan varje kväll/stå vid ngn kiosk o hänga	15	11	3	5	5	9
Icke svar (% av antalet elever). Detta ibland betingat av att inget beteende upplevs som tufft.	26	29	38	18	26	31

På första plats hamnar "att dricka sig berusad". Detta beteende har en jämförelsevis positiv värdering och frekventa handlingsintentioner i tonårskretsar. Det empiriska materialet talar mot hypotesen om att flickor skulle ha en väsentligt striktare attityd till alkohol än pojkar, även om en trend i denna riktning är märkbar. Att "dricka sig berusad" intar här inte en lika dominerande förstaplats hos flickorna, utan delar den med "skolk".

Alkoholberusning ses alltså som något tufft av drygt 20 % av flickorna och drygt 35 % av pojkarna, skolk av omkring 20 %. Resultaten visar att sanktionsskattningarna hade behövt en pol för positiva sanktioner. I vissa tonårskretsar finns alltså en uppmuntran till denna typ av normbrott, som gör att normkonflikter i förhållande till föräldrarna lätt aktualiseras.

Dricka sig berusad kan möjligen ses som en form av manlighets- vuxenhetsprov. Skolka, strunta i föräldraförbud, stanna ute sent hamnar också i en frigörelsedimension, där man betonar sitt oberoende till föräldrar och skola.

"Att stanna ute sent på natten utan lov" placeras oftare i första rummet för flickorna. Sannolikt är det en effekt av att det ofta finns strängare regler för när flickor ska komma hem och eventuell opposition mot föräldrarna kan då kanske lättare kanaliseras på detta sätt än för pojkarna. Man kan också tänka sig en förklaring i flickornas tidigare "dating"-mönster.

Snatteri har mindre aktualitet i flickkretsar vilket stämmer med tidigare iakttagelser att snatteri är frekventare och värderas annorlunda i pojkkpopulationen.

Man noterar här att antalet icke-svar är något högre för flickornas del. Detta torde knappast bero på att de haft svårare att tekniskt besvara frågor än pojkarna. Sannolikt bottnar detta i att åsikten att inga av de aktuella beteendena anses "tufft" i kamratkretsen är vanligare bland flickorna.

b. Totala antalet val, dvs summan av alla val för ett beteende.

Vi får i stort sett samma bild här som vid förstavalen. "Att dricka sig berusad" toppar i samtliga årskurser listan såväl för pojkar som för flickor, vanligen följt av skolk. "Dricka sig berusad" intar också för flickornas del en odiskutabel förstaplats och bilden från förstavalen förstärks alltså snarast. En översikt av svaren för samtliga beteenden finns i tabell XIV:2.

Långt ner på listan kommer att "tala med skolläkaren" men också att "fuska". Både innebär sannolikt ett brott mot kamratsolidariteten. Man noterar att "pröva hasch" i c:a 6-10 % av valen anges som tufft, trots den stränga värderingen och detta gäller i viss mån även snatteri.

Tabell XIV:2. Vad är det som kamraterna är tufft. (Sammanställning av procentuella andelen av totala antalet elever).

Vad är tufft?	Flickor			Pojkar		
	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %
Dricka sig berusad	22	25	23	26	28	31
Skolka från skolan	11	12	15	15	13	12
Strunta i föräldraförbud	17	15	16	13	10	10
Stanna ute sent utan lov	12	12	7	10	8	7
Snatta i butik/varuhus	11	7	-	14	11	10
Driva på stan varje kväll/stå v. ngn kiosk o hänga	13	11	6	9	7	9
Pröva hasch	10	9	10	6	10	7
Samlag m. pojk-/flickvän	- ^x	6	7	- ^x	7	12
Fuska på skriva./förhör	4	2	2	6	3	2
Tala m. skolläkaren om kamr. med knarkproblem	1	1	4	1	1	1
Totala antalet svar	214	885	164	231	923	182
Antal elever	117	533	111	116	525	116

^x Frågan förekom ej i Åk 7.

2. Vad är det som kamraterna tycker man ska låta bli?

Eleverna fick också svara på frågan: "Vilka av de här sakerna (10 beteenden) tycker dina kamrater att man ska låta bli?". De hade också här möjlighet att avge upp till tre svar.

a. Förstavalet (Tabell XIV:3) visar en mycket klar bild med ett avståndstagande från haschprovande som distanserar alla övriga beteenden. Anti-knarkpropagandan hade som nämnts varit stark, och har tydligen slagit igenom kraftigt - åtminstone vad gäller besvarandet av frågeformulär. Detta avståndstagande tycks något starkare bland pojkarna - en trend som är parallell till en något strängare värdering av haschrökning i pojk-kretsar.

Snatteri tar man också avstånd från i nästan samtliga klasser oberoende av kön, men i betydligt mindre utsträckning än haschrökningen. Aktualiteten tycks också minska med ökad ålder. Att stanna fanns ju också med på listan över vad som ansågs tufft och vi har här att göra med olika elevkategorier. Detsamma gäller de elever som spontant nämner att dricka sig berusad (drygt 10 % av valen) som något man bör låta bli.

Tabell XIV:3. Vad tycker kamraterna man ska låta bli. (Procentuella andelen av antalet förstaval inom årskursen för de tre mest frekvent angivna beteendena.)

Låta bli att	Flickor			Pojkar		
	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %
Pröva hasch	47	42	32	37	51	52
Snatta i butik/varuhus	14	14	(3)	23	13	15
Dricka sig berusad	13	11	(8)	12	10	(4)
Fuska på skrivn./förhör	(8)	(8)	18	(5)	(5)	10
Tala m. skolläkaren om kamr. m. knarkproblem	(3)	(2)	23	(4)	(2)	(3)
Icke svar/ev. betingat av att inget anses tillämpligt (% av antalet elever)	5	10	13	14	15	17

Åsikterna om vad man bör låta bli är rätt entydiga i 7:an och 8:an medan en betydligt starkare kamratsolidaritetsaspekt dyker upp i svaren i 9:an. "Att fuska" hamnar här för både pojkar och flickor på tredje plats i hierarkin över vad man ska låta bli. För flickornas del dyker också "att tala

med skolläkaren" upp på framträdande plats (2:a). Trots att detta item inte fungerat tillfredsställande vad gäller att mäta kamratsolidaritetsaspekter ger det kraftigt utslag här.

Spekulationerna om att flickorna genom äldre pojkvänner kommer i kontakt med haschrökning tidigare än pojkarna i sin klass skulle också medföra att problemet är mera aktuellt och att solidaritetsaspekten då rycker i förgrunden.

Skillnaden mellan årskurserna i de aspekter man väljer ut kan kanske tolkas som en mognadsprocess, där solidaritetsaspekter slår igenom i 9:an framför mera konventionella avståndstagande. Man kanske också kan se det som en fråga om problemens aktualitet.

b. Totala antalet val visar i huvudsak samma bild som förstavalen.

B. Föräldraförväntningar

Samma typ av frågor som eleverna besvarade rörande kamratförväntningarna ställdes också för föräldrarna. Vi frågade: "Vilka av de här 10 sakerna skulle dina föräldrar inte bry sig så mycket om om du gjorde?" respektive "Vad tycker dina föräldrar är verkligen viktigt att du låter bli?".

1. Vad tycker föräldrarna att tonåringar verkligen ska låta bli?

Förstaval och totala antalet val ger i stort samma bild varför endast det sista redovisas. Tonåringen själv upplever föräldrarna som mest angelägna att man ska avhålla sig från haschrökning, från snatteri och från att dricka sig berusad i nu nämnd ordning (Tabell XIV:5) Detta överensstämmer alltså helt med resultaten för sanktionerna. Man tycks här uttömma sina tre valmöjligheter för siffrorna är i övrigt magra.

Därnäst på listan över vad föräldrar tycker man ska låta bli kommer samlag med pojk-/flickvän. Även om det är betydligt färre som har angivit detta, är det en del tonåringar i 8:an och 9:an, som upplever att föräldrarna tar kraftigt avstånd från sexuella förbjudelser i dessa år. Denna känsla är inte oväntat något starkare hos flickorna. Man noterar dock att förväntningarna om ogillande inte slår igenom särskilt kraftigt som påpektas vid flera tillfällen. Man kan inte vara helt säker på om de låga antalet val här betingas av att man utnyttjat sina tre möjligheter för hasch, alkohol och snatteri och inte har någon valmöjlighet kvar när man kommer till frågan om sexuella relationer.

Tabell XIV:5. Vad ska man först och främst låta bli som tonåring om man vill följa föräldrarnas vilja? (Procentuella andelen av totala antalet val. De 4 största frågorna).

Låta bli att	Flickor			Pojkar		
	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %
Pröva hasch	32	32	31	33	32	34
Snatta i butik/varuhus	26	23	24	21	22	26
Dricka sig berusad	25	19	23	29	23	21
Samlag med pojk-/flickvän	- ^x	13	7	- ^x	8	4

^x Frågan förekom ej i Åk 7

2. Vad kan föräldrarna tolerera?

Vad föräldrarna inte skulle bry sig så mycket om om tonåringarna gjorde framgår av tabell XIV:6, (totala antalet val - förstavalen ger i stort sett samma bild).

Föräldrarna förväntas naturligt nog inte ställa sig negativa till att en elev talar med skolläkaren om en kamrat med knarkproblem. Detta beteende är ju ett brott mot kamratsolidariteten, och inte mot någon föräldranorm.

Det är något mera förvånande att 15-20 % av tonåringarna (alla årskurser och oberoende av kön) förväntar sig förhållandevis stor tolerans från föräldrarna när det gäller ett "driva på stan varje kväll". Föräldrapressen torde väl där annars gå i en för läxläsningen mera gynnsam riktning. Att driva på stan kan ju också ses som en inkörsport till andra ur föräldrasynpunkt mindre önskvärda beteenden. Möjligen är tonåringarnas tolkning av föräldrareaktionen inte särskilt god på denna punkt.

Tonåringarna väntar sig också en viss tolerant föräldraattityd vad gäller fusk. Detta är ett beteende som hör till skolan och alltså ligger utanför föräldrarnas kontrollfär. Flickorna räknar som vanligt med mindre tolerans för att stanna ute sent utan lov, men väntar sig i gengäld kanske något större tolerans för skolk än pojkarna. Skillnaden i tolerans för sexuella aktiviteter är avsevärt mindre stark än förväntat.

Tabell XIV:6. Vad kan föräldrarna tänkas inte bry sig så mycket om?
(Procentuella andelen av totala antalet val.)

Inte bry sig om om tonåringen	Flickor			Pojkar		
	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %	Åk 7 %	Åk 8 %	Åk 9 %
Talar med skolläk. om kamr. m. knarkproblem	31	26	19	19	23	19
Driver på stan varje kväll/ står vid någon kiosk o hänger	18	22	17	19	16	18
Fuskar på skrivn./förhör	21	19	18	12	14	12
Stannar ute sent på natten utan lov	9	5	5	11	12	15
Har samlag med pojk-/flickvän	- ^x	7	13	- ^x	11	16
Struntar i föräldraförbud	4	5	7	10	9	7
Skolkar från skolan	10	8	11	8	6	4
Dricker sig berusad	4	3	5	8	4	5
Snattar i butik/varuhus	2	2	2	8	2	3
Prövar hasch	2	2	-	5	3	1
Totala antalet val	157	717	152	171	732	169
Antal elever	117	533	111	116	525	116

^x Frågan förekom ej i Åk 7.

KAP XV. SLUTDISKUSSION AV NÅGRA FRÅGOR I ANSLUTNING TILL UNDERSÖKNINGENS MÅLSÄTTNING

Vi ska avslutningsvis diskutera några frågor i anslutning till den målsättning som skisserats i Kap III i denna del och i Del I:Kap II.

Huvudmålsättningen var att ge en bild av tonåringarnas egna normer och av hur de upplever normklimatet på kamrat- och föräldrasidan. Resultaten från denna deskriptiva del av undersökningen finns redan sammanfattade i Kap VIII för värderingar och i Kap XII för intentioner. Vi kommer därför inte att gå in vidare på dessa resultat här.

Frågan om generationskonflikter är dock nära förknippad med huvudmålsättningen och vi kommer i punkt C att mot bakgrund av våra resultat gå in litet mera på tonårssituationen och framför allt relationerna till kamrater och föräldrar mera generellt.

En väsentlig delmålsättning var att belysa relationen mellan olika normaspekter. Punkt B tar upp diskussionen om relationen mellan de olika "normkomponenter" vi studerat och vad resultaten har för implikationer för forskningen.

Ytterligare delmålsättningar var att studera könsroller och ålderstrender i tonårsnormerna. Resultaten här har redan sammanfattats i Kap V, VIII, IX och XII och vi gör därför inte fler kommentarer på denna punkt.

Vi tar först upp frågan om generaliseringsmöjligheter för de slutsatser som kan dras från materialet.

A. Generaliseringsmöjligheter

Specialklasserna hade stort bortfall p g a pry o och ingick inte i huvudundersökningen utan bör specialstuderas. Vad gäller bortfallet i övrigt var detta litet (ca 5-6 %) men vi har här troligen tappat elever som skolkar frekvent etc. och har kanske därmed fått en något mera "tillpassad" bild av tonårsnormerna.

Undersökningsorten (Örebro) ligger i många psykologiska hänseenden "mitt i Sverige". Den är en mellansvensk stad av mellanstor storlek etc. Det specifika inslaget är möjligen den frikyrkliga verksamhet som till en del präglat staden. Det rör sig dock bara om c:a 8 % av befolkningen som är frikyrkligt engagerade.

De här aktuella resultaten skulle alltså kunna generaliseras till andra städer i landsorten, som inte i allför hög grad avviker från Örebros karaktär. Däremot är situationen i storstadsregionerna en annan, varför städer som Stockholm, Göteborg och kanske också Malmö troligen visar en annan bild.

B. Multikomponentmetodik vid mätning av tonårnormer

Den aktuella undersökningen har gjort det för svenska förhållanden vetligen första försöket att studera vilka skilda infallsvinklar vi kan få på tonårnormerna genom att utnyttja en multikomponentmetodik.

Denna differentiering har givit många intressanta resultat (se bl a Kap XII, punkt D, Kap VIII, punkt C etc.) och visat på komplexiteten i normbegreppet.

Den information vi får då tonåringarna skattade sina egna värderingar skiljer sig i många avseenden markant från vad de ex. anger att de skulle göra i en konkret situation. Trots relativt stränga värderingar angav alltså många tonåringar att de skulle bryta mot normen i en frestande situation. Värderingarna visade sig här alltså för många elever inte ha en stark beteendestyrande effekt (se ex. Kap IX).

Multikomponentmetodiken ger oss också en mera mångfacetterad bild av det normklimat tonåringarna upplever från kamrater och föräldrar än vi annars skulle få.

När tonåringarna skattar kamraternas och föräldrarnas värderingar finner vi att de upplever en signifikant skillnad mellan de båda referensgruppernas åsikter (Figur VIII:1-3). Skillnaden är dock inte särskilt stor för majoriteten av tonåringarna och man skulle på basen av denna information kunna dra slutsatsen om visserligen skilda värdesystem, men där likheten ändå var påtaglig.

När tonåringarna å andra sidan skattar vad kamraterna och de själva skulle göra i en lockande situation blir skillnaden i förhållande till föräldrarnas förväntningar och önskningsar väsentligen större. Visserligen har tonåringarna här inte skattat hur föräldrarna vill att de ska bete sig, men vi kan utgå från att föräldrarna inte önskar att tonåringarna ska bryta mot normerna (ex. dricka sig berusade, skolka etc.).

Figur XIII 1-3 beskriver en sådan klyfta mellan referensgrupperna som tonåringarna ger uttryck för, nämligen hur skilda de upplever sina och kamraternas avsikter att handla i förhållande till föräldrarnas förväntningar på hur de ska bete sig. Att tonåringarna upplever denna klyfta så stor är i sig intressant och belyser kanske framför allt kommunikationsklyftan mellan den yngre och den äldre generationen. Föräldrarna upplevs ha relativt liten kunskap om hur tonåringarna tänker sig att handla i olika situationer. Den klyfta vi här avser torde dock vara väsentligen större än i figurerna eftersom den avser skillnaden mellan föräldrarnas önskningsar (inte vad de antas veta) och tonåringarnas verkliga handlande.

Att den skillnad tonåringarna upplever mellan kamrater och föräldrar i värderingar blir större på handlingsplanet kan i sin tur delvis förklaras av den information som sanktionsbedömningarna (Kap XIII) ger.

Här visar det sig (Kap XIII) att föräldrarna lägger stor kraft bakom sina värderingar och reagerar mycket starkt vid normbrott. Kamraterna å andra sidan väntas sällan reagera med ogillande om man bryter mot de aktuella normerna. "Trycket" till konformitet för de aktuella normerna är alltså lågt från kamraternas sida. Det förefaller som tonåringarna visserligen ger uttryck för relativt stränga värderingar när de tillfrågas om detta, men när de hamnar i en konkret situation finns det för majoriteten av tonåringarna föga tryck från kamraterna att avstå från normbrott. Vi finner i stället att det i vissa tonårskretsar tycks förekomma "positiva sanktioner", dvs att det betraktas som "tufft" att bryta mot normerna (Kap XIV).

Diskussionen ovan vill alltså visa att de skillnader tonåringarna upplever i normklimatet från kamrater och föräldrar är väsentligen större än vad ex. differenserna i skattningen av värderingar visar. Föräldrarna upplevs som normupphållare medan kamraternas roll ofta går i andra riktningar.

Av detta framgår också skillnaden i information vi får vid de olika angreppssätten och den vikt som multikomponentmetodiken spelat vid tolkningen av tonåringarnas normstruktur i förhållande till referensgrupperna (kamrater och föräldrar).

Diskussionen ovan visar hur väsentligt det är att beakta komplexiteten i normbegreppet. Vi kan inte utgå från att vi vet särskilt mycket om tonåringarnas normstruktur om vi bara frågar efter ex. värderingar. En analys av normkomponenterna på individplanet vore värdefull.

C. Tonårskulturen och relationerna till kamrater och föräldrar

I Del I, Kap I skisserades olika teorier om tonårskulturen och de olika tankegångarna om tonåringarnas starka kamratorientering etc. Den empiriska forskningen har på senare år försökt tona ned de starka konfliktteorierna. De här aktuella resultaten stöder också denna linje.

Det kan finnas olika skäl till de differenta resultaten i litteraturen och i forskningen. Ett är att de mera litterära verken tar upp individuella fall och den "tysta majoriteten" kommer då bort, medan denna vid de empiriska undersökningarna dominerar bilden. Ytterligare en orsak kan vara att de konfliktbetonande källorna bygger på annat informationsinhämtande, på en dialog i ett fritt och öppet eller mera djupgående samtal. Undersökningsintervjuer rymmer inte den dubbla kommunikationen och detta är i ännu större utsträckning fallet vid frågeformulär. Man måste här alltså räkna med att svaren delvis går i en konformistisk, utslätande riktning, även om vi försökt sörja för anonymiteten.

Vi finner att de båda referensgrupperna i tonåren, föräldrar och kamrater, spelar olika roller vid de här aktuella normerna. Föräldrarna ses som normuppehållare medan kamratrollen varierar mera och kan för vissa elever vara starkt antagonistisk till föräldrarnas normuppehållande funktion. I skattningen av värderingar är dock skillnaden som tonåringen upplever mellan kamrater och föräldrar genomsnittligt av måttlig omfattning. Tonåringarna själva balanserar i sina värderingar mellan dessa två poler, även om de tenderar åt kamrathållet. Som vi tidigare (punkt A) påpekat är dock klyftan mellan kamraternas och föräldrarnas förväntningar (önsknings) på tonåringens konkreta handlande i olika situationer väsentligen större och ett stort antal tonåringar utsätts här för potentiella konfliktsituationer. Men det finns också en mycket stor grupp av tonåringar (se Del III-grupp L), drygt 50 %, som har en i stort föräldrakonform linje i sina värderingar och handlingsintentioner. Dessa visar sig också i andra avseenden mera föräldraorienterade, och teorierna om en stark konflikt i förhållande till föräldrarna som något generellt för tonåringarna får alltså inte stöd (se vidare Del III).

Vi har visat (Del III) att det finns undergrupper i tonårspopulationen, där kamrat- och föräldraorienteringen växlar mellan grupperna. Vilken grupp man tillhör kan bero på en rad komplexa faktorer som social bakgrund, personlighetsstruktur, intressen osv. Att tala om en tonårskultur förefaller då mindre givande. ~~Vi ska här ändå, innan vi~~ går över till de olika normgrupperna i Del III, ge en bild av tonårssituationen mera allmänt.

1. Konfliktsektorer för tonåringar

Douvan & Adelson (1966) tar upp tanken att en verklig konflikt många gånger existerar i dessa år, men att signifikansen i denna förnekas och att konflikten i stället centreras runt olika "teen-issues".

Tabell XV:1 ägnas åt diverse tonårstypiska frågor, där vi får en något vidare bild av olika konfliktsektorer än dem vi tidigare diskuterat.

Tabell XV:1. Procentuella antalet elever i Åk 8 som upplever åsiktsmotsättningar i förhållande till föräldrarna i olika tonår s-
frågor.

	Flickor		Pojkar		
	N	%	N	%	
Fickpengar	189	36,5	194	40	9
Utetider	316	<u>61</u>	280	<u>58</u>	3
Kläder	263	<u>50,5</u>	250	<u>51</u>	7
Hårlängd	129	25	278	<u>57</u>	8
Alkohol	168	33	131	27	14
Vilka kamrater man ska umgås med	141	27,5	141	30	13
Hur mycket man ska träffa pojk-/flickvän	150	37,5	136	37	14
Hur mycket man ska hjälpa till hemma	279	<u>54</u>	285	59	2
Hur mycket man ska läsa läxor	231	44,5	270	<u>55,5</u>	9,5
Skolarbetet	170	33	184	38	10
Hur mycket tid för sport	125	25	161	33	12
Syskonpassning	128	42	161	<u>54</u>	6
Ljudnivå på popmusik	333	<u>64,5</u>	303	<u>63,5</u>	1
Mopedåkning	194	<u>48</u>	230	<u>51</u>	7

Vi ser i tabellen att ljudnivån på popmusik toppar listan - drygt 60 % av eleverna upplever här problem i förhållande till föräldrarna. I tät följd kommer sedan kläder, utetider, hårlängd (pojkar) etc. Också vad gäller arbetsinsatsen i olika situationer kan åsiktsmotsättningar uppstå, c:a 50 % av eleverna anger problem ex. vad gäller läxläsning, hjälpa till hemma, passa syskon etc.

2. Relationen till kamrater och föräldrar

Vi ställde också ett antal frågor om tonåringarnas kamrat- och föräldra-
relationer för att få en mera allmän uppfattning om deras relation till de
aktuella referensgrupperna i undersökningen. Resultaten stöder knappast
tonårslitteraturens betoning av en stark kamratorientering som motvikt
mot föräldrarna. Vi ska här bara kommentera resultaten i korthet.

a. Vikten av kamratpopularitet.

Tabell XV:2 visar ex. att ca 30 % av eleverna i Åk 8 betonar vikten av kam-
ratpopularitet (flickor något mer än pojkar), medan ca 45 % intar en mo-
dest hållning, där man anser att förhållandena växlar. Kamratpopularitet
kan vara viktigt ibland, ibland inte. Resterande elever anser populari-
teten mindre väsentlig (23-27 %).

Tabell XV:2. Är det viktigt för dig att vara populär bland kamrater?

	Flickor %	Pojkar %
Mycket viktigt	9	4
Ganska viktigt	24	25
Ibland viktigt, ibland inte	44	44
Inte så viktigt	18	21
Inte alls viktigt	5	6

N = 530 N = 520

b. Kamratkonformism

Vad gäller åsiktslikhet med kamrater finner vi en relativt stark kamratorientering
50 % av tonåringarna i Åk 8 upplever att de har samma åsikter om allt
eller ganska mycket som sina kamrater, men även här växlar det (Tabell
XV:3), och någon total konformism tänker man sig inte.

Tabell XV:3. Brukar du ha samma åsikter som dina kamrater om det mesta?

	Flickor %	Pojkar %
Samma åsikter om nästan allt	7	7,5
Samma åsikter om ganska mycket	43	44
Samma åsikter ibland	45	46
Sällan samma åsikter	5	2,5

N = 531 N = 519

Skulle det däremot röra sig om att för kamraternas skull göra avsteg från vad man själv tycker är riktigt, är man åtminstone i svarssituationen rätt enig om att detta sällan inträffar. Mellan 73-80 % anser att det nästan aldrig inträffat eller också att det bara någon enstaka gång har hänt att de för kamraternas skull har varit med om att göra saker de inte ville.

Dessa frågor återspeglar en situation, där kamraterna naturligtvis är viktiga, men där deras roll inte är den enda utslagsgivande (Jmf. Andersson, 1969).

c. Upplevelse av kamrat- resp. föräldraförståelse.

En jämförelse mellan kamrater och föräldrar ger återigen stöd för detta antagande. I tabell XV:4 ser vi att 26 % av pojkarna och 43 % av flickorna

Tabell XV:4. Vem tycker du i allmänhet förstår dig bäst? Kamrater eller föräldrar.

	Flickor %	Pojkar %
Kamraterna förstår mig bäst	22	11
Kamraterna förstår mig något bättre	21	15
Kamraterna/föräldrarna förstår mig lika bra	37,5	43,5
Föräldrarna förstår mig något bättre	11,5	17
Föräldrarna förstår mig bäst	7,5	13,5

N = 529 N = 511

anser att kamraterna förstår dem bättre än föräldrarna. Pojkarnas större föräldraorientering i denna fråga återkommer också i andra sammanhang. Till den del kan den vara en effekt av pojkarnas senare pubertetsutveckling, men det kan också röra sig om att svarsmönstret för pojkar (response-set) är annorlunda. Både Andersson (1969) och Coleman (1965) har dock rapporterat att tonårsflickorna är mera kamratorienterade än pojkarna. Flickorna har ju också oftare en bästa vän att anförtro sig åt än pojkarna (se Kap V. bl a) och detta kan också återspegla sig i svaren.

C:a 40 % av eleverna upplever dock att kamrater och föräldrar förstår dem lika bra, och inte så få (ca 20 %) att föräldrarna förstår dem bättre.

Resultaten anknyter väl till de förhållanden Morris (1958) fann i England där han skriver bl a så här om kamrater: "they are regarded with liking for the feeling of security they give and the pleasant activities which are possible in groups. But the fact that friends can be a nuisance is very

clearly recognized ..." etc. Motsatsförhållandet till föräldrarna är heller inte så uttalat som man kunde förvänta utifrån tonårslitteraturen.

d. Upplevelse av uppfostran och föräldrastränghet

Tabell XV:5 visar att tonåringarna i Åk 8 över lag inte tycks uppleva föräldrarna som särskilt stränga - bara 11-21 % av eleverna tycker detta, medan de flesta också här uppfattar föräldrarna som "hyggliga". (Flickor-

Tabell XV:5. Tycker du dina föräldrar är stränga?

	MAMMA		PAPPA	
	Flickor %	Pojkar %	Flickor %	Pojkar %
Mycket stränga	2,5	2	5	3
Ganska stränga	12,5	9	16,5	12
Ibland stränga, ibland inte alls	42	42	38,5	43
Inte särskilt stränga	31	35	30	32
Inte alls stränga	12	11	10	10

N = 512 N = 501 N = 485 N = 481

na upplever något oftare än pojkarna att föräldrarna är stränga.)

Så anger också 58-70 % av eleverna att de skulle uppfostra sina barn likadant som de själva blivit uppfostrade (den högre siffran avser pojkarna!).

e. Aggressivitet mot föräldrarna

Som ytterligare stöd för denna linje finner vi att ilskan och irritationen mot föräldrarna också den för de flesta av tonåringarna i Åk 8 är av mindre omfattning (tabell XV:6).

Tabell XV:6. Är du ofta arg på dina föräldrar?

	MAMMA		PAPPA	
	Flickor %	Pojkar %	Flickor %	Pojkar %
Väldigt ofta	7	1	5	2,5
Ganska ofta	14	8	14	7
Ibland	38,5	37	36,5	35
Någon enstaka gång	25,5	7	17	18,5

N = 512 N = 503 N = 484 N = 478

Endast ca 9 % av pojkarna och 19-21 % av flickorna anger att de ofta är arga på föräldrarna. Vi finner alltså här återigen den större föräldraorienteringen i svaren för pojkarnas del, som tidigare kommenterades. Flickornas tidigare pubertetsutveckling kan här vara en bidragande orsak.

f. Upplevelsen av föräldraförståelse

Eleverna anger att förståelsen till föräldrarna i allmänhet är bra. Bara 4 % av pojkarna och 11 % av flickorna anger att de upplever relationen till föräldrarna som dålig.

Tabell XV:7. Tycker du att du och dina föräldrar förstår varandra?

	Flickor %	Pojkar %
Mycket bra	26,5	23
Ganska bra	33	44,5
Ibland bra, ibland dåligt	29,5	28,5
Ganska dåligt	7	2
Väldigt dåligt	4	2

N = 530 N = 515

3. Sammanfattande kommentarer

Resultaten i denna del av undersökningen visar varken en extrem kamratorientering eller en starkt betonad föräldrakonflikt. Vad gäller det stora flertalet av tonåringarna på det medvetna planet. Vi saknar data för att uttala oss om de omedvetna konflikter, som antas vara akuta under denna period enligt dynamiskt orienterad syn.

Resultaten visar att kamraterna är en viktig referensgrupp i dessa yngre tonåringars situation, men relationen till föräldrarna är för majoriteten av tonåringarna inte särskilt negativt laddad i våra svar, även om man ofta anger åsiktsmotsättningar vad gäller tonårsfrågor som kläder, popmusik, utetider etc. Vissa forskare (ex. Douvan & Adelson, ovan) anser att de omedvetna konflikterna i förhållande till föräldrarna förskjuts till just dessa tonårsfrågor och blir en pseudorevolt.

Tonåringarnas orientering mot kamrater eller föräldrar varierar för olika frågor och i olika situationer som många forskare påpekat.

D. Slutkommentarer

Man bör vid tolkningen komma ihåg att undersökningen baserar sig på data från enskilda tonåringar, där de svarar med vetskap om att kamraterna inte kommer att se deras uppgifter. Sannolikt hade svaren sett annorlunda ut om vi hade haft med ett "publikt" moment, där vi ex. sagt att kamraterna skulle få uppgifter om svaren, eller om vi hade låtit en grupp av tonåringar gemensamt svara på frågorna. Mycket av det tonårsbeteende vi noterar i skolan och ute i samhället är ju "gäng-fenomen", där en rad grupp-psykologiska faktorer kommer in i bilden. Att våra iakttagelser om tonårsbeteendet inte alltid överensstämmer med iakttagelserna vid empiriska undersökningar kan möjligen betingas av just dessa psykologiska skillnader mellan en enskild svarssituation och en konkret handlingsituation med grupp-psykologiska komponenter.

LITTERATURLISTA - Del I, II och III

- Adelson, J. The mystique of adolescence. *Psychiatry*, 1964, 27, 1-5.
- Allardt, E. & Littunen, Y. *Sociologi*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1962.
- Allinsmith, W. Conscience and conflict: The moral force in personality. *Child Devlpm.*, 1957, 38, 469-476.
- Andersson, B-E. *Studies in adolescent behavior*. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1969.
- Aronfreed, J. The nature, variety & social patterning of moral responses to transgression. *J. Abn. Soc. Psychol.*, 1961, CXIII, 223-241.
- Bealer, R. C., Willits, F.K. & Maida, P.R. The rebellious Youth Culture - A myth? I Roger's, D (Ed.) *Issues in Adolescent Psychology*, New York: Appleton-Century-Crofts, 1969.
- Beller, E.K. Two attitude components in younger boys. *J. Soc. Psychol.*, 1949, 29, 137-151.
- Biddle, B. J. & Thomas, E. J. Basic concepts for classifying the concept of role. I Biddle, B. J. & Thomas, E. J. (Eds) *Role Theory*. New York: Wiley, 1966.
- Blom, B. *Biologisk mognad och anpassning*. Stockholm, 1971.
- Brittain, C. V. An exploration of the bases of peer-compliance and parent-compliance in adolescence. *Adolescence*, 1967, 2, 445-457.
- Bronfenbrenner, U. Response to pressure from peers versus adults among Soviet and American school children. *Int. J. of Psychol.*, 1967, 2, 199-207.
- Bronfenbrenner, U. Reaction to Social pressure from adults versus peers among Soviet Day School and Boarding School pupils in the perspective of an American sample. Symposium paper, *Int. Congress of Psychol.*, London, 1969.
- Cloward, R. & Ohlin, L.E. *Delinquency and opportunity. A theory of delinquent gangs*. New York: The Free Press, 1960.
- Coleman, J.S. *The adolescent society*. New York: The Free Press of Glencoe, 1961.

- Count, J. The conflict factor in adolescent growth. *Adolescence*, 1967, 2, 167-181.
- Dahlström, E. Normer, Avvikelse: och social kontroll. I. Israel, J. (Red). *Sociala avvikelser o social kontroll*. Stockholm:Almqvist & Wiksell, 1964.
- Davis, K. The sociology of parent-youth conflict. *Am. Sociol. Rev.*, 1940, 5, 523-535.
- Davis, K. Social norms. I Biddle, B. J. & Thomas, E. J. (Eds) *Role theory*. New York: Wiley, 1966.
- DeFleur, M. L. & Westie, F. A. Verbal attitudes and overt acts. An experiment in the salience of attitudes. *Am. Social. Rev.*, 1968, 23, 667-673.
- Domfors, L. Å. Normstränghet och anpassning. En uppföljningsstudie. Stockholm, 1971.
- Douvan, E. & Adelson, J. *The adolescent experience*. New York: Wiley, 1966.
- Douvan, E. Sex differences in adolescent character processes. I: Rogers, D. (Ed.) *Issues in adolescent psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1969.
- Edwards, J. B. Some studies of the moral development of children. *Educ. Research*, 1965, 7, 200-212.
- Elkin, F. & Westly, W. A. The myth of adolescent culture. *Am. Social. Rev.*, 1955, 20, 680-684.
- Epperson, D. C. A reassessment of indices of parental influence in the adolescent society. I: Rogers, D. (Ed.) *Issues in adolescent psychology*. New York: Appelton-Century-Crofts, 1969.
- Eriksson, H. E. *Childhood and society*. New York: Norton, 1963.
- Eriksson, H. E. *Ungdomens identitetskriser*. Stockholm: Natur och Kultur, 1969.
- Eysenck, H. J. *The structure of human personality*. London: Methuen, 1953.
- Festinger, L., Schachter, S. & Back, K. *Social pressures in informal groups*. New York: Harper, 1950.
- Fiedler, F., Osgood, C. E., Stolurow, L. M. & Triandis, H. C. The behavioral differential: an instrument for the study of the behavioral component of social attitudes. A. P. A. Meeting, 1964.
- Fishbein, M. Attitude and the prediction of behavior. I Fishbein, M. (Ed.) *Readings in attitude theory and measurement*. New York: Wiley, 1967.

- Friedenberg, E.Z. & Havighurst, R.J. An attempt to measure strength of conscience. *J. Personality*, 1948, 17, 232-243.
- Frändén, O. *Föreställningar om attityder och sociala strukturer*. Uppsala, 1968.
- Gottlieb, D. & Reeves, J. *Adolescent behavior in urban areas*. New York: The Free Press of Glencoe, 1963.
- Gunnerblad, G. & Mårdberg, B. *Applikation av en klassificeringsmodell på kliniska data*. Stockholm, 1969.
- Hartshorne, H. & May, M.A. A summary of the work of the Character Education Inquiry. *Religious. Educ.*, 1930, 25, 607-619.
- Havighurst, R.J. & Taba, H. *Adolescent character and personality*. New York: Wiley, 1949.
- Hoffman, M.L. *Child-rearing practices and moral development: Generalizations from Empirical Research*, I Grinder, R.E. (Ed.) *Studies in Adolescence*.
- Homans, G.C. *The human group*. New York: Harcourt Brace, 1950
- Hultberg, K. *Normalbeteende eller symptom? En studie av anpassningskritiska beteenden hos tonårsflickor*. Stockholm, 1971.
- Jackson, J.M. Structural characteristics of norms. *J. Personality & Soc. Research*, 1968, 10, 227-231.
- Kahn, R.L., Wolfe, D.M., Quinn, R.P., Snoek, J.D. & Rosenthal, R.A. *Organizational stress: Studies in role conflict and ambiguity*. New York: Wiley, 1964.
- Katz, E. The two-step flow of communication. An up-to-date report on a hypothesis. I Hollander, E.P., & Hunt, R.G. (Eds.) *Current perspectives in social psychology*. New York: Oxford University Press, 1967.
- Katz, E. & Lazarsfeld, P.F. *Personal influence*. New York: The Free Press, 1955.
- Katz, E. & Stotland. The functional approach to attitude measurement. I Koch, S (Ed.) *Psychology: A study of a science*, Vol. 3. New York: McGraw Hill, 1959.
- Kelley, H.H. Two functions of reference groups. I Swanson, G.E., Newcomb, T.M., & Hartley, E.L. (Eds) *Readings in social psychology*. New York: Holt, 1952.
- Lazarsfeld, P.F. Latent structure analysis. I Koch, S. (Ed) *Psychology: A study of a science*, III. New York: McGraw Hill, 1959.

- Magnusson, D., Dunér, A. & Beckne, R. Anpassning, Beteende och Prestation - Örebroprojektet. Datainsamling och bakgrundsvariabler, IV. Stockholm, 1967.
- Magnusson, D., Dunér, A. & Zetterblom, G. Anpassning, beteende och Prestation, Undersökningsvariabler, V. Stockholm, 1967.
- Magnusson, D., Dunér, A. & Zetterblom, G. Anpassning, Beteende och Prestation. Planläggning av projektets andra etapp, VII, Stockholm, 1967.
- Magnusson, D., Dunér, A. & Zetterblom, G. Anpassning, Beteende och Prestation. Undersökningar i projektets andra etapp, X. Stockholm, 1968.
- Mead, M. Social change: and culture surrogates. *J. Educ. Sociol.*, 1940, 14, 92-110.
- Mead, M. Kultur och engagemang. En studie av generationsklyftan. Stockholm: Raben & Sjögren, 1970.
- Morris, J.F. Symposium: The development of moral values in children. II. The development of adolescent value-judgements. *Brit. J. Educ. Psychol.*, 1958, 28, 1-14.
- Morris, R. T. A typology of norms. *Am. Sociol. Rev.*, 1956, 21, 610-613.
- Murray, H.A. Explorations in psychology. New York: Oxford University Press, 1938.
- Musgrove, F. Role conflict in adolescence. *Brit. J. Educ. Psychol.*, 1964(a), 34, 34-54.
- Musgrove, F. Youth and the social order. London: Routledge & Kegan Paul, 1964(b).
- Mårdberg, B. Arbetspsykologisk klassificering. Rapport nr 42, PA-rådet. Stockholm, 1966.
- Mårdberg, B. Latent profilanalys. Stencil, PA-rådet. Stockholm, 1967.
- Newcomb, T.M. Attitude development as a function of Reference Groups: The Bennington Study. I Prohansky, H. & Seidenberg, B. (Eds) *Basic Studies in social Psychology*. New York: Rinehart & Winston, 1966.
- Nieman, L.J. The influence of peer-groups upon attitudes towards the feminine role. *Social Problems*, 1954, 2, 104-111.
- Nieman, L.J. & Hughes, J.W. The problem of the concept of role. A resurvey of the literature. *Social Forces*, 1951, 30, 141-149.
- Olofsson, B. Självdeklarerad brottslighet hos pojkar i grundskolans årskurs 9. Stockholm, 1969.

- Parsons, T. Role conflict and the genesis of deviance. The social system. New York: The Free Press, 1951.
- Peck, R.F. & Havighurst, R.J. The psychology of character development. New York: Wiley, 1960.
- Piaget, J. The moral judgement of the child. London: Harcourt Brace, 1932.
- Piliavin, A., Hardyck, B. & Vadum, A.C. Constraining effects of personal costs on the transgressions of juveniles. J. of Personality and Social Research, 1968, 10, 227-231.
- Riesman, D. The lonely crowd. New Haven: Yale Univer. Press, 1950.
- Riley, M.W., Riley, J.W. & Moore, M.E. Adolescent values and the Riesman typology: An empirical analysis. I Lipset, S.M. & Lowenthal, L. (Eds) Culture and social character. Glencoe: The Free Press, 1961.
- Rommetveit, R. Social norms and roles. Oslo: Universitetsforlaget, 1954.
- Sandstedt, A-C. Normer och anpassningskritiska beteenden hos tonårsflickor. Stockholm, 1971.
- Sherif, M. The psychology of social norms. New York: Harper & Row, 1966 (2nd ed).
- Sherif, M. & Sherif, C.W. An outline of social psychology. New York: Harpers, 1951.
- Shibutani, T. Reference groups as perspectives. Am. J. Sociol., 1955, 60, 562-569.
- Stouffer, S.A. An analysis of conflicting social norms. Am. Sociol. Rev., 1949, 14, 707-717.
- Sugarman, B. Involvement in youth culture, academic achievement and conformity in school. Brit. J. of Sociol., 1967, XVIII, 151-164.
- Takala, A. Socialistuminen ja yksilön henkinen kasvu. Rep. Inst. of Educ., nr. 12, University of Jyväskylä, 1965.
- Tonåringen och livsfrågorna. SÖ-förlaget: Stockholm, 1969.
- Triandis, H.C. Towards an analysis of the components of interpersonal attitudes. I Sherif, M. & Sherif, C.W. (Eds) Attitude, Ego-involvement and change. New York: Wiley, 1967.